

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Fórum	(18)
Néprajzi muzeológia	(29)
Alma mater	(35)
Szemle	(42)
Köszöntések	(47)
Hagyományápolás, hagyományteremtés	(70)
Mindenféle	(76)

NEGYVENKETEDIK ÉVFOLYAM

2013/1.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)

Máté György

Folyóiratunk e számát Györffy István fekete-körös-völgyi fényképfelvételeivel illusztráltuk. Gebauer Hanga *A Fekete-körös-völgy lakói és települései a századfordulón - Vándorkiállítás Györffy István fotóiból* című írását lásd a 31-33. oldalakon.

A kiadást támogatta a

Nemzeti
Kulturális
Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság

Felelős kiadó: Bodó Sándor

Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:

Innova-Print Kft.

1047 Budapest, Baross u. 92-96.

Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET	3
Voigt Vilmos: Hoffmann Tamásra gondolkodok vissza	3
Örsi Julianna: Bereczki Imrére emlékezve	10
Nyékiné Katona Hedvig: Múlt és jövő. Balassa Iván-émlékkonferencia (Báránd, 2012. november 10.)	14
FÓRUM	18
Glässer Norbert: Hagymányláncolat és modernitás. Vallási néprajzi konferencia (Szeged, 2012. február 28–29.)	18
Nagy Krisztina: A házi kenyértől a pékkenyérig (Budapest, 2012. március 20.)	21
Vataščin Péter: Etnologia bez granic – Ethnology without Borders. The 1 st International Convention for Ethnology and Cultural Anthropology Students from Central Europe (Cieszyn, 2012. április 16–18.)	23
Knézy Judit: Ki van otthon? A XVIII. Békési Népi Építészeti Tanácskozás (Békés, 2012. szeptember 27–29.)	26
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	29
Haraszi Zsigmond: A székesfehérvári Hetedhét Játékmúzeum	29
Gebauer Hanga: A Fekete-Körös-völgy lakói és települései a századfordulón. Vándorkiállítás Györffy István fotóiból	31
ALMA MATER	35
Virágné Juhász Nyitó Klára: A néprajz helye és szerepe a tanítóképzésben ...	35
Kalina Veronika–Szabad Boglárka: Falu a MAban (ELTE BTK Néprajzi Intézet, Budapest, 2012. március 2.)	39
SZEMLE	42
Filep Antal: Könyv a Házsongárdi temetőről	42
Báti Anikó: Történeti néprajzi kötet a kisgyermekről	43

KÖSZÖNTÉSEK	47
Köszöntések, 2012	47
Mohay Tamás: Szabó Mátyás nyolc évtizede	47
Iancu Laura: Domokos Mária köszöntése	50
Somfai Kara Dávid: A hetvenéves Hoppál Mihály köszöntése	52
Kiss Réka: Köszöntjük a hetvenéves Kósa Lászlót	54
Eperjessy Ernő: Manherz Károly hetvenesztendős	57
Vida Gabriella: Mesterek mestere. A 60 éves Csupor István köszöntése	58
Köszöntések, 2013.....	61
Szilágyi Miklós: Köszöntjük a 80 éves Hajdú Mihályt.....	61
Paládi-Kovács Attila: Schubert Gabriella köszöntése	66
HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS	70
Filkó Veronika: Nemzetiségeket a Nemzeti Jegyzékre! Az UNESCO szellemi kulturális örökség egyezménye és hazai megvalósítása. Fórum Magyarország nemzetiségei számára (Budapest, Néprajzi Múzeum, 2013. március 7.)	70
MINDENFÉLE	76
Paál Zsuzsanna: Szponzor kerestetik a Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat díjazásához!	76
Opauszki István: A MÁV ZRt. Központi Irattára	79
Mészáros Borbála: A Magyar Néprajzi Bibliográfia új, online felülete	82
Hála József–Máté György (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások.....	85

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Hoffmann Tamásra gondolok vissza*

Minden (!) visszaemlékezés a visszaemlékezőről szól. Minden személyes anekdota-elbeszélés magát az ítélező pozícióba helyező elbeszélőt állítja előtérbe. Ha most visszaemlékezünk arra, hogyan szokott másokról anekdotázni Hoffmann Tamás, és eljátszunk azzal a gondolattal, mit mondana ő az én helyemben – akik ismerték őt, felfogják, miről beszélek. (Voltam vele olyan temetéseken, ahol ezt ő gyakorolta is.)

1958-ban lettem néprajz szakos hallgató a pesti egyetemen, ahol addigra már (első fokon) lerendezték az „ellenforradalmat”. Tamás is vissza volt már minősítve tanársegédnek. Noha a néprajz szakon láthatólag nem politizáltak, azért sem a tanárok, sem az akkori hallgatók nem voltak vakok vagy hülyék. Nem is igen játszották meg magukat. Társadalmi nézeteiket elég hamar ki lehetett ismerni. Ma is csak tisztelettel gondolok vissza erre a magatartásra, noha akkor is (most is) emlékszem olyan tanárom olyan (egyébként kriptofasiszta) nézetére, amit tulajdonképpen közölt is, és amelyet sosem tudtam elfogadni. Azt mi nem tudtuk, legfeljebb sejtettük, hogy az akkor még csak alig elmúlt előző tíz év mindegyik tanárunk számára milyen jellemroppantó pillanatokot, és milyen kevés lehetőséget kínált a valódi eszmei kibontakozásra (ez viszont egy hagyományos néprajztudomány keretében, mondjuk, falmelléki módon mégis megtörténhetett). A mi öt egyetemi évünk idején (védett zugában) valóban egy, a társadalmunk millióit érintő konszolidáció (és nem idézőjeles „konszolidáció”) következett be. Amikor mi bekerültünk az egyetemre (1958), alig volt KISZ-tag a hallgatók között. Amire végeztünk, mindenki tagnak számított, és sokan már párttagok voltak – és nemcsak a korábbi, azóta megszüntetett (?) „szervektől” átvezényelt káderek. (És még mindig van itt-ott olyan is köztük, aki ezt ma sem tagadja le.)

Ebben az időben az egyetlen baloldali, a társadalmat társadalomnak tekintő tanárunk Hoffmann Tamás volt. Aki kötelező olvasmányként feladta az ideológia névadójától *A tőkés társadalom előtti termelési formák* mozgalmi piros broszúra-kiadását, és maga egy Gordon Childe javasolta társadalomtörténetet tanított. Ami nem a magyar falut, hanem a neolitik forradalmat vette kiindulópontnak. Sőt, Marc Bloch-ra is ő hívta fel figyelmünket – ám ma azt mondom

* Egy része elhangzott a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban 2008. május 29-én megrendezett Hoffmann Tamás-emlékülésen. A rendezvényről lapunkban Kemecsi Lajos közölt részletes beszámolót (*Néprajzi Hírek* 2008. 3–4. sz. 88–94. old.).

(különösen az utóbbi esetben) nem kielégítően tájékozottan, és szemmel láthatólag akkor hatástalanul.

Most tűnik csak fel számomra, hogy az ekkor (noha szűk körben és szinte a legalitás határán) terjedő Lukács-iskola nem hatott Tamásra, noha egy-két közvetlen tagját (mint Almási Miklós) személyesen ismerte, mások nézeteit (mint a társadalomperiodizáló Tőkei Ferencét) pedig egyenesen a maga érdeklődési köréhez kapcsolhatta volna. Az akkor már Körösi József körül formálódó *Valóság* folyóirat szobáiban is járt – ám igazán ide sem tartozott. (Magam sem az ő közvetítésével jutottam el Lukács Györgyhez, vagy éppen a *Valósághoz*.) Tamás legigazibb közege az Ilka utca (az Agrártörténeti Szemle szerkesztősége) volt, ahol Lázár Vili bácsitól Kosáry Domokosig igazán történelmünk sok „nagy tanúja” szokta elmesélni igen tanulságos (nem-is-mindig-börtön)-élményeit. Noha mindenkiről mindent (sőt, annál többet is) tudott és sokakat (és annál is többeket) ismert Budapesten, a „reform-marxizmushoz” (vagy ahogy akkor hivatalosan nevezték, a „revizionizmushoz”) nem volt köze.

Magam második hallgató korom óra ismertem meg jobban (noha sosem voltam olyan „kliense”, mint később Rudas László vagy Tagányi Zoltán stb.). Ez eleiben nem ment túl egy-egy szemináriumi dolgozat alaposabb megbeszélésén, tanulmányi kirándulások során bekövetkezett beszélgetéseken. Később, amikor már együtt vezettünk tanulmányi kirándulásokat néprajz szakos hallgatóink számára – felejthetetlen élmény volt és maradt számomra anyagismerete és „stílusa”, amikor például a szatmári falvak épületeit neolit-technológiaként mutatta be. (Sietek itt megemlíteni, minthogy igaz, később ugyanígy sokat tanultam Paládi-Kovács Attilától hasonló intézeti kirándulásokon, aki a magyar néprajzi atlasz azóta sem közzétett eredményeit fejből idézte látványaink magyarázataként.) Ám ötödikes koromban (1963 tavaszán) Tamás megkérte, hogy *A kultúra világa* kötetbe készül, Európa népeit (és ebben a magyart) bemutató fejezetben írjam meg én az európai folklórról (benne a magyarról) szóló részt. Minthogy ő honoráriumfenyegető mértékben elcsúszott a határidővel, ezt még az államvizsga előtt kellett elkészítenem. (Egyébként akkor tanáraink adtak ilyen feladatokat! Bodrogi Tibor például a „mesterségek születése” és a „társadalmak születése” sorozat harmadik, folklorisztikai füzetének megírását bízta rám. Évekig én készítettem a *Volkskundliche Bibliographie* magyar anyagát, mivel Fél Edit, majd a Sándor István vezette könyvtári osztály a Néprajzi Múzeumban ezt nem volt hajlandó tovább összeállítani. (És még sorolhatnék további példákat is, Kodolányi Jánostól Balassa Iván kezdeményezéseiiig.)

1963 nyarán (amikor a Folklore Tanszék gyakornoka lettem) ismertük meg jobban egymást. Tamás elvitt festő ismerőseihez is. Akkor láttam először eleven „avantgarde” művészek műtermeit, akik a kiállítás reménye nélkül is tovább fejlesztették a maguk művészetét. Jártam Tamásék otthonában, láttam a természetes nagyságnál nagyobb barna-kék medvefestményét a szobafalon. És ő is járt nálunk. Amikor Finnországban ösztöndíjas voltam, ő hozta haza

fizetésem megszabott hányadát, és begyűjtötte az akkori havi tagsági bélyegeket, amelyeket általában „hitközségi adó” néven említett. Úgy tíz óra körül már megérkezett és délutánig beszélgetett Édesanyámmal. Azt hiszem, megkedvelték egymást, és Édesanyám egyetemünk aktuális ügyeit-bajait illetően tájékozottabb lett, mint én valaha voltam.

Egy mára eltűnt és hihetetlennek tűnő világ volt a hatvanas évek eleje. Nem olyan volt, mint ma képzelik. Amikor végre megjelent *A kultúra világa*, Tamás volt az, aki magával ragadott, és nagy csokor virágot vittünk a szerkesztőnőnek. Mi hamarabb meg is kaptuk a honoráriumot, mint az udvariatlanabb mások. Amikor felvettük a pénzt, Tamás rögtön magával vitt a Kígyó utca divatáru üzletébe, ahol is egy gyönyörű, akkor éppen újdonság összekukható esernyőt vett Gabinak (feleségének). Engem is rá akart beszélni mindenféle örömvásárlásra – alig tudtam ellenállni.

*Hoffmann Tamás a Néprajzi Múzeum állandó kiállításának
megnyitóünnepségén 1991. június 15-én*

(Fotó: Winter Erzsébet)

Balról jobbra: Fekete György, Andrásfalvy Bertalan, Hoffmann Tamás és Selmeczi Kovács Attila

Tamás ötlete volt az, hogy írjunk egy áttekintést a magyar nép kultúrájáról, mégpedig történeti korszakokként. És ezt adják ki Amerikában, Thomas Sebeok könyvsorozatában. Ez ügyben folyton tárgyalni kellett (volna) a nyelvész Robert Austerlitz-cel, aki akkoriban többször járt Pesten. (És igazában még csak nem is ígért semmit – ám ezt megtartotta. Egyébként Austerlitz Sebeokkal igen rossz viszonyban állt és a bloomingtoni könyvsorozathoz semmi köze sem volt.) Hetekig tartó témaelemző beszélgetések után írtunk egy húsz-

huszonöt oldalas szinopszist, a már megszokott munkamegosztással: Tamás megírta az egyes történeti korszakokat tárgyaló fejezetek áttekintését, majd én ehhez hozzáírtam a folklórra vonatkozó részeket. Aztán többször is csiszoltuk a szöveget. A kiadásból nem lett semmi, és mi sem írtunk a szinopszishoz képest egyetlen sort sem. Gunda Béla viszont rögtön közzétette, hogy ő egymaga készít egy magyar néprajzi kézikönyvet. A mutatófejezetet fel is olvasta a Magyar Néprajzi Társaság ülésén. Mindenki nagy meglepetésére ez a magyar népi kultúra jelviszonyairól szólt. (Ám a többi fejezet ebből a műből sem készült el.)

Amikor viszont az „új magyarság néprajza” köteteit tervezték, Tamás elővette a mi szinopszisunkat és megpróbálta rávenni Ortutay Gyulát, legyen ez az új kézikönyv egyik kötete, *Történelmi keresztmetszet* címmel. Minthogy a többi kötet akkor lassan, illetve alig készült, Tamás előállt azzal is, hogy mi ketten szinte azonnal írjuk meg a mi kötetünket – már a többi, leíró kötet előtt. Hozzátette – gondolom, nemcsak előttem – „A többiek úgysem olvassák azt, amit mi írunk, nekünk meg nem kell, hogy ők előbb írják meg a maguk fejezeteit.” (Ezzel a megjegyzéssel, nem hiszem, hogy sok újabb baráttra tett szert!) Mégis, később volt is erről egy értekezéslet (egyébként Ortutay egyetemi szobájában), amelyen Barabás Jenő legalább egy órán keresztül sorolta a kettőnk kéziratával kapcsolatos kifogásait. Más nem nagyon szólt hozzá. Minthogy szavai nem az én mondataimra vonatkoztak, nekem könnyű dolgom volt a tudományos „válasz” elmondásakor. Tamás már hosszasan védte a maga fel fogását. Amikor ennek is vége lett, azt kezdték feszegetni, hogy mi („a fiúk”) semmihez sem értünk, ezt már be is bizonyítottuk, legfőképpen pedig hálátlanok vagyunk és jótévő tanárainkat támadjuk. Én kérdeztem, hogy ez hol derül ki a mi szövegünkéből? Ortutay erre azt mondta, őt én itt nem támadtam, és nem is ez a baj, hanem az, hogy, fordult Tálasihoz: „Pistám, nem veszed észre, hogy ez az egész ellened irányul?” Mire Tálasi, aki nem szerette a konfliktusokat, főleg Ortutayval szemben nem, csak annyit mondott: „Én elolvastam a szöveget, ebben semmi ilyesféle nincs.” Ortutay tisztességére legyen mondván, nem forszírozta tovább a nyilván belésugallt támadást. A több órás értekezéslet végén egy jelenlevő hölgy elővett egy mintegy fél oldalnyi gépelt iratot mint a kéziratunkat a korábbi elhangzottak szerint elutasító végzést és ezt felolvasta mint az értekezéslet egyhangú határozatát. Meglepődtünk. Erre Tálasi István, aki eddig nem sokat szólt, a következőket mondta: „Semmilyen elutasító véleményyt nem kell megfogalmazni, különösen előre, a vita ismerete nélkül. Zárjuk be az ülést!” Így is történt. Ortutay sietve távozott, ám hozzánk szólt: „Pista és Vili, gyertek velem!” Már a lifthez érés előtt elmondta, amit akart: „Pistám, én téged sosem láttalak ilyen hősnek!” Amire Tálasi csak hümmögött. De a dolognak nem lett semmilyen kellemetlen következménye. Pedig én is voltam olyan pimasz, hogy később többször is emlékeztettem Ortutayt a történetekre, hozzátevé, hogy a mi szövegünkéből ő bizonyára egy sort sem olvasott.

Azért mesélek ilyesmiről, hogy érzékeltessem, akkor sem volt egyszerű a világ, ám a „főnökökben” azért volt emberség és nagyvonalúság is – és éppen ez a vita ugyan nem nélkülözte a személyes ellenszenvet és a mószerolást, ám mégis egy talán újszerű nézetet javasló kéziratról, és mindenképpen szakmai kérdéssről szólt.

Később Ortutay, főként pedig Tálasi kapacitált, írjuk meg a könyvet, és erre beszéljem rá Hoffmann Tamást. Meg is próbáltam, ám ő – mint ekkor már nagyhatalmú és független főigazgató – a továbbiakban hallani sem akart a dolgról. Én meg azt mondtam, nem tudom megírni a magam részeit Tamás szövege nélkül. Egy ideig megint nem történt semmi.

Am még ezzel sem ért véget a történet. Amikor, Ortutay halála után Tálasi lett a *Magyar néprajz* akadémiai kézikönyv felelőse, az akkor még Néprajzi Kutatócsoportban volt egy majdnem egész napos értekezlet erről a „történeti keresztmetszet”-kötetről. Előtte beszéltem Tamással, aki még ridegbben elutasító volt, el sem jött. Az értekezletet Tálasi vezette, és közölte, hogy én vagyok a titkár. Történészek, gazdaságtörténészek, szociológusok, politikakutatók voltak meghívva, és ők, vagyis nem a néprajztudomány képviselői mondták el véleményüket a honfoglalástól napjainkig eljutó fejezetek/témakörök sorrendjében. Ezeket a véleményeket Tálasi aprólékosan kommentálta. Minden rendben ment addig, amíg el nem jutottunk az 1945-tel kezdődő korszakig. Ezt Orbán Sándor elaborátuma vázolta fel, broszúraízü politikatörténeti szóvirágokat sorakoztatva fel. Andrásfalvy Bertalan felugrott és ízekre szedte – nem is a szöveget, hanem a kommunista magyar állam népelénes tetteit. Jónéhány mondatáért azonnal fel lehetett volna jelteni. Dermedten hallgattuk, annál inkább, mivel igazat mondott. Tálasi (mint a Mikszáth-regényben az egyetlen mamelukkkal rendelkező főispán) közölte, hogy a „titkár” (azaz én) kíván hozzászólni, és hogy három óraker vége lesz az értekezletnek. Kínomban mindenről beszéltem, csakhogy ne lehessen „válaszolni” Andrásfalvy kifogásaira. Amikor abba hagytam, Tálasi megint felszólított engem további részleteket megvilágító hozzászólásra. Úgyhogy végül is kifutottunk az időből – nem volt viszontválasz, feljelentés, sőt, határozat sem. Pedig erről az ülésről csakugyan érdemes lett volna valódi jegyzőkönyvet vezetni! (Vagy megvan ez valahol az akadémiai intézet *Magyarság néprajza* dossziéi között?)

Noha ekkor a legritkább esetben jártam Hoffmann Tamás múzeumi főigazgatói szobájában, egy-két nap múlva elmentem, és elmeséltem a történetet, hogy Tamás első kézből is halljon valamit. Meglepett, hogy más nem is szólt neki a történetekről. Érdeklődéssel végighallgatott, dörmögő és szarkasztikus megjegyzéseket is hallatott, ám bármilyen együttműködésre továbbra sem volt hajlandó. Viszont megkérdezte, nem tudnám-e én egyedül megírni a magyar folklór történeti keresztmetszetét? Meglepett az ötlet, ám amikor végigvettük a témákat, kiderült, hogy ez nem is olyan hajmeresztő ötlet. Tamás jókedvű lett, sok jó ötletet mondott. Szinte egész nap erről beszéltünk.

Nem sokkal később az akkor már beteg Tálásival találkoztam, és céloztam erre a megoldásra. Neki is tetszett az ötlet és arra kért, beszéljünk róla. Ekkor már nem szívesen ment el hazulról, nyugdíjba küldése óta pedig, ha be is látogatott a Bölcsészettudományi Kar akkori épületébe, csak a harmadik emeletig, a nyelvészkönyvtárig jött, és nem is nézett be a Tárgyi Néprajzi Tanszékre. (Kivéve Dömötör Tekla születésnapjára – ám akkor is csak a könyvtári olvasóteremig jött el. Ekkor volt utoljára a Pesti Barnabás utcai épületben.) Abban maradtunk, hogy egy délután eljön a Mechwartligetbe, hogy beszéljünk. (Nem tudom, egyáltalán hány kollégám járt Tálasi lakásában. Engem sosem hívott, pedig, minthogy fiával egy gimnáziumba jártunk, igen jól tudtam, a Keleti Károly utca melyik házában lakik. Később ugyanebben a házban volt Csoóri Sándor nyilván bepoloskázott „alkotó”-szobája. Ott viszont jártam. Sőt, még egyetemi takarítónőnk, Annus néni pár sarokra levő lakásában is. Ahol majd hanyatt estem a meglepetéstől. Ugyanis az egyetemen nem éppen szorgos és hatékony takarításáról nevezetes asszony otthonában nem csupán patikai rend és tisztaság volt, hanem muzeális értékű török szőnyegek sokasága is. Nem álltam meg, hogy ezt el ne mondjam Tálásinak. Aki mindezt már tudta, meg azt is, hogy Annus néni a két világháború között gazdag szőnyegkereskedő férjével együtt évtizedekig élt Isztambulban. A világ sosem egyszerű.)

Visszatérve a Tálásival való randevúhoz, noha ő általában el szokott késni, már ott várt az egyik padon. Azzal kezdte, hogy rögtön tegeződjünk össze. (Amit én igazában sosem tudtam megtanulni, csakúgy, mint Ortutay esetében.) Majd órákon át végigvette a „keresztmetszet-kötet” tervét. Fejből, és szemmel láthatólag jól ismervén elaborátumunkat. Ugyan elvben csak a folklórról beszélt, ám sokat mondott Tamás állításairól is. Kivételesen pozitívan, talán a református lelkészek szerepét látta csak kevésnek a szinopszisban. Ekkor is rengeteget tanultam.

Kár, hogy végül is nem írtuk meg az áttekintést! Azt remélem, valahol megvannak az ilyen ülések legalább hivatalos iratai. Közzé kellene tenni ezeket, hiszen végül is egy nagyszabású tervről szóltak. Meg azért is, hogy ellenőrizni lehessen, mennyire pontosan emlékszem – avagy éppen mennyire selektív módon.

Hoffmann Tamás emlékét idézve még sok mindenről beszélhetnék, amire most nincs időm. Két dolgot mégis meg kell említenem végül.

Legalábbis a hatvanas évektől kezdve mi kettőnk a valósághoz képest jobban összekapcsoltak egymással. Persze, ez főleg „a két sváb, a néprajz ősellenségei” szinten fogalmazódott meg – elég sok kellemetlen következménnyel. (Egyesek ma is mondják ugyanezt.) Úgyhogy én elég sokszor kikaptam nemcsak magam, hanem Tamás miatt is. Biztosan ő meg énmiattam is kikapott. (Például, mint „gonosz strukturalista”, ami az ő esetében viccnél is humorosabb állítás lehetett.)

A másik megjegyzésem arra vonatkozik, hogy én nem szoktam letagadni vagy megtagadni tanárait. Máig igen nagyra becsülöm például azt a magatartását, ahogy Tamás az általa „rendelt” kéziratomat átnézte, kijavította, de nem változtatott rajtuk. Tisztelte a másikat. (Nekem egyszer kellett az ő szövegét „lektorálni”, azaz inkább nyomdai szedésre előkészíteni. Nem ő kért meg erre, de, minthogy szükség volt az átnézésre, megmutattam neki a javított szöveget. Pontosabban, azt hazudtam, hogy máris megy a nyomdába, csak együtt fussunk át a javításokon. Noha nem tartalmi korrekciókról volt szó, elég sértődötten, szinte semmilyen változtatásba sem volt hajlandó belemenni. Aztán mégis megegyeztünk. El is vittem másnap a kéziratot a Lenin körútra, a szerkesztőségbe. Ott azzal fogadtak, a szerző már telefonált: hogy mégsem javíthatunk egyetlen betűt sem! Ismétlem, nem tartalmi változtatásról, hanem egyes- és többesszámokról, igeidőkről volt szó. Erre én zsebre tettem a kijavított kéziratot és eljöttem. Három hónappal később jelent meg a cikk, azóta sem néztem meg, milyen formában. Az ügyről pedig többet egy szót sem váltottunk Tamással.

Persze, sok mindenben más volt, vagy mára más lett a véleményem, mint az övé volt. Ilyesmiről mi sosem vitáztunk. Ám nemcsak ezért emlékszem vissza a majd ötven évvel ezelőttiekre. Akkor tanultam meg, hogy lehet mással együtt dolgozni. Ezt ma is Hoffmann Tamásnak köszönöm.

Megjegyzés

Ez a szöveg a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban rendezett emlékülésre készült. Ott, idő hiányában nem is olvastam fel az egészet. Ám a kéziratot odaadtam özevegények. Ehhez képest most csak minimálisan stilizáltam, vagy érthetőbbé tettem egyes személyes, vagy a korra vonatkozó utalásokat. A *Ház és Ember* több visszaemlékezést közölt. Tőlem nem kértek kéziratot.

Minthogy sok más előadó is méltatta Hoffmann Tamás munkásságát, magam csak egy-egy szempontot emelhettem ki. Érdekes volt, hogy olyik előadás a legapróbb részletekig azt a képet tárta elénk, amit én is képzelek Hoffmann Tamásról. Másik meg, mintha egy holdlakó írta volna...

Hiába, az utókor ellen sincs orvosság.

Ma nem mindig tudnám írásos dokumentumát adni az elmondottaknak. Ám például az új *Magyar néprajz* dokumentumai meg kell hogy legyenek az MTA Néprajzi Kutatóintézetében. A mai hallgatónak/olvasónak nyilván nem ártana, ha az egyes szereplőket legalább röviden jellemezném, mivel ma már nem ismerik őket. Ám ez szétfeszítette volna a visszaemlékezés kereteit. Nem is gondoltam arra, hogy most Hoffmann Tamás munkásságát tudományos szempontból méltassam vagy kritizáljam. Erre más alkalmat kellene találni. Ám nem hallgathatom el azt a benyomást, mivel eddig sem tapasztaltam erre való törekvést, lehet, ezután sem fogja senki sem e munkát elvégezni. Mint oly sok jelentős kortársának életműve, Hoffmann Tamás művei is olvasatlanok és értelmezetlenek maradnak. Ami bizony az ő esetében is kár.

Bereczki Imrére emlékezve

2012. február 10-ére egy emlékülésre hívott a dévaványai múzeum, hivatalos nevén a Dr. Bereczki Imre Helytörténeti Gyűjtemény. 100 éve született a névadó, akire emlékezni gyűltek össze a város apraja, nagyja, a „Tanár úr” tisztelői, rokonai, ismerősei, egykori tanítványai. Néhányan a tudományos köröket (régészet, történelem, néprajz) is képviseltük Békéscsabáról, Szentendréről, Egerből és Túrkevéről.

A múzeum gazdag programot állított össze erre az alkalomra. Az állandó kiállítás melletti teremben a szentendrei Skanzen – korszerű és tetszetős kivitelben – megrendezett vándorkiállítása engedett betekintést a paraszti kultúra tárgyi világába, melyet Bereczki Ibolya főigazgató-helyettes ajánlott a közönség figyelmébe. Míg a hét első napjaiban az érdeklődők egy-egy muzeológus segítségével ismerkedtek a különböző szakterületekkel, most *Bereczki Imre öröksége* címmel egy szakmai konferencia megrendezésére került sor. Az előadások három csoportba sorolhatók: 1.) A gyűjtemény létrejötte, fejlődése, útja a múzeum megnyitásáig; 2.) Személyes emlékek Bereczki Imréről; 3.) Dévaványa kulturális és természeti értékei.

Az előadók ugyan számtalan szemszögből vizsgálták és mutatták be a témájukat, de abban mindannyian egyetértettek, hogy Bereczki Imrének elévülhetetlen érdemei vannak a gyűjtemény létrehozásában. Az örökséggel pedig megfelelően bántak az „örökösök”, a város, a rokonok, barátai, tisztelői és most méltóan kezeli az intézmény és a köré csoportosuló segítők (Múzeumbaráti Kör, Múzeumpártoló Alapítvány). A gyűjtemény létrehozóját sokszor a meg nem értés, az elutasítás, vette körül az akkori hivatalos körökben. A szakma sem igazán fogadta be, jöllehet ő állandóan kereste a kapcsolatokat a régészekkel, néprajzosokkal. Nagy levélgyűjteménye ezt igazolja. De hát ki is volt ő?

Bereczki Imre Dévaványa szülöttje és haláláig hűséges lakosa szerény anyagi körülmények között született és élt élete végéig. Egy nagy kinccsel azonban rendelkezett: a nemzeti hagyomány feltárását, megőrzését mindig fontosnak tartotta és azért tevékenykedett. Szakdolgozatában Dévaványa történetét dolgozta fel 1935-ben, majd átdolgozta 1951-ben. A debreceni egyetem Földrajz Tanszékén és Történelem Tanszékén, és a Déri Múzeum falai között megérintette a kutatás keltette izgalom. Ecsedi István, a Déri Múzeum akkori igazgatója a Hortobággal ismertette meg, majd Györffy István – a kortárssal, Szűcs Sándorral együtt – a nagykunsági néprajzi gyűjtőtáborba invitálta. Györffy István *Nagykunsági krónikája* már gyermekkorában kezébe került, de a tudós professzorral csak 1939-ben – a túrkevei főjegyző, Györffy Lajos segítségével – sikerült találkoznia. Györffy István meghívta a néprajzi szemináriumba, majd a nagykunsági gyűjtőtáborba. E kiszállások alkalmával született gyűjtéseiből a Derzstomajra vonatkozó anyag (1940). A Táj- és Nép-

kutató Központ tagjaival ott volt az ecsegpusztai kiszálláson, amelyről film is készült. Beszterce-Naszód megyében (1941) és Szilágy megyében (1942) is volt gyűjtőúton. Ez utóbbi kiszálláson Kresz Máriával együtt gyűjtött. A politika, a háború azonban az ő életében is szerepet játszott. Elévülhetetlen érdeme, hogy megmentette a nagycenki Széchenyi Levéltárat kezdő soproni történelem szakos tanárként. Köpeczi Béla és más történészek ezért nagyon tisztelték később is. Bár bekapcsolódott az országos tudományos egyesületek munkájába, de otthon mindig Dévaványán érezte magát. 1945-ben hazatért és az ecsegi pásztorok társaságát kereste. Szülőfalujában és környékén gyűjtötte össze a '48-as hagyományokat. Dévaványán, Szeghalomban, Endrődön, Gyomán, Mezőtúron, Körösladányban, Vésztőn jegyzett le emlékeket. Amit azonban a néptől kapott, azt tovább is akarta örökíteni. 1948. augusztus 20-án az általa összeállított és szervezett műsorral emlékeztek Dévaványán a centenáriumra.

Az emlékkonferencia résztvevői

(Forrás: www.bereczkimuzeum.gportal.hu)

A Dévaványa–Túrkeve–Kisújszállás határában elterülő Ecsegpusztá állattartásából írta meg doktori disszertációját 1948-ban. Már egyetemista korában kapcsolatba került a szomszédos Túrkeve polihisztorával, Vadász Pállal és

Györffy Lajossal, a későbbi múzeumigazgatóval is.¹ Nem csoda, hogy a pásztorélet fáradhatatlan kutatója több énekest, zenészt, hangszerkészítőt felfedezett (pl. Kádár Ferenc) és az ő ötlete volt a pásztorhagyományok felélesztése is 1954-ben. Részletesen kidolgozott forgatókönyvet adott a rendezők kezébe, ami alapján megrendezhették az ecsegi pásztorünnepet. Persze, a megvalósítók között ott voltak az ő pásztor és egyéb témákban jártas adatközlői, Schwalm Gyula kultúrház-igazgató, az éneklést, a táncot, a vígságot kedvelő emberek. A Bereczki Imre által elképzelt pásztorünnepet sorra rendezték meg Ecsegfalván, Kenderes-szigeten stb. A túrkeveiek, amikor az 1990-es évek derekán elkezdték a *Kevi Juhászfesztivál* megrendezését, talán nem is gondolták rá, hogy egy korábbi néprajzi gyűjtő ötleteit valósították meg, folytatták.

A mostani rendezvényre eljött a néprajzkutató Schwalm Edit, a néptánc-kutatók elhozták a régi filmet, amelyen még a ványaiak járták a ványai csárdást, verbunkot. Nagyapjára, Nácsa János népzeneészre, vőfélyre emlékezett unokája. Bereczki Imrét, az embert mutatta be Szücs László unokaöcs és Südi Lászlóné unokahúg. Südi Lászlóné és Hajdú József már korábban is megírta a kutató életrajzát. Az utóbbi feltárta Bereczki Imrének a Néprajzi Múzeumban és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Adattárában rejtőzködő hagyatékát. A ványai alapítványnak köszönhetjük, hogy meg is jelentetett egy kiadványt az említett írásokból.² Bereczki Imre gyűjteménye ugyan sosem került a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága fennhatósága alá, de mint Szabó Ferenc nyugalmazott múzeumigazgató elmondta, több levelet, dolgozatot őriznek tőle. Fáradhatatlan gyűjtő volt. A legtöbben arra emlékeznek, hogy biciklivel járta a határt és gyűjtötte a régészeti emlékeket. Gyakran bekopogtatott azonban az idős emberek házába, hogy a szellemi emlékeket is összegyűjtse. Anyagát igyekezett megszerezni és leírni. A feldolgozások egy-egy újságcikk, rövidebb írás formájában láttak napvilágot. Úgy érezte azonban, hogy a hivatalos szakma őt mellőzi, ezért az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázatra készítette el nagyobb terjedelmű dolgozatait. Azokat beadta az országos és a megyei múzeumokba is. A legtöbb munka a népi állattartás, pásztorokodás témában született. A hagyományos paraszti gazdálkodás mellett felfigyelt a közös gazdálkodás jellemzőire is. Gyűjtött nyelvi anyagot, kijegyzetelt levéltári forrásokat. Részt vett a nagy gyűjtőmozgalmakban (nyelvi atlasz, néprajzi atlasz gyűjtések). A kutatók számítottak a gyűjtőmunkájára, de anyagából válogatás ez idáig könyv formájában nem jelent meg. Kortársai emlékének megőrzéséhez írásokkal és javaslatokkal is hozzájárult. A Györffy Istvánról és Szücs

¹ Vadász Pál 1935-ben történeti adatokat írt egy levelében Dévaványára vonatkozólag „Bereczki Imre bölcsészhallgató Úrnak”.

² Südi Lászlóné: *Ki volt a fáradhatatlan ember? Bereczki Imre életének útjai*. In Kis Anikó–Murányi Magdolna (szerk.): *Kincseink I.* Dévaványa, 2003. A kiadványban Hajdú Józseftől a Bereczki Imre élete és munkássága című írás és egy bibliográfia is szerepel.

Sándorról való megemlékezéseiben írta le a személyes élményeit, saját gyűjtéseivel igazolta azok adatait és sajátos szemszögből értékelte munkásságukat.³

Az 1950-es évek derekán áttekintette a Nagy-Sárrét kutatásának feladatait és szorgalmazta az intenzívebb gyűjtést. Ezt még az 1970-es évek elején a térségben dolgozó kutatók is aktuálisnak tartották.

Az előzőekben Bereczki Imrét mint néprajzos gyűjtőt mutattam be, de hasonlókát mondhattak el róla a régész kollégák is. Az egész háza megtelt régészeti, néprajzi tárgyi emlékekkel. Ránk maradt a dobozokban őrzött nagy mennyiségű cédulaanyag, gyorsírással készült jegyzetfüzetei, a felbecsülhetetlen értékű üvegnegatív és más fotóanyag. Szerencsére Bereczki Imre mellett felnöttek olyan emberek, akik ezt értékelni tudták. Közülük való Pap Tibor, aki immár több évtizede a város élén áll. Tőle megtudhatták a konferencia résztvevői, hogy hogyan jutott el a védett magángyűjteménytől a település a muzeális intézménnyé nyilvánításig. Ebben szerepe volt a gyűjteményeket nyilvántartásba vevő szakembereknek: Árkus Péter, Turcsányi Ildikó régészeknek, Örsi Julianna, Szonda István néprajzosoknak, Németh Csaba történésznek és Gombos János levéltárosnak. A 2000-ben megnyílt új múzeumot Murányi Magdolna néprajzos múzeumigazgatóra bízta a város. Jó kezekbe került Bereczki Imre hagyatéka.⁴ Ezt mutatja a dévaványai múzeumban folyó szakszerű munka, az elért eredmények és az a lelkes közönség, amely intenzíven látogatja a múzeum kiállításait, rendezvényeit. A múzeumhoz kapcsolódó civil közösségek munkája bizonyítja, hogy a Bereczki Imre által elkezdett múzeumpártolás, hagyományörzés ma is él a településen. Ennek ékes bizonyítékai azok a kiadványok, amelyeket zömmel a helybeliek írtak, szerkesztettek, adtak ki. Ilyen például az *Örökségünk* című, családtörténeteket bemutató sorozat, amelyben az első kötet éppen Bereczki Imre életéről, munkásságáról szól.⁵ Ezzel is felhívják a figyelmet a fáradhatatlan gyűjtőre, kutatóra. A most megtartott centenáriumi emlékkonferencia is ezt a célt szolgálta.

ÖRSI JULIANNA

³ Bereczki Imre: *Emlékeim Szűcs Sándorról*. Dévaványa, 1983. EA: 21878; *Györffy István mint néprajzos*. Dévaványa, 1979. EA: 20485

⁴ Bereczki Imre életéről, munkásságáról legújabbban éppen ő emlékezik meg. Lásd Murányi Magdolna: A múzeumalapító öröksége. Száz éve született Bereczki Imre. *Honismeret* 2012. 1. sz. 10–13.

⁵ Kis Anikó–Murányi Magdolna (szerk.): *Kincseink I*. Dévaványa, 2003.

Múlt és jövő
Balassa Iván-emlékkonferencia
(Báránd, 2012. november 10.)

A Balassa Iván Közművelődési Intézmény 2012. november 10-én rendezte meg *Múlt és jövő* címmel a Balassa Iván születésének 95. és halálának 10. évfordulója alkalmából rendezett konferenciát, melyen részt vett Balassa Iván özvegye, Éva néni, fia, Balassa M. Iván, lánya, Balassa Éva, jelen voltak unokái, családtagok, néprajzkutatók és bárándi érdeklődők.

A megjelenteket Kovács Miklós polgármester köszöntötte. Beszédében kifejtette, hogy Báránd községnek nem csak kötelessége, hanem megtiszteltetés is, hogy ápolhatja Balassa Iván emlékét, aki nagy-nagy eredményeket ért el a néprajztudomány területén, de a bárándiaknak mégis a legfontosabbat, egy különleges kincset szerkesztett, azt a monográfiát, amit szinte minden lakos otthonában őriz. A kötet a település múltját, történetét mutatja be azoknak, akik érdeklődnek a Háromföld találkozásánál élő ember és környezetének története iránt. A településnek mindig célja volt, hogy múltját, életét, múltbéli szokásait megismerje, felidézze, illetve megőrizze azt az utóknak. Ebben volt hatalmas szerepe a professzor úrnak és a kötetet elkészítő munkatársainak. Életrajzából kiemelte, hogy Balassa Iván 1917. október 17-én született Bárándon, ahol nagyapja, Szabó József református lelkész volt. Édesapja, Balassa József bihartordai körjegyző, édesanyja, Szabó Edit pedig tanítónő volt. Az édesanya gyakran tartózkodott a szülői házban és vele együtt fia is. Balassa Iván gyermekkorát Bárándon töltötte. Itt járt elemi iskolába, sőt, a gimnázium első két osztályát is nagyapja irányításával mint magántanuló Bárándon végezte. Bárándon érték azok a meghatározó erejű élmények, amelyek erőteljesen befolyásolták pályája alakulását. Így idézte Balassa Ivánt:

„Sok mindent tanultam Bárádon. Így többek között harangozni, orgonát fújtatni Káti Lajcsitól, tőle és más barátaimtól bigézést, a golyózást, a sárpuska használatát és sok mindent, ami hozzátartozott a bárádi gyermekélethez a két háború között. Első néprajzi feljegyzéseim is Bárádon készültek. Szőnyi Mihály, aki mindig megemelte a kalapját a Kossuth-szobor előtt, mondta el nekem a régi vizes világ, a gazdálkodás emlékeit és ezeket a sorokat még ma is őrzöm.” Polgármester úr köszöntőjének végén kifejtette, hogy a település emlékét a jövőben is ápolni fogja és mindent megtesz azért, hogy életművét az utókornak továbbadja.

A Balassa Iván Művelődési Ház és Könyvtár nevében Nyékiné Katona Hedvig igazgató mondott köszöntőt. Elmondta, hogy mióta az intézmény felvette professzor úr nevét, igyekszik emlékét ápolni és ezt a munkát a Balassa családdal karöltve végzik. Az intézmény professzor úr születésének, halálának évfordulóin különböző kulturális rendezvényekkel emlékezik névadójára. Több alkalommal szerveztek koncertet a református templomban, emlékkonferenciát tartottak a Báránd-monográfia készítőinek közreműködésével, amelyen többek között a monográfia alkotói folyamatát elevenítették fel a készítők, illetve ismerhették meg a résztvevők. Több szakdolgozat, diplomamunka készült a Báránd-monográfiáról, melyhez kutatómódszertani és konzulensi segítséget nyújtottak. A Balassa Iván Népfőiskola keretén belül pedig számos kiadványba publikáltak, illetve évente kapcsolódnak a *Művelődés hete, tanulás ünnepe* című országos programhoz. Kiemelte: szeretnének eleget tenni a névadójuk elveinek azzal, hogy szorgalmazzák a művelődést, a tanulást, ezen belül az élethosszig tartó tanulást. Hozzáfűzte, hogy az utókor háláját és tiszteletét szeretnék ma is kifejezni az emléküléssel. Igaz, fiatal koruk miatt sokaknak nem lehetett személyes kapcsolatuk professzor úrral, de sok emlékező bárádi hiteles tolmácsolása élővé teszi kapcsolatukat. Ezért is vallhatják magukat büszkén tanítványaiknak, ezért is büszkélkedik nevével művelődési házuk, könyvtáruk, ezután múzeumuk is. A távozása utáni 10 évben is nagyon sokszor érezték jelenlétét soraikban, családjá tolmácsolásában azoknak a bárádi éveknek a felelevenítésével, amelyeket kisiskolásként, később tudósként, szerkesztőként élt meg a bárándiak nagy öröme. Megköszönte a meghívásukat elfogadó szaktekintélyek és valamennyi itt megjelent egykori ismerős, barát és érdeklődő bárádi ember részvételét. Külön megköszönte Deli Andor nyugalmazott iskolaigazgatónak azt a segítséget, melyet a névadó emlékének ápolásában nyújt az intézménynek.

Ezt követően Jósvainé Dankó Katalin, a 2011. évi *Balassa Iván-emlékértes*, a sárospataki Rákóczi Múzeum címzetes igazgatója emlékezett Balassa Ivánra, személyes emlékeit is felidézve. „10 éve a teste eltávozott, de a lélek, ami benne lakott, amiből egész életében építkezett, itt maradt közöttünk” – mondta, s így folytatta: „20 évvel ezelőtt itt Bárádon, 75. születésnapján, tudományos pályatársai köszöntötték. A nyelvész, az etnográfus, az agrártörténész, a muzeológus nemcsak hazai, de európai jelentőségű tudományos munkásságát

méltatták a pályatársak. A mai világunkban nagyon fontos a számszerűség, a teljesítmény. 25 könyv, 200 tanulmány, 12 nyelven, közel 100 tudományos kiállítást rendezett és szervezett. Ezek az adatok lenyűgözőek. Kiváló néprajzkutató, pompás szervező volt.” Kiemelte: számára az az élet nagy ajándéka, hogy a csupa nagybetűs embert közelről is ismerhette. Mint elődjének, Iván bácsinak a barátsága meghatározó volt, olyan példát mutatott és mutat a mai napig, amely meghatározója személyiségének, a magyarságnak, a nemzetszeretnek, ragaszkodás a gyökerekhez, a tisztességes, szorgalmas munkához. Hiszen miközben gyűjtött, kutatott, szervezett, nem csupán szakmai kapcsolatot létesített gyűjtőkkel, tiszteletesekkel, tanítókkal, földművesekkel, hanem olyan emberi kapcsolatba került, amely során megnyíltak és életük legbelsőbb rétegébe is beengedték őt. Követhette őt Sárospatakon a Rákóczi Múzeumban és számára meghatározó volt, hogy miképpen professzor úr is, szolgálatnak tekintette a múzeum vezetését. Kutatta Bodroglakban a monda- és hiedelemvilágot, Hegyközben a földművelést, Hegyalján a szőlészetet-borászatot és kiterjedt emberi kapcsolatokat hozott létre.

Hozzászólt Barabás László néprajzkutató Marosvásárhelyről, a Kriza János Néprajzi Társaság képviselőjeként, aki sok-sok személyes emléket osztott meg a jelenlévőkkel. Mesélt professzor úr szeretetéről, emberségéről és kifejtette, hogy milyen önzetlenül segítette a határainkon túl rekedt magyarságot. A bárándiak képviselőjeként Deli Andor nyugalmazott iskolaigazgató foglalta össze Balassa Ivánról mint barátról emlékeit. Beszédében megemlékezett néhai Papp Lászlóról is, aki mint akkori téveszelnök lehetővé tette a Bárándmonográfia megjelenését. A jelenlévők meghatottan hallgatták a személyes élményekkel átszőtt előadást.

Ezt követően a Bodroglaki Művelődési Egyesület által alapított *Balassa Iván-emlékérem* átadása következett a 2012. évi díjazottnak, Bogoly Jánosnak. A díjat gyermekei vették át. A laudációt Tamás Edit, a Rákóczi Múzeum igazgatója, illetve az egyesület titkára mondta el.

A délután folyamán a Balassa Iván életét és munkásságát bemutató állandó kiállítás megnyitása történt meg a Múltunk Házában, ahol Balassa M. Iván mutatta be a tárlatot, valamint a megjelentek színvonalas műsort tekinthettek meg a Múltunk Háza szervezésében. Az általános iskolás gyerekek énekműsorral köszöntötték a megjelenteket, Ulveczki Lajosné alpolgármester asszony Balassa Iván professzor úr egyik kedvenc versét, Arany János *Epilógus* című költeményét mondta el, valamint Berde Sarolta népdalokat adott elő citerán.

A nap folyamán a résztvevők megkoszorúzták a Református Parókián elhelyezett, professzor úrra emlékező márványtáblát, illetve a köztemetőben lévő sírját, mely a Nemzeti Sírkert része.

Belényessonkolyos

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 13571)

Belényesújlak

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 13556)

kiállítás a makói zsidók éves hazalátogatásainak terepfotóin keresztül engedett betekintést az elvándorlók által hátrahagyott közösségi élet emlékeinek újraalkotási folyamatába.

A tanácskozás második napjának a Szegedi Zsidó Hitközség adott otthont. Az 19–20. század során a magyarországi zsidóság életmódja gyökeresen megváltozott. A különböző zsidó csoportok mindennapi világának keretei együtt módosultak a folyamatként szemlélhető modernitással. A tágabb társadalmi változások közösségek hagyományértelmezéseire gyakorolt hatásának kérdésével Fenyves Katalin, Fényes Balázs, Ábrahám Vera és Glässer Norbert esettanulmányai foglalkoztak a szövegfolklor, az irodalmi alkotások, a vallási szövegek és a sajtó példáján.

*A konferenciához kapcsolódó fotókiállítás megnyitása
a Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéken*

Az 1990-es évek tudományos paradigmaváltását követően új kutatási területként jelent meg az egyes csoportok, rétegek szemszögéből vizsgált kultúra. Ennek részeként elevenedett meg a női világok iránti érdeklődés is, ami a judaizmus esetében a nők vallási szocializációban játszott szerepe okán válik igen fontossá. Hrotkó Larissa, Földvári József, Frauhammer Krisztina és Toronyi Zsuzsanna előadása betekintést nyújtott a zsidó családi otthonok hagyományértelmezéseibe, abba a folyamatba, amely során a zsidó nők újrateemtették és egyúttal újra is értelmezték anyáik, nagyanyáik világát.

A paradigmaváltás vitáját követő néprajzi és kulturális antropológiai érdeklődés látókörében a magyarországi zsidó kultúra modern jelenségei is feltűntek. Korunkat gyakran jellemzik a társadalmi és kulturális határok elmosódásával. Jelenségek, hagyományelemek, szimbólumok léphetnek ki eredeti kontextusukból és nyerhetnek újraértelmezést más közösségi hagyományteremtések részeként vagy a populáris kultúra keretében. Ugyanakkor a globalizált világ, a fogyasztói kultúra és a tömegkommunikáció jelenségei is hatást gyakorolhatnak azon közösségek életére, amelyek a hagyományaikat a megváltozott keretek közé is át szeretnék menteni. Balázs Gábor és Vincze Kata Zsófia a posztmodern hagyományértelmezéssel, Povedák Kinga és Somodi Éva pedig a tömegkultúra és a vallási kultúra területi átfedéseivel foglalkozott. Borzován Eszter előadása a Hit Gyülekezet keretében kibontakozó, keresztény-cionista alapokra helyezett új roma identitás-alternatíva formálódását mutatta be.

A konferencia a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár sorozat egyik készülő kötetének anyagából nyújtott szemelvényeket.

GLÄSSER NORBERT

A házi kenyértől a pékkenyérig (Budapest, 2012. március 20.)

A házi kenyértől a pékkenyérig címmel tartott konferenciát az MTA VEAB Kézműves-ipartörténeti Munkabizottsága 2012. március 20-án az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében.

A bizottság tervei között már régóta szerepel tematikus konferenciák rendezése. Ez alkalommal a *kenyér* és a *pékek* kaptak főszerepet. Az előadások, majd az ezt követő vita során feltárult a téma sokrétűsége a római kenyérbélyegzőtől a középkori zsemlesütőkön át a gyári kenyérig.

A konferenciát Knézy Judit, a munkabizottság alelnöke vezette. A hat meghívott előadó közül elsőként Vajkai Zsófia, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársa *A kenyér történetének kutatása a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban* címmel tartott előadást. A múzeum 1988-as *Nívó-díjas* kiállítását hosszas technikatörténeti, régészeti, néprajzi kutatás és tárgygyűjtés előzte meg. Újdonságként régészeti leletként előkerült magvakat is bemutattak. 1989. augusztus 20-án az ünnepi kenyerekről, kalácsokról nyílt kiállítás, termékbemutatóval egybekötve. A kiállítás olyan sikeres volt, hogy Svédországba és Franciaországba is meghívást kapott a múzeum. Ennek folyományaként ma a Mezőgazdasági Múzeum archívuma rendelkezik a legteljesebb kenyértörténeti dokumentum-anyaggal. Kevesen idézik *Az élelmiszeripar története*

című kötet eredményeit, melyet a Mezőgazdasági Kiadó adott ki számos történész, élelmiszeripar-történet kutató közreműködésével – erre is fel kívánta hívni a figyelmet ez az előadás.

Benda Juditnak, a Budapesti Történeti Múzeum régész munkatársának *Pékek és kenyérszékek a középkori Budán* címmel tartott előadásából megismerhettük a korabeli városi specializálódást. Nevek alapján tudjuk, hogy ekkoriban zsemlesütők, percesek, pékek foglalkoztak Budán kenyér és péksütemény készítésével. A budai jogkönyv szerint a pékek zsömlét és kenyeret, fehérkenyeret, illetve barnakenyeret árusítókra oszlottak. Zsemlelisztet, kenyérlisztet, korpát és darát használtak, melyeket az „Alhévíz” és a „Felhévíz” városrészek meleg vizű patakjain télen is működő hajómalmokban őröltek. A festmények, metszetek, zárókövek ugyancsak jó források: találhatunk középkori vágott kenyér, csúcsos vekni, kerek perec, két és három lyukú perec és adománykenyér ábrázolásokat. A budai várban feltételezhetően a Kard utca és a Fortuna utca sarkán lévő felújított házban működött egy kenyérszék a középkorban.

Papp Zsófia *Adatok a pécsi pékek életéből a céh jegyzőkönyve alapján* című előadásában a céh vegyes műfajú protokollumkönyve segítségével betekintést nyerhettünk a 18. századi pécsi pékmesterek kapcsolatrendszerébe. A mesterek származására, a legények létszámára, vándorlási útvonalakra, házasságokra, özvegyek üzletvitelére vonatkozó kérdésekhez egyaránt jó kiindulópont ez a jól adatolt német nyelvű céhjegyzőkönyv. A mesterek árusítási jogának ciklikus időbeli ismétlődését jól szemléltette az adatok táblázatba rendezése.

Ezek után az ülés elnöke, Knézy Judit tartotta meg előadását *Sütőmesterek a csurgói céhben és az 1869. évi somogyi iparosösszeírás* címmel. A csurgói vegyes céh 1810-ben alakult, melynek protokollumkönyvében vezették a „remekes mesterek jegyzékét”, a kiadásokat, bevételeket és az inasok jegyzékét is, mely így igen jó forrást nyújt a korabeli céhes életre vonatkozóan. Csurgóra már a 18. században is szép számmal érkeztek cseh, morva területekről, kisebb számban német nyelvterületről iparosok. Ez érvényes volt a pékekre is, a bábosok között hamar előfordultak magyar nevűek is. Egy céhbejegyzés részletesen szól a pék mesterremek elkészítéséről – igaz, a leírásra azért került sor, mert a jelölt nagyon sok hibát követett el. Pékek városokban, mezővárosi szintű helységeekben, nagyobb uradalmi központokban éltek, a bábosok esetén más szempont is érvényesült: ott tudtak megélni, ahol búcsújáró hely volt, vagy több német lakosú község tömörült egy körzetben. E mellett szükség volt olyan személyekre, „sütő, sütkérező asszonyokra” is, akik a vásárokat, nagyobb piacokat ellátták kenyérrel, erről közgyűlési jegyzőkönyvek, rendeletek, árszabások, helypénzjegyzékek is szólnak. Az előadások után a *sütő asszonyok* kevésbé közismert témája hosszabb szakmai vita tárgyát alkotta.

Oláh András, a Sütőipari Egyesülés igazgatója, *A Sütőiparosok, pékek szaklap felelős szerkesztője Az iparosodás stációi a hazai pékségeknél – Hagyományok és innováció* című, történeti szemléletű előadásában bemutatta a házikenyer, a „steer kenyér”, azaz a bérbe sült kenyér, a pékkenyer és a gyári kenyér tulajdonságait, a fogyasztás, az ízlés, a készítmények mennyiségének változásait. A technológia változásai között fontos, ugrásszerű változást hoztak a 19. század második felében a hengermalmok, a síkszita alkalmazása, az élesztő használata és a különböző típusú nagy teljesítményű kemencék. Megismerhettük a budapesti, Százados úti kenyérgyár csaknem százéves történetét, ahol az előadó maga is dolgozott. A gyárat 2010-ben privatizálták, majd lebontották. A szakma mai képét a sokszínűség és a termékskála bővülése jellemzi, de *„a jelenlegi helyzet zavaros, a túlélő vállalkozások nem a legjobbak, hanem a legügyesebbek vagy legszerencésebbek közül kerülhetnek ki”* – vonta le a következtetést az előadó.

Báti Anikó, a Néprajztudományi Intézet tudományos munkatársa *A kenyér és a kelt tészták a közelmúlt és napjaink táplálkozáskultúrájában* címmel tartotta meg előadását Cserépfalu három generációjának változó ízlésvilágáról. A házi sütés elhagyása, és a bolti kenyérré való áttérés szakaszai, a napjainkban megjelenő kenyérsütő gépek elterjedése és hatása a kenyérfogyasztásra alkotta az előadás fő témáját. Részletesen megismerhettük a különböző kenyérsütési módok egymás mellett élését napjainkban, a különböző generációk viszonyulását a kenyérfajtákhoz, és a fogyasztási szokások változását az elmúlt nyolcvan évben.

A késő délutánba nyúló konferenciát hosszas beszélgetés és vita zárta. A tervek között szerepel a konferencia előadásainak önálló kötetben való megjelentetése.

NAGY KRISZTINA

Etnologia bez granic – Ethnology without Borders
The 1st International Convention for Ethnology and Cultural
Anthropology Students from Central Europe
 (Cieszyn, 2012. április 16–18.)

A konferencia ötlete, illetve alapkonceptiója a katowicei Sziléziai Egyetem Etnológia és Oktatási Tanulmányok Karának, illetve az Etnológusok Tudományos Körének diákjaitól származott, amely végül a Lengyel Antropológiai Intézettel közösen került megszervezésre. A közel egyéves szervezőmunka nagy részét négy cieszyni hallgató végezte el: Karolina Kania mint főszerző, illetve Anna Bachniak, Radosław Biel és Zdzisław Rabenda. A helyszín

Cieszyn, a lengyel–cseh határon fekvő sziléziai kisváros volt, amely egyben az említett egyetemi kar székhelye is. Ahogy azt a konferencia címe is jelzi, a lengyel egyetemisták célja a visegrádi országok összes néprajzi és antropológiai tanszékének széles körű mozgósítása és a hagyományteremtés volt.

A három nap során összesen tizenöt közép-európai egyetem képviseltette magát: kilenc lengyel (Krakkó, Lublin, Poznań, Wrocław, Łódź, Toruń, Katowice, Gdańsk és utólag Szczecin), két cseh (Prága és Brünn), két szlovák (Pozsony és Nyitra) és két magyar (Pécs és Szeged). A küldöttségek általában négy-öt hallgatóból álltak, amelyekhez esetenként néhány tanár is csatlakozott. Az előzetesen huszonhét előadásból tervezett program keretében a szzcinciek idő előtti távozása miatt végül csak huszonhat előadás került bemutatásra. Csak találgatni lehet a gyér magyar részvétel okát, annál is inkább, mivel a hasonló számban jelenlevő szlovákok és csehek legalább két előadással készültek, míg a magyarok csupán eggyel-eggyel.

A szervezést egészében véve nagy dicsérettel illehetjük, ami ugyan nem volt hibátlan, viszont a résztvevők többsége elégedetten és lelkesen töltötte el a három cieszyni napot. Több kísérő tanár emelte ki a hasonló hallgatói találkozók nélkülözhetetlenségét Közép-Európában.

A konferencia tematikája az előzetes felhívás során kötetlen maradt, így a beérkezett témákat igyekeztek különböző kategóriák szerint rendszerezni. Végül négy, lazán körvonalazott csoportot határoztak meg: *Módszertani perspektívák – elmélet és módszer*; *Nemzet – nacionalizmus – multikulturalizmus*; *Hagyomány a változás folyamatában*; *A tér különböző dimenziói*. Az előadások színvonala változó volt. Ezt egész egyszerűen az határozta meg, hogy a hallgatók mennyire vették komolyan az eseményt. Ugyanakkor még a gyengébb színvonalú kutatások esetében is találkozhattunk érdekesítő vonásokkal. A szerteágazó tematika miatt lehetetlen összefoglalóan beszélni a kutatásokról.

Öt lengyelországi előadás alkotta azt a szekciót, amelyet az alkalmazott antropológia kérdéskörének szenteltek. A hallgatók igen sokoldalúan vizsgálták a problémakört. A legjobb példa talán Monika Stasiak, a lódzi tanszék hallgatójának kutatása volt, amely saját terepmunkán alapult. A Białowieża Nemzeti Park ügyében élesen különböztek a környezetvédők és helyi lakosok nézetei abban, hogy milyen módon bővíthető a természetvédelmi terület. A diák felvázolta az álláspontok mögötti világnézeteket, majd következtetésként saját megoldási javaslatokat is megfogalmazott, amelyekkel úgymond áthidalható lenne a két csoport konfliktusa. A szekción kívül több más előadás esetében is felmerültek az alkalmazott tudomány kérdései. Agata Konczal és Anna Wildowicz a toruńi tanszékről a nagy-britanniai multikulturalizmus kérdéseivel foglalkoztak a hindu kisebbség szemszögéből. A főleg szakirodalmi tájékozódáson alapuló összefoglalójukban felvázolták a szigetországi hinduk jelenlegi társadalmi helyzetét úgy, hogy érintették a történeti hátteret is. Az elmúlt években folyó kirekesztő angliai diskurzussal szembehelyezték a sem-

leges és elemző antropológiai látásmódot, amely segíthet a problémák diplomatikusabb kezelésében. Ezt a tudományos magatartást vetette fel Veronika Kuthanová és Jana Virágová brünni hallgatók előadása is. Ők az afrikai és arab migránsok csehországi helyzetével foglalkoztak. Elemzésük szerint a cseh társadalomban különböző módokon, de már évtizedek óta létezik az említett migránsok elleni diszkrimináció, amely jelen van a cseh médiában is. Következtetésük szerint az antropológusoknak kulcsszerepük van/lehet a sztereotípiák tompításában és feloldásában.

Több sokat ígérő „klasszikus” esettanulmány is elhangzott a konferencián, amelyek közül ki lehet emelni Monika Lelonek és Iga Szuścik rövid esettanulmányát a bánáti Ostojičevo (Tiszaszentmiklós) faluról. A településre még a 19. században érkeztek sziléziai lengyel migránsok. Leszármazottaik között mindmáig él a lengyel származás emléke, amit azonban elbizonytalanít a sajátosan multietnikus bánáti közeg. Mivel sajnálatosan kevés recens mikroutatás létezik vajdasági közösségekről, ezért a tanulmány továbbfejlesztve és kibővíve rendkívül értékes lehet nemcsak a lengyel és szerb, hanem a magyar kutatók számára is. Ugyanígy érdemes megemlíteni a szlovákiai Ivana Michalová előadását a nyitrai oláh cigány közösségről. A hallgató a házasság előtti szokásokat vizsgálta úgy, hogy közben a közösségi normákkal és a csoporthatárokkal is foglalkozott. Az általa bemutatott kép arról tanúskodik, hogy az oláh cigányokból álló csoport meglepő szívósággal határolja el magát a tágabb környezet normáitól. A hallgató szeretné folytatni a kutatást, ami még remélhetőleg sok árnyalt megfigyelést hoz napvilágra.

A paradigmikus és módszertani kérdéseket feszegető prezentációk közül még Karolina Koziura lublini hallgató munkáját emelném ki. Megpróbált választ találni arra, hogy miért „kisebbrendűbb” az etnológia kelet-közép-európai fajtája annál, amit „Nyugaton” művelnek. Meglátása szerint a megosztottságban más egyéb mellett főszerepet játszik a történeti „kelet–nyugat” fogalom páros is, illetve az erre ráépült diskurzusfajta. Nyilvánvaló, hogy egy rövid munkában még csak felvázolni sem lehet a kérdéskör egészét, ugyanakkor a néprajzhallgatók közép-európai találkozója mit sem érne a hasonló gondolatébresztő előadások nélkül.

A konferencia programját még különböző workshopok, klubestek, illetve Cieszyn városának bemutatása képezte. Külön meg kell még említeni a színvonalas és kellően informatív honlapot: <http://ethnologywithoutborders.pl/>. A konferenciakötetet a résztvevők már a megérkezéskor kézbe kapták. Ennek adatai a következők. Agnieszka Pieńczak–Edyta Diakowska (szerk.): *Etnologia bez granic. Ethnology without Borders*. Uniwersytet Śląski w Katowicach, Cieszyn, 2012. A tanulmányok többsége lengyel nyelvű, azonban mindegyikhez tartozik angol nyelvű rezümé is.

Az elhangzott előadások tanúsága szerint az egyetemi hallgatókat különösen érdekli az etnológia/antropológia alkalmazhatóságának kérdése, legyen szó a diskurzusokban való részvételről, vagy a közvetlen beavatkozásról. Ez

természetesen nem jelenti azt, hogy fel szeretnék adni a „szemlélődő terepmunkás” szerepét, annyit azonban mindenképpen jelezhet, hogy az alkalmazhatóság problémaköre a közeljövőben megkerülhetetlen lehet Magyarországon és a szomszédos államokban. Ezenkívül jó volt látni, hogy számos izgalmas esettanulmány van készülóban – remélhetőleg olyan hallgatóktól, akik hamarosan fiatal kutatókká nővik ki magukat. A konferencia színes és ötletes programja alapján megállapíthatjuk: kár lenne, ha a kezdeményezés elhalna. Szerencsére már biztossá vált, hogy 2013 áprilisában a krakkói tanszék szervezésében jöhet létre a találkozó. Csak remélhetjük, hogy a nem is olyan távoli jövőben magyarországi házigazdája is lesz a határok nélküli etnológiának.

VATAŠČIN PÉTER

Ki van otthon?

A XVIII. Békési Népi Építészeti Tanácskozás (Békés, 2012. szeptember 27–29.)

A két évente Békésen megrendezett konferencia 2012. évi témája Balassa M. Iván ötlete volt. A lényege, hogy a 20. századi Kárpát-medence spontán, de nagyon gyakran kikényszerített népességmozgásainak hatását lemérjük a faluképi változásokban, a népesség új arculatában, viszonyában a korábbi építészeti és egyéb hagyományokhoz. A változások során egyes települések etnikumot váltottak, s ez kedvezőtlenül hatott a hagyományos paraszti építkezésre, a faluképre, a helyi lakosok szemléletére, s ez sajátos műemléki, illetve faluképi védelmi problémákat okozott. A szervezőmunka oroszlánrészét Dobosiné Antal Anna nagyszerűen végezte. A konferencia anyagát is szerkeszti és nyomdába is előkészíti.

Olajos Csaba (Miskolc) *Faluképvédelmi megújítási kísérletek Borsod megyében* című előadásában keresztmetszetet adott e terület országos tekintetben is mintaszerű műemlékvédelmi eredményeiről, de kudarcairól is. Utóbbira példa a Bódvalenkén szokásba jött igen színes külső falfreskók készítése.

A délkelet-dunántúli blokkban több téma hangzott el, elsősorban az eredetileg német lakosságú és az elnéptelenedett ormánsági falvak népességi és építészeti változásairól. D. Antal Anna (Budapest) *A Fachwerk-től a székelykapuig* című előadása széles időhatárt ölelt át, e falvak katasztrófális népességcseréje az új lakosok statisztikai és vezetésben elnyert túlsúlya új etnikai identitáshoz és többek között székely kapuk építéséhez vezetett. Zentai Tünde (Szentendre) *A népmozgások vesztesége, a hidasi példa* címmel részletezte a népességcserék történetét, amelyek többek között az ottani festett mennyezetű templom eltűnéséhez vezettek. Minorics Tünde (Pécs) *Az Ormánság átváltozása* cím-

mel mutatta be az ormánsági népmozgások kutatásával kapcsolatos eredményeit. Kelet-Magyarországot Páll István (Nyíregyháza) *Itthon vagyunk – A kelet-magyarországi nemzetiségi tájházak problematikája* című eszme-futtatása képviselte, ezen építmények szakmai és gyakorlati gondjairól adott keresztmetszetet.

A határon kívül eső magyar és német falvak gondjairól, részben a cigányok betelepülésének hatásáról szóló csoportban Romániából Jancsó Árpád (Temesvár) *Új nép, másfajta raj* címmel a bánáti sváb falvak színeváltozásait elemezte a Nagyszentmiklóstól Temesvárig eső területen. Dorida János (Arad) *Korok, divatok, impériumok* címmel különféle célból készült régi térképek alapján (pl. telepítési, katonai, vasút- és gyárépítési) vázolta a fenti terület népességének sorsát. A két előadás előkészítette a másnapi kirándulást (Csanád települése, templomai, néprajzi és a Lénau-gyűjtemény, Zombolya néprajzi gyűjteményei és műemlékei, Temesvár történeti jelentőségű épületei és a skanzen). Olasz Gabriella (Nagyszében) *A szász települések népességváltozásának építészeti és faluképi következményei* címmel végül is ugyanazon folyamat állomásait elemezte. Kinda István (Sepsiszentgyörgy) *A putritól a villáig* című előadása a háromszéki falvakban történt lakosságcsere-ről szólt.

A Szerb Köztársaság területéről Szilágyi Mária (Újvidék) *Ki van otthon a bánátsági német telepített falvakban* címet viselő előadása e terület sváb és részben magyar népének megtizedeléséről, elűzéséről és mai válságos helyzetéről adott képet. Klamár Zoltán (Aszód, Magyarkanizsa) *Maja kucica, moja slobodica* címmel a menekültek sorsáról beszélt Bácskában, Bánágban és a Szerémségben a délszláv háborúk és az azok hatására bekövetkezett tragikus változások idején.

A konferencia utolsó napjának programját nemzetközi, illetve népek, tájak építészete közötti átvételeket, különbözőségeket tárgyaló összefoglaló tanulmány kezdte. Istvándi Gyula (Dunabogdány) *Közép-Európa és a Kárpát-medence népi építészeti hagyományai* címmel szokásához híven alapvető összefüggésekre mutatott rá és történeti periodizációt adott.

A legaktuálisabb gondokról több előadás szólt. Kerner Gábor (Kővágóörs) *A wellness turizmus negatív hatása a települések arculatára Zala megyében* címmel, Köllő Miklós (Gyergyószentmiklós) *Idegen a változó faluképben a hagyományörző* címmel fejtette ki mondanivalóját. Ketten számoltak be Szanticskáról, a korábban egy lakosú, de újra feltámadt és népesebbé vált faluról: Szabó László Budapestről és Pál István Szanticskáról.

Minden konferencián újra és újra szóba kerül Hollókő, most Kovács Dezső (Pécs) tolmácsolásában. Hollókőről, a világörökség részéről, a műemléki együttest képező Ófaluból mindenki kiköltözött az Újfaluba vagy városba, mert a műemléki kötöttségek akadályozták életvitelüket. Fiatalokból álló csoportok folyamatban lévő kutatásaikról számoltak be. Kovács Anna és Kovács Miklós képet adtak *Itthon vagyunk, népesség és épített örökség Dél-Nógrádban* címmel. Láris Barnabás és Bors Eszte *Épített közösség* című elő-

adásukban értékes gondolatokat közöltek. Szokatlan kísérletről Francics László, Mérő Máté és Tóth Péter számolt be: Visnyeszéplakon fiatal családok csoportja megkísérelt hagyományos anyagokból, hagyományos módszerekkel építkezni, hagyományosan gazdálkodni, mai komfort nélkül élni. Előadásuk címe: *Visnyeszéplak megújuló népi építészet – Egyén, közösség és építészet a Zselicben egy szőlőhegyen.*

KNÉZY JUDIT

* * *

Köröstárkány

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 339973)

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

A székesfehérvári Hetedhét Játékmúzeum

Székesfehérvár szívében, a Hiemer–Font–Caraffa-házban nyitotta meg kapuit 2012. május 11-én a Városi Képtár legújabb fiáláléja, a Hetedhét Játékmúzeum. A három tagból álló épületegyüttes a város egyik legszebb látványossága: középkori maradványokra épült kövei-téglái magukon viselik a barokk, a rokokó és a modern építészet nyomait. Az épület részei a folyamatos felújításnak köszönhetően (melyet többek között Norvégia is támogat) elnyerik régi, pompás küllemüket. Restaurátorok kezét dicsérve bukkannak elő a régi freskók, hogy tökéletes egységben jelenjenek meg a barokk stukkók és a modern stílusú architektúrális elemek mellett. A pompás műemléki élményen túl a Hiemer-ház tökéletes teret kíván nyújtani a közösségi rendezvényeknek, igyekszik elvarázsolni minden idelátogatót, így kicsik és nagyok örömeire ide költözött a Moskovszky- és a Réber-gyűjtemény. A gyűjtemény kialakításában és modern, időszerű feldolgozásában és kiállításában nagy szerepet kaptak a város szakemberei, s az ehhez szükséges támogatást különböző, köztük minisztériumi pályázatok és az Alcoa Alapítvány segítségével tudták előteremteni.

A Moskovszky Éva nevével fémjelzett, boldog gyermekkort megidéző játékgyűjtemény alapjait az 1880-as években Magyarországra költözött osztrák család sarja, Auer Erzsébet vetette meg. Auer Erzsébet gyermekkorá jómódú polgári légkörben telt, egészen édesapja 1914-es haláláig. Ekkor döntött úgy Erzsébet édesanyja, hogy az akkor még csak 13 éves leánynak ideje megválni a játékeitől. Az idővel felcseperedett Auer Erzsébetnek így szenvedélyévé vált a játékok gyűjtése, mely szenvedélyben később osztozott leányával, Moskovszky Évával is. Moskovszky Éva a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte tanulmányait, latin és történelem szakon, de emellett régészeti és művészettörténeti előadásokat is hallgatott, míg végül ókori történelemből doktorált. Így a régi játékokat nem csak szeretni tudta, de szakértői szemmel megbecsülni is. A 2010-ben elhunyt kutató munkássága során nemzetközi kapcsolatokra, valamint kiemelkedő hírnévre is szert tett. Nekik köszönhető az európai hírű és színvonalú játékmúzeum megalapítása.

Az iparművészeti szempontból is értékes, 74 enteriőrből és körülbelül ötezer darabból álló gyűjtemény hűen ábrázolja a 18–19. századi és a 20. század eleji polgári élet mozzanatait. Apró kis enteriőrökben a nem egyszer neves gyárák által készített játékok mellett céhmesterek munkaremekeit, manufaktúrák apró, valóságghű, az eredeti bútorok és tárgyak anyagával azonos kis modelljeit is láthatjuk. A babák igazi karakterek: gyakran egyéni neveket visel-

nek, a gyűjtők által berendezett szobácskákban láthatjuk megannyi jelentéssel telített élethelyzetben őket. A gyűjtők egyébként gyakran saját kezűleg is alakították a babák „életterét”, rajzoltak, festettek a miniatűr szobácskák megannyi eszközére. A szobák mellett utcákat is láthatunk, olykor Székesfehérvár egy-egy, még ma is álló épületeit szemlélhetjük a vitrin üvegén keresztül. De nem csak porcelánbabákkal találkozhatunk a gyűjteményben. Láthatunk egyéb játékszereket, kisvasutat és modelleket, puzzle-t, táblás játékokat, ónkatonák által vívott csata- és ostromjeleneteket.

A Moskovszky-gyűjteményt 1996-ban helyezték el Székesfehérváron, és 1998-ban költözött be a régi Megyeháza épületében elhelyezett Fehérvári Babaházba. Itt évente 20–25 ezer látogatót fogadott, míg új, nagyobb helyen már most több mint 10 ezer érdeklődő csodálhatta a kiállítást. A költözés indokolt volt: nagyobb, modernebb térben az eddig raktárban lévő játékszerek is kikerülhettek a vitrinekbe, megtörténhetett az önállósuló intézmény anyagainak tudományos feldolgozása, a műtárgyakat az előírásoknak megfelelően tudták elhelyezni, megjelenhettek a múzeumpedagógiai foglalkozásokat segítő interaktív eszközök is.

A Moskovszky-gyűjtemény mellett szintén ebben az épületben kaptak teret állandó kiállításként Réber László grafikus alkotásai. Réber a 20. századi magyar grafika kiemelkedő alakja. Sajátos, szuggesztív, pár vonalból álló, mégis aprólékos, humoros rajzai olyan szerzők műveit kísérik és egészítik ki, mint Janikovszky Éva, Lázár Ervin vagy Gerald Durrell, de találkozhattunk alkotásaival Kurt Vonnegut, Gianni Rodari vagy Örkény István műveiben és rajzai megjelennek Murphy törvénykönyvének hasábjain is. Kevésbé ismert tény, hogy Réber az illusztrációk mellett autonóm grafikákat, plasztikákat is alkotott, ezen felül pedig elkészített három rövid rajzfilmet is. Az 1300 daraból álló gyűjteménye örömet szerezhet kicsiknek és nagyoknak egyaránt.

A Hetedhét Játékmúzeum boltjában a kiállított játékok másolatai, illetve Réber László grafikáival díszített könyvek is megvásárolhatóak, ha a tárlat megtekintése során felébred bennünk a vágy, hogy azokat otthonunkban viszontláthassuk. Mert – személyes tapasztalatok alapján – ez meg fog történni.

HARASZTI ZSIGMOND

A Fekete-Körös-völgy lakói és települései a századfordulón Vándorkiállítás Györffy István fotóiból

„A virágzó, erős közösségek hagyományait intenzíven ápolják. Azt gondolom, hogy a Györffy István Táj- és Népismereti Otthon avatása is ennek példája, amit az tesz igazán különlegessé és szimbólumértékűvé, hogy Várasfenes egyik legrégebbi nemzetsége leszármazottjának támogatásával épült fel. A Néprajzi Múzeum számára pedig egy különleges és ritka pillanat, hogy egy kisebb régió száz évvel ezelőtt gyűjtött hagyományait, múltjának képeit visszahozhatja a gyűjtés helyszínére, és ezek az archívumokban őrzött dokumentumok a fekete-körös-völgyi magyarság mindennapjainak – újból – részévé válhatnak.” (Részlet Granasztói Péter megnyitóbeszédéből.¹)

2011. decemberében kapott felkérést a Néprajzi Múzeum egy kiállítás megvalósítására Györffy István fekete-körös-völgyi kutatásának fotóanyagából, együttműködve a várasfenesi Györffy István Alapítvánnyal. A vándorkiállítás nyitó és majdan záró helyszíne Várasfenesen egy helyi vállalkozó és családja által a falu és tágabb környezete számára létrehozott új közösségi épület, az ugyancsak általuk korábban létesített tájház portáján.

*Granasztói Péter a megnyitóbeszédét tartja
(Fotó: Gebauer Hanga)*

¹ Elhangzott Várasfenesen, 2012. június 3-án.

Korának néprajzi kutatási irányelveinek megfelelően az archaikus kultúrát őrző, néprajzilag ismeretlen területek felé fordult a fiatal tudós, Györffy figyelme is, így egyetemi évei befejezése után, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gyakornokaként, első kutatásai egyik helyszínéül választotta a Fekete-Körös-völgyét, ahova először 1910-ben utazott néhány napra Viski Károly unszolására. A másfél hónapig tartó terepmunka a rákövetkező évben valósult meg, amelynek során Györffy végigjárta a terület alsó és felső völgyének településeit, némelyikbe többször is visszatért. A múzeum számára közel négyszáz tárgyat – cserépedényeket, háztartási textíliákat, teljes viseleteket és számos, a háztartásban és a gazdasági életben használt eszközt – gyűjtött, valamint rajzokat, huszonhat határ- és dűlőtérképet, és közel százötven fotót készített.

Kutatásai során Györffy érdeklődését leginkább a Fekete-Körös-völgyében élő magyarság kultúrájának archaikus vonásai keltették fel, így az általa akkor tapasztaltakat mindig összevetette a kultúra egyes elemeinek egy-egy korábbi formájával, és dokumentálta azok változásait. Ezt az összehasonlító módszert nem csak időbeli módosulásokra alkalmazta, hanem az egyes kulturális elemek különböző etnikumoknál történő megjelenésének jellegzetességeire is, így folyamatosan vizsgálta a Fekete-Körös-völgyében élő, a 13. századtól egyre növekvő számban jelenlévő románság kultúráját. A későbbi tanszékalapító néprajztudósnak már ebben a korai kutatásában megmutatkozik vizsgálódásainak másik fontos és sajátos dimenziója, az a történeti néprajzi megközelítés, amely a későbbi munkáinak is alapvető jellemzője lett. Kutatásai, valamint eredményeinek későbbi számos publikálása során kirajzolódik az általa képviselt újító szemlélet, amellyel „*a földrajzi, az antropogeográfiai (emberföldrajzi) stúdiumokon nevelődött, a természettudományi gondolkodásban iskolázott etnográfusoknak példát adott arra, hogy a történettudomány fegyverzetével is közeledjenek a hagyományos közösségek kultúrájához.*”² Fekete-Körös-völgyi helyszíni gyűjtését is intenzív levéltári-történeti kutatómunka előzte meg, amely segítette őt a jelenségek évszázadok alatt bekövetkezett társadalmi-történeti-kulturális változásának rekonstruálásában. Vizsgálódásai során arra a felismerésre jutott, hogy a Fekete-Körös-völgyének magyarsága korábban összefüggő egységet alkotott az Alföld népével, erre utal viseletük és nyelvhasználatuk, valamint az alsó völgy építkezése. A felső völgy építészeti jegyeiben, illetve lakóinak származásában erdélyi rokonságot mutat. Az évszázadok során a középkortól folyamatosan növekvő számú, majd többségbe kerülő románság szigetszerűen körülfárta az ott élő magyarságot, így vált lehetségessé, hogy Györffy ottjártakor a közösségek kultúrájának archaikusabb formáját tudta dokumentálni, vizsgálni.

² Filep Antal: Györffy István élő öröksége. 125 éve született, 70 éve hunyt el a magyar néprajz klasszikus mestere. In *Széphalom* (A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve) 2009. 19. kötet. Szerk.: Kováts Dániel. Sátoraljaújhely, 2009. 517–537.

A kiállításban bemutatott közel száz fotó három nagyobb egységet – településszerkezet, építkezés, viselet – és ezeken belül három elkülöníthető altémát, témát dolgoz fel nyolc tablón, Györffy tematikáját követve. A felvételek többsége 13x18 centiméteres üvegnegatívra készült, kisebb hányada 7x12 centiméteres síkfilmre. Azonban a fotós több fényképezőgépet is használt munkája során, és a fotózást nemcsak kiegészítő dokumentációs eszköznek tekintette, hanem fogékony volt annak technikai aspektusai iránt is, ezt bizonyítják az ugyancsak üvegnegatívra készített 6x13 centiméteres sztereofelvételei is, amely divatos technika volt e korszakban. Ugyancsak figyelemre méltó az a kiállításban bemutatott két darab színes felvétel, melyet a kor különleges, és Györffy idejében mindössze néhány éve létező, pozitív eljárásával, autokróm technikával készített. Ahogy tematikájában vannak hangsúlyos (építészet, viselet) és kevésbé hangsúlyos csoportjai a fotóanyagnak, úgy földrajzi megoszlásban sem törekedett Györffy az arányosságra. Fényképeinek legnagyobb hányada Köröstárkányból való, míg van olyan település, ahol csak néhány felvétel, sőt, olyan is akad az általa vizsgált és leírt falvakban, ahol egyetlen fotográfia sem készült. Ezeket vizsgálva kirajzolódnak a fiatal kutató útjának egyes állomásai, amelyeket a Néprajzi Múzeum adattárában őrzött úti elszámolás is pontosan dokumentál. Ebből az iratból, illetve a fotók készítési helyének megoszlásából nyomon követhető, hogy Györffy legtöbbször Köröstárkányban és Belényesen tartzkodott, ahonnan néhány napos utakat tett Várasfenesre, Körösjánosfalvára, Belényessonkolyosra, Magyarcsékére, Magyarremetére, Gyantára, Kisházára, Tenkére, Tenkegörbedre, Belényesújlakra, Vaskóhra, Rézbányára, Kisnyégerfalvára, Tenkeszéplakra és Bélfenyérré. Pontosán feljegyezte, hogy mely települések között volt lehetősége vonattal utazni, melyek között kocsin, hány kilométert tett meg, míg egyik helyséből a másikba elért, és hány koronát adott az útért, illetve hogy a budapesti, nagyváradai vagy belényesi állomáson mennyit fizetett a hordárnak, aki nagyméretű fényképezőgépeit és a hozzájuk tartozó több tízkilónyi üvegnegatív lemezeit is tartalmazó nehéz csomagját szállította.

Hazatérte után Györffy István fekete-körös-völgyi gyűjtéseiből egy-egy témát feldolgozott és közreadott a *Néprajzi Értesítő* és a *Földrajzi Közlemények* különböző számaiban, azonban ezekben a fényképek kis hányada került csak bemutatásra, kiállításon pedig még soha nem voltak láthatóak a készítésük óta eltelt több, mint száz esztendőben. A 2012. és 2013. évben a felvételek készítésének helyszíneit végigjáró, illetve más erdélyi nagyvárosokba, és néhány magyarországi városba is ellátogató fotókiállítás ráirányítja a figyelmet mind a képi, mind a hozzájuk tartozó tárgyi anyag gazdaságára, amely további kutatások, és nagyszabású kiállítások alapját képezheti.

GEBAUER HANGA

Körösjánosfalva

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 22041)

Köröstárkány

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 339972)

ALMA MATER

A néprajz helye és szerepe a tanítóképzésben

A 19. század végén és a 20. század első felében több neves néprajzkutató is foglalkozott a néprajztudomány és a tanítóképzés kapcsolatával, írásaikban többen is kiemelték, hogy a tanítóképzésben nagy figyelmet kellene vagy kellett volna kapnia a néprajzi ismereteknek.

Bellosics Bálint *A tanító és a néprajz* című írása *A Bajai Tanítóképző 1895/96-os Évkönyvében* jelent meg. Öt magát mint néprajzi gyűjtőt ismerheti a néprajzos szakma, kevesek előtt ismert azonban, hogy a bajai tanítóképző tanáráként már a 19. század végén felhívta a figyelmet arra, hogy a tanítóképzőkben helyet kell adni a népelelet kutató új tudománynak. Írásában többek között kiemeli, hogy a tanítóknak ismerniük kell azt az új fiatal tudományt, mely a néplélek megismeréséhez vezet. A tanítókat gyűjtésre buzdította. A tanítóképzésben nem látta annak szükségét, hogy a néprajz önálló tantárgy legyen, de a tanítóképzők tárgyaiban a néprajzi anyagnak meg kell jelennie.

Sokak számára ismert írás e témában Bálint Sándor 1937-ben megjelent tanulmánya, a *Tanítóképzésünk reformja és a néprajz*. Elméleti bevezetőjében kiemeli, hogy a népi kultúra hagyományozódása az iskola feladatává válik, s hogy a néprajzi követelményt a tanítóképzőkben nyomatékosan kell érvényesíteni. Ellenzi, hogy a néprajzot önálló tantárgyként kellene oktatni, de a néprajzi tartalmak kapcsolatot teremthetnek a tantárgyak között. Tanulmányának második részében pedig részletesen bemutatja, hogy az egyes tárgyak anyagában milyen néprajzi témák jelenhetnek meg, illetve adnak lehetőséget feldolgozásra.

Fontos megemlítenő mű e tekintetben Györffy István kultúrpolitikai írása, a *Néphagyomány és nemzeti művelődés*, mely nem csak megjelenésekor, de a ma számára is ad megszívlelendő tanácsokat. Hangsúlyozza, hogy a néphagyományok megbecsülésére főként a tanítókat kell ránevelni. Nem csak önálló tárgyként lenne hasznos, de a többi tárgyakat is népi szemlélet kellene hogy áthassa. A helyi hagyományt jelöli meg annak az alapnak, melyre az oktatásnak építenie kellene.

Néprajzi tartalmak tekintetében a tanítóképzés tanterveinek áttanulmányozása is hasznos adatokat, ismereteket adna, de a fentiek tükrében a jelen helyzetet szeretném inkább ismertetni. Mielőtt ezt megtenném, szükséges két olyan eseményről, illetve dokumentumról szót ejteni, melyek e téma ismeretéhez szükségesek.

Az oktatás történetében fontos dátum volt az 1995/96-os tanév, amikor elindult a négyéves tanítóképzés. Ennek műveltségterületi képzése harmonizál

ugyan a Nemzeti Alaptantervvel, de a NAT hon- és népismeret közös követelménye csak érintőlegesen kapott helyet a tanítóképzők tárgyaiban.

2001 szeptemberében életbe lépett a kerettanterv, két tantervi modultergának anyaga, tartalma egyértelműen néprajzi vonatkozású. Ágh Zsófia,¹ majd Baksa Brigitta² 2007 és 2009 között készített felmérést a modultergyak bevezetésével és a tanárellátottsággal kapcsolatosan. Én magam pedig a Jász-ság iskoláiban tájékozódtam e témában. Mindhárom felmérés központi kérdése volt, hogy a modultergyakat tanító pedagógusnak milyen szakirányú végzettsége van. Az eredmények e tekintetben igen összezsengők, ugyanis a pedagógus alapképzésben konkrétan e tartalmak tanítására vonatkozó intézményesített megoldás nem született.

Az ország tanítóképző főiskoláinak alapképzésben megjelenő néprajzi vonatkozású tárgyairól nem könnyű képet adni. Ennek érdekében a 2008/2009-es tanévben levélben kerestem meg azokat a főiskolákat, amelyekben a tanítóképzés is helyet kapott. A rendelkezésemre bocsátott adatok alapján a következőket lehet elmondani.

Néprajzi ismereteket hordozó tárgyak főként a magyar nyelvi és irodalmi, ének-zenei, valamint a vizuális nevelés tárgyait gondozó tanszékek tárgyai között szerepelnek. Kiemelt témák a folklór prózai műfajai, az énekes folklórhagyományok, valamint a népművészet és tárgykultúra.

Kevés hangsúlyt kapnak a társadalomnéprajz, a gazdálkodás, a mesterségek, a táplálkozás, a néprajzi tájak, csoportok, nemzetiségek és az emberélet fordulóihoz kapcsolódó témák. E témák azonban többé-kevésbé, de megjelennek az általános iskola 1–4. osztályos, valamint a kerettanterv 5–6. osztály számára készült modultergyak anyagában.

Az ember és társadalom műveltségi területet választó hallgatók jellemzően nem részesülnek olyan hon- és népismereti képzésben, amely biztosítaná azt a szakmailag felkészült pedagógust, aki megfelelő ismeretekkel rendelkezne néprajzi, hon- és népismereti tartalmak tanításához.

A tanítóképzők tantárgyai között – Jászberény kivételével – nem találunk olyan tantárgy-pedagógiai tárgyat, melyek biztosítanák, hogy a hon- és népismereti, hagyományismereti tartalmak – melyek az egyes tárgyak anyagában helyet kapnak – megfelelő hangsúllyal, módszerekkel magyarázatot nyernének.

Az összegyűlt anyagok alapján elmondhatjuk, hogy a tanítóképző főiskolákon a tantárgyi struktúrában – szem előtt tartva a NAT *Hon- és népismeret* közös követelményét – megjelennek néprajzi, honismereti tartalmú tantárgyak, főként egy-egy műveltségi területhez köthetően. Ezek a tárgyak azon-

¹ Ágh Zsófia: *A hon-és népismeret modultergy „A” változat bevezetésének tapasztalatai*. Forrás: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-Agh-Hon>

² Baksa Brigitta: *A néprajztanítás múltja és jelene*. PhD-dolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Tárgyi Néprajzi Tanszék, 2009.

ban az oktatási rendben csak rövid ideig és kevés óraszámban vannak jelen. Így, véleményem szerint, nem biztosítják azt az elvárásunkat, hogy a tanító szakos hallgatók olyan néprajzi alapképzést kapjanak, melynek birtokában az általános iskolai tananyagban megjelenő néprajzi, népeleti vonatkozású ismereteket megfelelően tudnák közvetíteni a diákok felé.

Munkám során szerzett tapasztalataim alapján azt kell mondanom, hogy a tanító szakos főiskolai hallgatók néprajzi ismeretei igen hiányosak. E kijelentés konkrét igazolása érdekében egy, a tanító szakos főiskolai hallgatók néprajzi ismereteire vonatkozó kérdőíves felmérést készítettem, melynek kitöltésében a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karának hallgatói vettek részt 2000-től 2010-ig (főiskolai néprajztanulmányaik megkezdése előtt), valamint a 2009/2010-es tanévben több tanítóképző főiskola hallgatóihoz is eljuttattam a kérdőívet. A felmérést összesen 1077-en töltötték ki.

A kérdéssor 3 fő részből állt. A szellemi néprajz, a tárgyi és a társadalomnéprajz területéről tettem fel kérdéseket, valamint az ismeretek forrására is rákérdeztem (pl. iskola? család? könyv? stb.).

A felmérés átlageredménye: 42,45%, mely a három fent említett terület ismeretszintjéből állt össze. A részterületek, így a szellemi néprajzi ismeretek szintje 30,45%, a tárgyi néprajzi ismeretek 52,65% és a társadalomnéprajzi ismeretek 44,45%-os eredményt mutatnak.

Elgondolkodtató eredmény az is, hogy a szellemi néprajzi ismeretek szintje alig haladja meg a 30%-ot, holott az e témakörhöz kapcsolódó ismeretanyag az általános iskola alsó tagozatától a középiskola 9. és 10. osztályáig igen erőteljesen jelen van.

Kevéssel magasabb csak a tárgyi és a társadalomnéprajzi ismeretek szintje, de ezek átlaga sem haladja meg – vagy csak alig – az 50%-ot.

Megdöbbenő annak ténye is, hogy néprajzi ismeretek terén az iskola – mint kizárólagos forrás – milyen alacsony százalékos értéket mutat. A két felméréscsoportban a vizsgált időszakban a felmérésben szereplő 1077 hallgató közül csak 33 jelölte meg az iskolát néprajzi ismereteinek forrásaként.

A kapott eredmények komolyan el kell hogy gondolkodtassák mind a pedagógusképző felsőoktatásban, mind a néprajzi szakmában tevékenykedő oktatókat, szakembereket. Számptalan helyen olvashatjuk, hogy a népi kultúra átadása egyre inkább az iskola feladata lesz. Hogyan, ha erre nem készítjük fel a leendő tanítókat? A kapott eredmények azt mutatják, hogy a középiskolából kikerülő diákok néprajzi ismeretein van mit csiszolni. Van mit tennünk azért, hogy azok az évszázadokon át öröklődő, hagyományozódó értékek, tárgyi és szellemi produktumok, melyek nemzeti, népi kultúránkat jellemezték, továbbra is a felnövő generációk öröksége, megbecsült értékei maradjanak. Biztosítva legyen az az út, amely ezeknek az értékeknek a továbbadását lehetővé teszi. Én ezt elsősorban a tanítóképzésben látom. A tanítóképzésben oktatott alaptárgyak anyagában, valamint a tanítóképzésnek a Nemzeti Alaptantervhez igazodó műveltségterületi képzésében meg van az a lehetőség, hogy a népi

kultúra ismeretanyagát akár az adott tárgyba integrálva, de önálló műveltségterületként is a tananyag részévé lehet tenni.

Oktatói munkám során tapasztaltam, hogy az általános iskolákban használt tankönyvek anyagában sok helyen találkozunk néprajzi vonatkozású ismeretanyagokkal, melyek – a fenti eredményekből adódóan is feltételezhetjük – az esetek többségében nem nyernek megfelelő magyarázatot. Az általános iskolai tankönyvek témánkhoz kapcsolódó tartalmi elemzése a következő eredményeket mutatja.

Az általános iskola alsó tagozatos környezetismeret, technika, ének-zene és magyar nyelv és irodalom tárgyakhoz készült tankönyvekben a néprajzi ismeretanyag jelen van, mégpedig a Nemzeti Alaptanterv és a Kerettanterv elvárásainak megfelelően.

A környezetismeret anyagában a saját lakóhelyhez kapcsolódó szokások, hagyományok, az ország tájai, népcsoportjai, nemzetiségei témakörök kaptak helyet.

A technika tantárgyban kiemelkednek a kismesterségekhez kapcsolódó elméleti ismeretek és gyakorlati tevékenységek.

Az ének-zene tantárgy anyagában természetesen az énekes folklórműfajok dominálnak (énekes népi gyermekjátékdalok, népdalok, népzenei szemelvények, jeles napokhoz kapcsolódó énekes anyag stb.).

Mindhárom tantárgy anyagában helyet kapnak a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó szokások az életkori sajátosságok figyelembevételével.

A magyar nyelv és irodalom tárgyhoz készült, a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában megjelent 1–4. osztályos olvasókönyvek egyes fejezeteinek az anyaga a magyar prózai folklórműfajokra épül, s bizonyos mértékben kitekintést ad a nemzetiségek és más népek prózai folklórhagyományaira, elsősorban a népmesére.

Természetesen ezeknek a néprajzi tartalmaknak a megközelítése az adott tantárgy cél-feladatrendszeréhez, szemléletéhez igazodnak. Sok esetben a néprajzi vonatkozású anyag képezi a tanítandó tananyagot, de sem a tankönyvek, sem a munkafüzetek feladatai nem segítik elő az adott néprajzi téma minőségi feldolgozását, megértését, elmélyítését.³

A fentiek ismeretében ismét hangsúlyoznunk kell, hogy a tanítóképzőknek e területen kiemelten nagy a felelősségük, és hogy a képzési struktúrában, a műveltségterületek anyagához koncentráltabb néprajzi ismeretközlést kell biztosítani.

³ Baksa Brigitta: *Élet a házban és Élet a faluban*. A Hon- és népismeret 5. és 6. osztályos tankönyveit szándékosan nem említem, mert ezek a munkatankönyvek, és az ezekhez készült oktatási segédanyagok olyan szakmai igényességgel készültek, melyek maximálisan biztosítják a kerettantervi modulárgy oktatásának sikerét. Más kérdés az, hogy e modulárgy tanításához megfelelő felkészültségű pedagógussal rendelkeznek-e az általános iskolák.

Összegezve elmondhatjuk, hogy az általános iskolai tananyagnak részét képezik a néprajzi ismeretek, akár konkrét tanítandó anyagként is, viszont a tanító szakos főiskolai hallgatók körében végzett néprajzi ismeretekre vonatkozó kérdőíves felmérés azt mutatja, hogy a leendő tanítók néprajzi ismeretei hiányosak. A tanítóképzők tantárgyi struktúrájában pedig szétszórtan, rendezetlenül jelennek meg néprajzi tartalmak.

Feladatunk és kollektív felelősségünk, hogy a ma gyermekei számára is átadjuk azokat az értékeket, ismereteket, szokásokat, normákat, melyek évszázadokon át jellemezték a magyarságot. A tanítóknak, tanítóképzőknek ebben kiemelt szerepük van. Berze Nagy János ezt így fogalmazta meg: „Az oktatás csak úgy gyümölcsözhet a nemzetnek, ha a gyermeklélek saját nemzete hagyományain nő fel.”

Ehhez pedig nekünk jól képzett, autentikus ismeretekkel rendelkező pedagógusokra, tanítókra van szükségünk.

VIRÁGNÉ JUHÁSZ NYITÓ KLÁRA

Falu a MAban

(ELTE BTK Néprajzi Intézet, Budapest, 2012. március 2.)

Az ELTE BTK Néprajzi Intézetének végzős mesterszakos hallgatói 2012. március 2-án konferenciát szerveztek *Falu a MAban* címmel. Az esemény alapötlete a Bali János által tartott *Népi építészet* II. kollokvium és gyakorlat során fogalmazódott meg a kis létszámú, de már jól összeszokott és régóta együttműködő csapatban. A félév tematikájának fontos részét képezte egy olyan nézőpont elsajátítása, ami a 20. századi épületek (típusházak, emlékművek, átalakított lakóépületek stb.) mélyebb megismerésére irányult. A konferencia alcíme nem véletlenül lett *Ötletek a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum 20. századi falu épületegyüttes koncepciójához*.

A hallgatók már a félév elején felvették a kapcsolatot a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeummal (Skanzen), s főként az említett „tájégség” felelősével, Sári Zsolttal. Természetesen ő is, és a múzeum többi munkatársa is nagyon nyitottan és érdeklődően fogadta az ötleteket, amiket először Szentendrén, egy szakmai délután keretében osztottak meg egymással. Az ELTE hallgatóinak célja ekkorra már majdnem teljesen kikristályosodott: jó volna, ha minden a kurzusban résztvevő hallgató kiválasztana egy a már említett múzeumi koncepcióba is beillő épületet, vagy egyéb objektumot, majd részletes felméréseket készítené annak állapotáról, történetéről, az adott közösségekben betöltött szerepéről, és később ezt szakmai szempontok szerint bemutatva tárná az érdeklődők elé.

A terv végül az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzatának támogatásával konkrét formát öltött, hiszen kilenc előadótól nyolc előadást hallhattak az érdeklődők 2012. március 2-án 13 órától az ELTE BTK Néprajzi Intézet Könyvtárában. A konferencia koordinátora a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos igazgatója, Kemecsi Lajos volt, akinek nyitóbeszédével kezdődött el a népi építészet bizonyos 20. századi példáit bemutató program.

Hajdu Ágnes és Korzenszky Tamás a 2010 októberében bekövetkezett vörösiszap katasztrófa utáni újjáépítést, és ehhez kapcsolódóan a Kós Károly Egyesületnek a katasztrófa sújtotta területeken végzett tervezési és építési munkálatait mutatta be egy devecseri és egy kolontári lakóház példáján keresztül.

A Budapest–Vác vonalon közlekedő 300-as és 301-es autóbuszok egyik gödi megállójával („Szigetmonostori rév”, Budapest felőli oldal) kapcsolatos megfigyelések eredményeit Brandt Patricia ismertette, ügyelve a megálló használatának, közösségi funkciójának kérdésköreire. Mindez az általa készített interjúk részleteinek, illetve a fényképes dokumentációk bemutatása által vált teljes egészé.

A következőkben Szotyori-Nagy Eszter a pusztaszabolcsi posta történetét ismertette az érdeklődőkkel, mely egykor vasúti épületként működött, de már az 1880-as évektől postai szolgálatokat látott el. Az előadást az egykor és most ott dolgozók postához kapcsolódó élettörténetei, emlékei, fényképei is színesítették.

Palásthy Kinga egy Balaton-felvidéki, feltehetőleg a 19. század végén Vászolyban épült présház-pince mozgalmas történetét, birtokviszonyait, használati módjait és hétvégi házzá való átalakulását vizsgálta, majd tárta a konferencia hallgatósága elé.

Az előző előadóhoz kapcsolódva Bojtos Anita a csoportos identitás fejlődését, valamint a falusi turizmus egy sajátos formáját mutatta be egy abaúji, diáküdültetésre szolgáló „kulcsos ház” példáján.

Kalina Veronika a típusterves építkezéshez és az életmódváltáshoz társítva egy tóalmási kockaház első teraszán kialakított kozmetika életén keresztül szemléltette az épület, a generációk és az ipar kölcsönös kapcsolatát.

Bali János hetési példákon keresztül szemléltette azt a 20. századi folyamatot, ami a falusi lakóházépítkezés és lakáshasználat gyakorlatának változását jelentette. A lakóudvaron és a lakóházon belül is megjelenő kettősséget (funkció szerinti megoszlás) vizsgálta, s javaslatot tett a *p-alakú lakóház* vagy *kentaur ház* fogalmak bevezetésére.

A rendezvény utolsó előadója, Szabad Boglárka egy sajátos közösségi térről, az egykor görög katolikus temetőként működő Ópályi Millenniumi Emlékparkról, annak történetéről, és az azt állítató közösségben betöltött funkciójáról tartott előadást.

Úgy véljük, a konferencia mind a hallgatóság, mind az előadók számára hasznosnak és gondolatébresztőnek bizonyult. Az egyes előadásokat követő

pár percben, mely a vitáknak, illetve a kérdéseknek adott teret, olyan szempontok és vélemények merültek fel, melyek a téma továbbgondolására, a még alaposabb kutatásokra, a különböző tudományágak összehangolt munkájára, és nem utolsósorban a néprajztudomány különböző intézményeinek együttműködésére ösztönözhatték a megjelenteket.

KALINA VERONIKA
SZABAD BOGLÁRKA

* * *

Körösjánosfalva

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 13493)

SZEMLE

Könyv a Házsongárdi temetőről

Gaal György–Gránitz Miklós: *Örök Házsongárd. Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában*. I–II. Pharma Press, Budapest, 2010. 261 és 351 oldal.

A magyar művelődéstörténet jelentős eseménye, hogy kiválóan szerkesztett, nagy formátumú, gazdagon illusztrált mű jelent meg Kolozsvár 16. század óta folyamatosan használt, európai jelentőségű temetőjéről. A néprajzi kutatás számára is rendkívül fontos a kétkötetes mű, mivel a temetőben nyugvó halottak sírjait számba véve tudománytörténetünk jeles alakjairól, Kriza Jánostól György Lajoson át Nagy Jenőig, vagy Vámszer Gézáig sok információt rögzít, összefoglal, nyughelyükről tájékoztat. A kétkötetes mű azért is

érdemes az etnográfia figyelmére, mert a síremlékek, sírjelek bemutatásánál következetesen dokumentálták a hóstáti földészek jelvényeivel díszített sírköveket, ami arra vall, hogy a Hóstát közössége nemcsak a kalandos temetőkben keresett nyughelyeket.

A hatalmas mű szövegét a Kolozsvárott élő filológus, kiváló történeti kutató, Gaal György, a nagy múltú Brassai Líceum és az egyetemi fokú Protestáns Teológia magyar nyelvészeti tanára, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság és a Házsongárd Alapítvány elnöke írta. Több évtizeden át nagy kitartással folytatott várostörténeti kutatásai eredményeit gazdagon hasznosíthatta. Az illusztrációs anyagot Gránitz Miklós budapesti fotóművésznak köszönhetjük, aki egyfelől 2006 és 2009 között megörökítette a jelenlegi állapotokat, másfelől szerzőtársával egyetértésben saját friss felvételeit szervesen ötvözte a régi grafikus ábrázolásokkal, az archívumokban megőrzött 19. és 20. századi fényképfelvételekkel. Különösen kiemelkedő értékűek az európai fotótörténet/fotótechnika jeles úttörőjének, az építészettörténeti és településtörténeti forrásul szolgáló fotografálás feledhetetlen mesterének, Veress Ferencnek utcaképei, épületfelvételei, látképei.

A szerzőpáros tartalmilag lényegesen többet kínál, mint az európai jelentőségű sírkert ismertetését. Ez a könyv kiváló és ökonomikus összefoglalását adja a város történetének, építészeti örökségének. E tekintetben is hézagpótlónak kell minősítenünk a parádés kiállítású kiadványt. Az 1. kötet a 16. századi kezdetektől a 19. század első feléig terjedő időt dolgozta fel. A 2. kötetben az 1850-es évektől a 20. század végéig mutatja be a várost és a temetkező polgárok emlékeit. A 2. kötetet különlegessé teszi, hogy vallásfelekezetek, foglalkozási, társadalmi csoportok szerint vonultatta fel a temető objektumait és a

hozzájuk fűződő, az értelmezéshez nélkülözhetetlen történeti ismereteket. A szerzők figyelmét nem kerülték el a kolozsvári temetőben nyugvó román kiválóságok síremlékei sem. Különösen alaposan foglalkoztak az 1920-tól működő kolozsvári román egyetemi világ halottaival.

A rendkívül gazdag tartalmú, parádésan illusztrált munkát térképpel, utcanév- és névmutatóval egészítették ki. A kötet példás képszerkesztését, szerkesztését Vertel Beatrixnak (Árgyélus Grafikai Stúdió) köszönhetjük. A nyomdai előkészítést Hidasi Tamás (Árgyélus Grafikai Stúdió) végezte. A nyomdai munkálatok és a kötés a Pharma Press Nyomdaipari Kft. munkáját dicsérik. Talán az utóbbi két évtized egyik legszebb kiállítású könyveként tarthatjuk számon.

A könyv kiadójának a szándékát frappánsan összegzi a felelős kiadó, a Nyomdaipari Kft. ügyvezető igazgatója, Dávid Ferenc kötet elején álló ajánlása: „*Ez a könyv tisztelgés az ősök előtt. Főhajtás Erdély... fejedelmei, vezetői, országalkotó népei előtt. Emlékezés a befogadó nemzet nagyjaira..., amiért menekült örmény elődeim itt élhettek, halhattak...*”

A reprezentatív vállalkozás megjelentetését Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, a Nemzeti Panteon Alapítvány, a Meditop Kft. és a Nemzeti Kulturális Alap támogatása tette lehetővé.

FILEP ANTAL

Történeti néprajzi kötet a kisgyermekről

Deáky Zita: „*Jó kis fiúk és leánykák*”. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon. Századvég Kiadó, Budapest, 2011. 504 oldal.

Deáky Zita, a Szent István Egyetem Gazdaság és Társadalomtudományi Kar egyetemi docense 2011-ben jelentette meg „*Jó kis fiúk és leánykák*” – A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon című könyvét. A kötet kéziratát a szerző egyetemi habilitációs eljárása során elfogadták, ezután került a mű a nagyközönség elé.

Deáky Zita társadalomnéprajzi kutatási témái széles körűek: a falusi, mezővárosi népesség művelődés-történeti, néprajzi vizsgálata (A nők szerepváltozásai a falusi és a mezővárosi társadalomban. *A Falu* 2005. 3. sz. 89–97.); a falusi és mezővárosi népesség egészségügyi viszonyai (*A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002. 304 o.); orvostörténeti források néprajzi vonatkozásai (*A baba a magyarországi népi társadalomban*. Budapest: Centrál-Európa Alapítvány, 1996. 204 o.); interetnikus kapcsolatok.

Deáky Zita munkája olyan társadalmi kérdéskört ragad meg, amely mind a történeti, mind a néprajzi munkákban többnyire csak mint „bevezető” részek, röviden szerepelnek. A gyermekeknek egészen a közelmúltig a közösségben elfoglalt helyét, szerepét, megítélését is kifejezi mindez jelképesen: amíg a gyermek nem képes önálló munkavégzésre, amíg nem teljes jogú tagja az egyházközségnek, amíg nem járta ki iskoláit, addig a közösségen belül csak részjogok, a családi asztalnál a kevéssé értékes falatok illetik meg. Deáky Zita gyűjtései, terepmunkája során szembesült a téma fontosságával és nehézségeivel is: az élettörténetek legnehezebben megrajzolható, kevéssé körjárható, hiányos emlékezettel rögzített szakasza a gyermekkor.

A kisgyermekkor történeti néprajzát feldolgozó kötet szerteágazó és átfogó témakörein keresztül bemutatja a történeti és néprajzi forrásokkal még elérhető múltból a gyermeki lét nehezen megfogható, éppen ezért kevéssé dokumentált változatait, széles társadalmi kitekintéssel. Célja az interdiszciplináris megközelítés, a néprajz és a történettudomány eddigi eredményeinek összegzése. Jelen munka előzményének tekinthető a Krász Lillával közösen írt, 2005-ben szintén a Századvég Kiadó gondozásában megjelentetett *Minden dolgok kezdete* (Budapest: Századvég Kiadó, 383 o.) című könyv, amely a születés magyarországi kultúrtörténetét tekinti át hasonló forrásokon alapuló többéves kutatómunka nyomán.

A szerző választ keresett azokra a kérdésekre, melyeken mindannyian „felnőttünk”: hogyan hatnak a gyermekek a szűkebb és tágabb környezetükre és milyen ez a hatás és viszony visszafelé, a család, a közösség milyen eszközökkel, módszerekkel szocializálja a lányokat, fiúkat a különböző századokban, az egyes társadalmi csoportokban? A gyermekkorról feltárt kép mind az olvasó, mind a társadalom egésze részéről egyben az önismeret fontos eleme is lehet. A kötet sajátossága, hogy minduntalan önreflexiókra készíti az olvasót: a saját emlékezete, gyermekkorának múltja is benne van a megalkotott képben. Ugyanakkor ez a szempont az, amely nagyobb óvatosságra, kritikára is int: a képi, illetve az írott források is többnyire az időben visszatekintve keletkeztek, a gyermekkorból megragadott eseményeket az idő megszépítheti, a visszaemlékező saját jelene átalakíthatja, áthangolhatja. A tőlünk időben legtávolabb eső források csak egy-egy később kiemelkedő történelmi személyiség múltjába engednek – akár mások szemén át – bepillantást, ezek azonban nem általánosíthatóak. A társadalom szélesebb rétegeinek fiatalsága szinte nyomtalanul múlt, múlik el. A szerző többször kiemeli, hogy az általa a gyermekkorról vázolt kép kevéssé idilli, de ezt egy társadalomtörténeti munkától nem is várjuk. A kötet a 16–17. századtól a 20. század első feléig tekinti át a források nyomán elsődlegesen a 2–6–8 éves kisgyermekkor alakulását a Kárpát-medence egészére, tekintettel a vallási és etnikai sokszínűsége is.

A kötet bevezetője után az elméleti kérdések körében a gyermekkor megítélésében, megfogalmazásában, a téma jelentőségét, a saját véleményét kiemelendő elhatárolódik Philippe Ariès vitaindító álláspontjától. Részletesen

összegzi a gyermekkor kutatásában a közelmúltban a történettudományban és a néprajzban elért eredményeket.

A fejezet sokszínűsége, tagoltsága révén a szerző a kisgyermekkor minél több irányból való megközelítését, feltárását célozta meg. Az egyes egységeken belül törekszik a 16–17. századtól egészen a 20. század elejéig végig követni, lehetőleg minden társadalmi réteg gyermekeinek a fejlődését. Ez a nagy ívű felvázolandó kép viszont – a források hiányossága, elégtelen, egyenetlen volta miatt – nem lehet teljes, a fejezetekben tárgyalt gondolatkörök néhol töredezttek, hiányosak. Az írásos emlékek, visszaemlékezések, korrajzok, orvosi dokumentumok mellett a korabeli szépirodalom, a képzőművészet és a fotográfia is információs adatbázisát jelenti a műnek. A kötet tartalmát az igényes nyomdai munkával kivitelezett, gazdag képanyag jól egészíti ki, szemlélteti.

Az első fejezetben a gyermek szocializációjának első színterét, az egyes családtípusokat tekinti át, kiemelve a felekezetenként, koronként, társadalmi rétegenként fennálló különbségeket. Emellett részletesen kitér az átlagtól, a normáktól való eltérésekre is, külön figyelmet fordít az árva gyerekek családi, törvényi megítélésére, valamint részletesen tárgyalja a törvénytelen gyermekek családon és közösségen belül elfoglalt periférikus szerepét. A második fejezet a már nagyobbacska gyermekeknek a szülői házon kívüli elhelyezését célozza meg: az apródok és a cseregyerekek nevelésére hoz példákat.

A harmadik fejezet az életmód egészét tekinti át. Ezen belül a térhasználat, a lakberendezés, az alvás, az étkezés, a tisztálkodás, az öltözködés, külön-külön alfejezetekben szerepel. A szerző törekedett a minél teljesebb kép megrajzolására, de itt a források eltérő mélysége miatt különösen érződik az esetlegesség. Az idő és a társadalmi rétegek összességének áttekintése szétfeszíti a kereteket. A táplálkozás alfejezet sokféle forrása színes képet láttat, fölhasználja az orvosi, tanítói, lelkészi visszaemlékezéseket, leírásokat is. A gyermekek étkezése viszont nem független a felnőttektől, az arra való hivatkozások megkerülhetetlenek a megértéshez, helyi értéken való kezelésben. Külön alfejezetet szentel az étkezés sajátos módjának, az egyéni ízlés megnyilvánulásának, a válogatásnak, amely ebben az olvasatban ellentétes a felnőttek nevelési elveivel. Az élelmiszerek hiányos, elégtelen voltát, az éhezést is külön tárgyalja az életmódon belül. Ez utóbbi két téma azonban szerkezetileg szorosan a táplálkozással függ össze, azzal szorosan kapcsolva lett volna szerencsés tárgyalni. Hasonló szerkesztési gondokat vet föl az életmódtól külön tárgyalva a háború, a betegség kérdése is. De ilyen szoros gondolati kör a háború, az ínség és a hadiárvak témaköre is. Nagyon izgalmas, újszerű kérdéseket vet föl a szerző, a válaszok sokszínűsége miatt a kép mégis töredezett, az összefüggések, a vizsgált évszázadokon átívelő folyamatok megrajzolására így nincs mód, csak kis részletekben.

A vallásos nevelés és az ünnepek tárgyalása két különálló nagy fejezet, az életmódhoz hasonlóan a gyermekek helyzetét a felnőttek világán belül ragadja

meg, a felnőttek szemszögéből közelíti meg. Nagyon fontos kérdést vet föl, hogy hogyan változott meg a gyermekekhez való viszony az ünnepeken keresztül a változó 20. századi társadalomban, a munka megítélése, a lazuló családi-közösségi kapcsolatháló, a szekularizáció hatására. Nem fejt ki, csak jelzi a választ: megjelennek a gyermekek külön ünnepei, az ünnepeken belül külön szerepet kapnak, kibővülnek az ajándékozási alkalmak. A kérdés részletes tárgyalása talán egy külön kötet is megérné a szerzőtől.

Az életmód fejezettől külön szerepel a gyermekmunka nagy egysége. A témafőlvetés nagyon nagy jelentőségű, a felsorakoztatott európai és magyar példák megrázó képet adnak a gyermekek sorsáról. A gyermekmunka kérdése az 1995-ben, Szolnokon megrendezett konferencián (*Gyermekvilág a régi magyar falun*) is központi téma volt a néprajzkutatók körében, a pásztor, paraszt, cseléd, inas sorban dolgozó gyerekek életkörülményeit, a családi munkamegosztásban természetes módon betagozódó fiúkat-leányokat ismerhettük meg. Deáky Zita itt elsősorban pedagógiai, gazdaságtörténeti, jogtörténeti, és főként egészségügyi, valamint szociológiai, néprajzi forrásokra alapozva a falvakra-mezővárosokra jellemző családi munkamegosztáson belül a kisgyermekre szabott munkaformákat járja körül, melyek lényegükből adódóan nem választhatóak el élesen a játékok világától. Ez utóbbi azonban mind a játékalakok, mind a játékszerek tekintetében a szerző döntése révén kimaradnak ebből a kötetből. A korábbi munkákat azonban meghaladja, mert figyelmét a társadalom egészére fordítva az iparban, a bányászatban foglalkoztatott nehéz sorsú tömegek sem kerülnek el. Az így láttatott kép ezekkel az adatokkal válik teljessé az életmód egészére vonatkozóan. A források elégtelen és bizonytalan volta csak megerősíti azt a szerző által sugallt képet, hogy a törvényi háttér rendezése ellenére a gyermekmunka kérdése még a 20. század közepéig sem rendeződött megnyugtatóan.

A beteg gyermekekkel foglalkozó fejezet külön érdekessége a könyvnek. A szerző főként orvostörténeti források nyomán mutatja be a gyógyászat, a kórtörténet vonatkozó adatait. Itt viszonylag kevés a néprajzi anyag a népi gyógyászat témakörén kívül, de a szerző rámutat a szentisztelettel való kapcsolódási pontokra is. Külön kiemeli az orvostörténeti dokumentumok nyomán a vakok, siketnémák nevelésének történetét.

A tudományos igényességgel megírt munkát a szélesebb olvasóközönség igényeihez igazodva nem terhelik túl a jegyzetek, a további tájékozódáshoz nyújt segítséget a kötet végén a gazdag bibliográfia.*

BÁTI ANIKÓ

* Deáky Zita könyvét az *Acta Ethnologica Danubianab*an (14. 2012. 200–203. old.) Bárh Dániel, a *Honismeret*ben (2013. 2. sz. 74–75. old.) Hála József, a *Magyar Napló*ban (megjelenés előtt) pedig Iancu Laura ismertette/ismerteti.

KÖSZÖNTÉSEK

Köszöntések, 2012

Szabó Mátyás nyolc évtizede

Mire ez írás napvilágot lát, Szabó Mátyás már a 81. életévét is betöltötte. Nyolc évtizeddel a háta mögött (vagy inkább a vállán?) bizonyosan másképp néz vissza és előre az időben, mint azok, akik nála évtizedekkel fiatalabbak. Legközelebbi barátai nagyobb része már a túlfélen van; mesterei közül az utolsó, akit még személyesen köszönhetett századik születésnapján, K. Kovács László nemrég távozott el körünkből. Mi, akik jelképesen körülálljuk őt, arra nézhetünk vissza örömmel és megbecsüléssel, amit gazdag életpályája folyamatából saját maga látni engedett beszélgetésekben, illetve mindarra, amit szakmai munkája során – ahogy közhelyesen mondani szokták – „letett az asztalra”.

Szabó Mátyás 1950-ben kezdte egyetemi tanulmányait a budapesti egyetem Bölcsészettudományi Karán. Családja Gyuláról került fel Budapestre, ő maga már a XI. kerületben járt iskolába, de a kisparaszti magatartást a család nem hagyta maga mögött, így gyerekként már fogalmat kapott erről a világról, Alig húszéves, amikor 1951-ben egy bukovinai székelyek közötti egyházaskozári néprajzi filmezés alkalmával megragadja az archaikus népi kultúra. A következő években elmélyed a néprajzi tanulmányokban, és egyre szélesebb körben szerez táj- és emberismeretet. Néhány társával, barátjával együtt a Népművészeti Intézet kiküldetésében rendszeresen jár az ország legkülönbözőbb részeibe helyi néptáncsoportok, együttesek, szakkörök közé. Utolsó évesen gyakornok a Néprajzi Múzeumban, ami akkoriban gyakorlatilag szinte teljes állást jelentett fizetéssel, a legkomolyabb szakmai környezetben. A hazai szakmai nyilvánosság elé is ebben az időben lépett dolgozataival, melyek anyagát Pátyon közös kutatás keretében, Dévaványán pedig szakdolgozatához gyűjtötte. Ezekben a hagyományos tárgyi néprajz iránt elkötelezett fiatal kutatót ismerhetünk meg, aki például a fiatal állatok szopásgátlóinak tipizálásával bíbelődik. Évtizedekkel később, már öszülő fejjel Szabó Mátyás majd a migráció és az állampolgárság kutatásában merül el és ír vaskos monográfiát. Ha röviden akarnánk ezt a pályáívet jellemezni, talán azt mondhatnánk: minél inkább előrehaladt a korban, annál inkább távolodott a néprajz hagyományos kérdésfelvetéseitől és szakmai határaitól, annál modernebb és aktuálisabb témákba fogott bele.

25 évesen az akkor már Szegeden dolgozó Szabó Mátyás éppen katonai szolgálatot teljesít, mikor kitör a forradalom. Az egyetemi zászlóalj szinte azonnal a forradalom mellé állt. November 4-e után a debreceni laktanya tüzeivel együtt harcba keveredtek a bevonuló szovjet csapatokkal. Ez volt az egyik oka, hogy Szabó Mátyás jobbnak látta elhagyni az országot. A másik az, hogy itthon nem sok esélyt látott a néprajzi kutatás további művelésére, és vonzotta a megnyílt határ, amelynek túlsó oldaláról addig csak könyvekből és levelezés útján lehetett tájékozódni. Ebben volt gyakorlata, egyebek között svéd kollégákkal már korábban megismerkedett ily módon. 1957-ben nagyon hamar Lundba, az egyetem néprajzi intézetébe került, itt szerzett doktorátust. 1966-tól a stockholmi Nordiska Museet munkatársa, s innen is megy nyugdíjba. Kisebb-nagyobb megszakításokat azok az évek jelentettek, amikor az uppsalai egyetemen adott elő docensként. „Disszidensként” (ugye, emlékszünk még erre a megbélyegző szóra?) ekkoriban nehezebb kapcsolatot tartani a hazai szakmával, de a baráti kapcsolatok nem szakadtak meg (főként Andrásfalvy Bertalannal), és egykori mestere, K. Kovács László sorra közölte az *Ethnographiában* svéd néprajzi könyvekről írott fontos ismertetéseit, utóbb tanulmányai is napvilágot láttak ugyanott. Egyebek mellett talán ennek is köszönhető, hogy a róla szóló címszó 1981-ben megjelent a *Magyar néprajzi lexikon* 4. kötetében.

Szabó Mátyás Dégh Lindával beszélget 2004-ben az ELTE-n
(Fotó: Máté György)

A hatvanas évek végéig–hetvenes évek elejéig Szabó Mátyás mondhatni a hagyományos tárgyi néprajz művelője – egy olyan ország legfontosabb múzeumi gyűjteményében, ahol háborús dúlások vagy kétszáz éve nem pusztították a kulturális örökséget. Érdeklődését szinte magával vitte hazulról, a hagyományos állattartással, a terelés, őrzés módjaival, eszközeivel foglalkozott. Ez a néprajzi munka egyfelől történeti irányban mélyül el, amikor Szabó Mátyás részt vesz egy munkaközösségben, amely egy, az északnyugat-németországi tengerparton, Elisenhof közelében régészek által kiásott 8–10. századi, a viking kori település tárgyi anyagának régészeti értelmezését egészítette ki néprajzi oldalról (a monográfia 1985-ben jelent meg). A másik irány pedig az ezzel szinte ellentétesnek látszó jelenkutatás, amely az 1970-es évektől erősödött meg a svéd etnológiában, és amelyet SAMDOK néven azóta világszerte ismernek és elismernek. A múzeumokban őrzött tárgyi gyűjtemények átértelmezésének, jelentőségük újragondolásának az ideje volt ez, azt követően, hogy az egyetemi képzéstől a közgondolkodáson át újfajta kérdések kerültek előtérbe. Pályája derekán Szabó Mátyás a Nordiska Museet osztályvezetőjeként egyik koordinátora volt a SAMDOK kutatásoknak. Sajátos, hogy ebből a tekintélyes dokumentációs anyagból, amelyet múzeumok tucatjainak közreműködésével rögzítettek, annak ellenére sem készült doktori disszertáció, hogy az anyagot kutatók évtizedek óta százával használják.

Ha nem is közvetlenül a SAMDOK, de feltétlenül a kortárs társadalmi problémák irányították mások mellett Szabó Mátyás figyelmét is a bevándorlás, migráció, kettős állampolgárság, identitás kérdéseire. Erről írt könyve 1997-ben jelent meg svédül (rövid részlete 2003-ban a *Tabulaban*). A kilencvenes években jött el (ismét) az ideje annak, hogy Szabó Mátyás személyesen is újra bekapcsolódjék a hazai szakmai közéletbe. Rendszeresen járt haza, előadásokat tartott, bekapcsolódott a Magyar Néprajzi Társaság Városhéprajzi Szakosztályának munkájába (annak első elnöke volt), egyetemi kurzust tartott Pécsen, OTKA-kutatás résztvevője volt Budapesten, előadásokat tartott az ELTE-n. Ezekben az években kerülhettek vele közelebbi személyes kapcsolatba sokan azok közül, akik addig csak hírből ismerhették, ekkoriban jelenhett meg vele beszélgetés a *Tabula* c. folyóirat 2003-as kötetében. Sokakat megragadhatott széles látóköre, ötleteinek gazdagsága, tárgyi tudása, emberi közvetlensége, szívélyessége. Az utóbbi években ugyan újra többet van választott hazájában, de kapcsolatai ezzel csak átalakultak, nem szűntek meg. Nyolc évtizeddel a háta mögött (vállán?) azt kívánhatjuk neki egy gazdag, eredményes szakmai pályára visszatekintve, hogy adjon neki az Isten erőt, kedvet, kitartást, hogy folytathassa mindazt, amit folytatásra méltónak ítél!

MOHAY TAMÁS

Domokos Mária köszöntése

November 22. Muzsikás Cicellenek, azaz Szent Cecíliának, a musica sacra védőszentjének az ünnepnapja. A második világháború idején, 1942-ben ezen a napon született Domokos Mária népzene kutató, zenefolklorista, Antal Mária és Domokos Pál Péter negyedik gyermekeként. Első zongora- és szolfézstanára édesanyja volt. Ugyancsak zenetudós édesapja az a Domokos Pál Péter, aki Bartók Béla és Kodály Zoltán felhívására, majd biztatására új korszakot nyitott a magyar (nép)zenetudomány történetében azáltal, hogy a moldvai magyar zenei dialektust ismertté és elérhetővé tette a nagyközönség és a zenetudomány számára. E körülmények, ha nem is determináló, bizonyosan serkentő hatással voltak Domokos Mária pályájának az alakulására. A körülmények kapcsán, talán nem mellékes megjegyezni, hogy a háborús bombázások közepette menekülő, ideiglenes otthonokban meghúzódó, édesanya nélkül maradt, sorozatos házkutatások és zaklatások közt élő Domokos család életében a zene mellett a magyarság és a magyar történelem ismerete, művelése és szeretete a hétköznapi életet és a szakmai szemléletet egyaránt meghatározta.

Domokos Mária 1969-ben szerzett egyetemi diplomát a Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskola zenetudományi tanszakán, és ugyanebben a később egyetemi rangot kapott intézményben szerezte meg 1999-ben a PhD-fokozatot. Egyetemi éveit (1963–64) követően zongoratanárként dolgozott az aszói általános iskolában. Népzene kutatói pályáját 1968-ban, Kodály Zoltán vezetése alatt kezdte meg a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportjában, ahol több mint négy évtizeden át a magyar népzene rendszerezésével és kiadásával, a moldvai magyar népzenei dialektus vizsgálatával, összehasonlító népzene kutatói munkával, a 16–17. századi magyar tánczene, verbunkos zene elemzésével, hungarizmusok a műzenében témakörökkel foglalkozott. Kutatási témáit, tudományos szemléletét és céljait jól tükrözi a *Magyarország zenetörténete II.* című kiadvány, valamint a hazai és külföldi szakfolyóiratokban, tanulmánykötetekben, magyar, német, angol nyelven közreadott, különböző műfajban írott tudományos publikációi. 1978–1987 között Berlász Melindával közösen szerkesztette a *Zenetudományi Dolgozatok* évkönyvet, 1999-től pedig az MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályának a vezetője. Több mint húsz éve állandó munkatársa, szerkesztője és irányítója a *Magyar Népzene Tára* sorozatnak, a IX. (*Népdaltípusok* 4.) és a XI. kötetet (*Népdaltípusok* 6.) ő maga rendezte sajtó alá.

A folkloristák előtt ismert Kodály népzene kutatókkal szemben támasztott kívánalma, miszerint a magyar zenetörténésznek mindenekelőtt folkloristának kell lennie. A szakma megítélése szerint Domokos Mária messzemenően eleget tett ennek a követelménynek. Ezt tükrözik a *Magyar Népzene Tára* IX. *Népdaltípusok*, valamint a *Magyar Népzenei Antológia* VII. köteteként megjelent *Moldva és Bukovina népzeneje* című kiadványok, a *Magyar-román dallamkapcsolatok Bartók gyűjteményében*, a *Néprajz és zenetörténet* című ta-

nulmányok, hogy csak a néprajzi, (zene)folklorisztikai szempontból alpmunkáknak számító kiadványokat említsük meg. A népzene területén a dallamösszehasonlítás, Bartók és Járdányi népzenei rendszerezései, a hangfelvétel és a lejegyzés kérdései, Kodály Zoltán munkássága és a Kodály-kutatás kutatástörténete terén hozott új eredményeket. A szakma 2006-ban *Szabolcsi Bence-díjjal* tüntette ki.

Domokos Mária kutatói munkásságában önálló és jelentős szerepet kapott a bukovinai, a gyimesi és a moldvai népzene és egyházi zene vizsgálata. A zenei tárgyú kutatásokon túl komoly figyelmet fordított e népcsoportok, különösen a moldvai magyarok identitására, kiemelkedő egyéniségeivel kapcsolatos kérdések vizsgálata is. Nevéhez fűződik például a magyar folklorisztika és nyelvészet történetében egészen egyedülálló, Domokos Pál Péter által felfedezett és közreadott Petrás Incze János-forrásgyűjtemény egyetlen tudományos értékelése, Zöld Péter jelentéseinek a keletkezési körülményeket tisztázó vizsgálata, vagy Domokos Pál Péter zenei és néprajzi tárgyú kéziratainak a gondozása és azok közreadásában való tevékeny részvétel. Nevével sűrűn találkozunk hazai és külföldi kiadványokban, ahol a szerzők köszönetet mondanak Domokos Máriának önzetlen (szakmai) támogatásáért. Neve rendszeresen felbukkan a moldvai népzenei anyagot közreadó kiadványokban, ahol a szakmai lektorálást és/vagy a dallamok lejegyzését végezte el, továbbá különféle vetélkedők alkalmával, ahol a szakmai zsűrizésen túl kétségkívül tehetésgondozó szolgálatot is végez. Egyedülálló munkásságáért a Magyar Néprajzi Társaság Domokos Máriát 2009-ben *Pro Ethnographica Minoritatum- emlékéremmel* tüntette ki. Több néprajzi, zenetudományi és közművelődési szervezet készséges tagja.

2012. november 22-én a Zenetudományi Intézet Bartók Termében munkatársai és kollégái hangverseny keretében köszöntötték a hetvenesztendős Domokos Máriát. Az ünnepség alkalmával adták át a Szalay Olga szerkesztésében összeállított *Tükröződések – Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene-kutató-zenetörténész tiszteletére* című kötetet. A L'Harmattan Kiadó gondozásában közreadott műben Domokos Mária tisztelői és munkatársai által jegyzett, az ünnepelt széles körű érdeklődését jól tükröző tanulmányok kaptak helyet, és pedig a zenetörténet, a népzene és a néptánc, az ének- és hangszerkutatás, a néprajz és a folklorisztika területéről. A mintegy negyven, többségben első közlésű tanulmány mellett a kötethez egy harmincórás DVD-ROM is társul, amit a Zenetudományi Intézet technikus munkatársa, Németh István állított össze Bukovina és Moldva egyházi, gregorián- és népdalhangományából.

E sorok írója azon szerencsések közé tartozik, akik Domokos Mária és a Domokos család önzetlen támogatásában, bizalmában részesültek és részesülnek hosszú évek óta, és aki örök hálával tartozik a minden körülmény között, feltételek nélkül megelőlegezett jóindulatért, erkölcsi és szakmai támogatásért.

A hetvenéves Hoppál Mihály köszöntése

Hoppál Mihály hetvenéves! Tudományos pályája szinte egyidős intézetünkkel (Néprajztudományi Kutatóintézet, MTA BTK), melynek 1967-ben, az akkor Néprajzi Kutatócsoport néven létrejövő intézmény alapító munkatársa volt. Ezt a közel félévszázados tudományos pályát tekintem most át, köszöntve őt!

Hoppál Mihály a hetvenes évek elejétől főleg etnoszemiotikai kutatásokat folytatott, így került kapcsolatba a mitológiával mint jelrendszerrel. Az erdélyi Korond településen gyűjtött népi hiedelmeket, azok szemiotikáját vizsgálta. Mikor 1972-ben Diószegi Vilmos váratlanul meghalt, Ortutay Gyula, az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának alapító igazgatója megbízta a Diószegi által szerkesztett *Shamanism in Siberia* kötet sajtó alá rendezésével. A tanulmánykötet 1978-ban jelent meg Diószegi és Hoppál közös szerkesztésében, ez a Diószegi által szerkesztett *Popular Beliefs in Siberia* (1968) kötet folytatása volt.

Hoppál Mihály 1975-ben írta első cikkét az uráli népek sámánhagyományairól, mely először finnül, majd 1976-ban angolul is megjelent: *Folk Belief and Shamanism among the Uralic Peoples*. In Hajdú, Péter: *Ancient Cultures of the Uralian Peoples*. 215–242. Utána ismét etnoszemiotikai témájú cikkeket írt, újabb tanulmányai csak 1984-ben jelentek meg a sámánhagyományok témakörében: *Contemporary forms of Shamanism*. In *New Hungarian Quartely*. 119–128. és *Traces of Shamanism in Hungarian Folk Belief*. In *Shamanism in Eurasia*. Göttingen: Herodot. 430–449. Az utóbbi kötetet maga Hoppál Mihály szerkesztette.

Bár 1976-ban rövid tanulmányúton járt a kirgizek körében, csak 1986-ban jutott el először igazán terepre a Bajkál-tó környéki burját-mongolokhoz. Ez gyökeresen megváltoztatta érdeklődést, ettől kezdve a sámánhagyományok kutatása lett fő tevékenysége. Több mint száz tanulmánya jelent meg magyar és angol nyelven, de francia, orosz, német, finn, észt, lengyel, kínai, török és japán nyelven is publikált.

Az 1988-ban a 12. Nemzetközi Antropológiai és Etnológiai Konferencián (Zágráb) megalakult az International Society for Shamanistic Research (ISSR), melynek alapító tagja, majd elnöke lett egészen a mai napig. 1988-ban Hoppál Mihály Jankovics Marcellel *The Shaman in Eurasia* címmel első dokumentumfilmjét is elkészítette. Az ISSR 1991 óta rendszeresen szervez nemzetközi konferenciákat a témakörben, és létrejött a *Shaman* című folyóirat, amelyet Molnár Ádámmal közösen szerkesztenek (1993).

A magyar etnológia hagyományait követve Hoppál Mihály sokat gyűjtött terepen. A Szovjetunió felbomlásával és a kínai kommunista rendszer fellazulásával a sámánhagyományok feléledtek ezekben az országokban, vagy felélesztették őket az etnikus tudat erősítése végett. A helyzetet kihasználva Hoppál rendszeresen utazott Szibériába és Kínába, ahol főleg az altaji népek

sámánhagyományait kutatta: 1992/2000 jakutok, 1993 nanájok, 1995/2000 mandzsuk, 1995–1996 tuvák, 1996 burjátok, 2001/2003 belső-mongolok (horcsin, bargu és ölot), 2003 daurok és evenkik. De volt terepmunkán Koreában és Japánban is (1991/1994, 1997). Ezekről a terepmunkákról számos dokumentumfilm készült: *On the Land of Shamans* (Yakutia, 1994); *The Pain of my People* (Nanay Shamaness, 1994); *Shamans of Four Nations* (1996); *Healing Drums* (Renaissance of Shamanism in Tuva, 1997); *Tracing Shamans* (Dedicated to Vilmos Diószegi, 1997); *Shamanism in Buryatia* (1997); *The Great Shaman* (Portrait of a Khorchin-Mongol Shaman, 1998); *Beyond the Borders of the Mind* (Trance in a Daur Healing Ritual, 2004).

Jómagam turkológus és mongolista hallgatóként ismerkedtem meg vele 1995-ben. Akkor elsőéves török–mongol szakos hallgató voltam az ELTE BTK-n. 1995 őszén Kunkovács Lászlóval Dél-Szibériába készültünk terepmunkára (Altaj és Tuva Köztársaságok, Oroszországi Föderáció). Ő már korábban járt ott és forgatott is egy filmet az újjáéledő tuva sámánhagyományokról. Lakásán kerestem fel, nagy örömmel fogadott, főleg mikor megtudta, hogy dél-szibériai török és mongol nyelvekkel, folklórral foglalkozom. A tuva *dünggür* sámánszövetség elnökéhez, az író Kenin-Lopszanhoz irányított. Tuvában Kenin-Lopszan Hoppál ajánlására bizalommal fogadott minket, és segítségével sikerült is eljutnunk egy tuva halotti torra, melyet egy sámán asszony tartott a tajgában (Tozsu, Nyugati-Szajan hegység, lásd A Tuva Burial Feast at the Taiga. In *Shaman*, volume 19. 2011).

Első dél-szibériai utam során Diószegi korábbi kutatásainak sok helyszínét kerestem fel, és érdeklődésem egyre inkább a vallásos folklór felé fordult. Később Hoppál Mihálynak beszámoltam utamról, találkozásomról Feofan Szatlajevvel, Diószegi altaji kísérőjével és a Mindirmával, aki a nagy elődöt Tuvában segítette. Készülő filmjében pedig egy sámánéneket (*algiš*) fordítottam le (*Healing Drums – Renaissance of Shamanism in Tuva*, 1997). Második 1998-as dél-szibériai utam során (Tuva, Hakaszia) szembesültem először a 20. század végére kialakuló neosamanizmus jelenségével. Romantikus elképzeléseim a szibériai sámánhagyományokkal kapcsolatban szertefoszlottak, hisz egy urbanizálódó, üzleti alapú és a turisták igényeit is kielégítő mozgalmat tapasztaltam, melyet a helyi értelmiség irányított.

Hoppál Mihály 2003-ban lett a Néprajzi Kutatóintézet igazgatója. Jómagam az MTA fiatal kutatói ösztöndíjával kerültem az intézetbe, hogy Diószegi Vilmos máig jórészt kiadatlan kéziratos anyagát lefordítsam, és sajtó alá rendezzem. Hoppál Mihály rögtön kezembe nyomta Diószegi Vilmos Tubában (1958) gyűjtött anyagait. A munka a mai napig tart, bár már sok anyagot publikáltam (bulagat-burját, tozsu-tuva, lásd *Shaman* 2008 és 2012).

2004-től Kínában több alkalommal közösen végeztünk terepmunkát (2004 kirgiz, kazak; 2007 daur, evenki, bargu-mongol; 2011 jugur, szalir). Ezekről közös cikkekben számoltunk be (*Shaman* 2007 és 2009), és közös dokumentumfilmeket is készítettünk: *Journey to the Upper World* (Kirghiz Healing

Ritual, 2006); *Sámánok határok nélkül* (Daur beavató szertartás, 2009); *A kitájok földjén* (Daur gyógyító szertartás, 2009).

Az altaji népek mellett az uráli népeknek is szentelt időt, akik kezdeti kutatásának központjában voltak, bár terepmunkát sosem végzett köztük. Számos cikket írt, sorozatokat szerkesztett és egy dokumentumfilmet is készített (*Family of Shamans. A Nganasan Family Saga*, 1998). Ezenkívül Hoppál Mihály, Anna-Leena Siikala finn és Napolskih udmurt kutatóval közösen indították az *Encyclopedia of Uralic Mythologies* angol–orosz kétnyelvű sorozatot, melynek eddig négy kötete jelent meg oroszországi szerzők tollából (hanti, manysi, szölkup, komi). Ezenkívül a koreai sámánhagyományok (*kut* szertartás) témakörében is kutatott és végzett terepmunkát. Vizsgálta a sámánhagyományok és az eurázsiai sziklarajzok kapcsolatát, és a sámánhagyományok, szibériai animista képzetek számos aspektusát.

Hoppál Mihály tudományos pályája mellett a posztkommunista ügynevezett neosamanizmus újjáéledéséhez is hozzájárult, főleg Kína területén. Ezt magam is tapasztaltam közös kínai terepmunkáink alatt. Hoppál 1991-től rendszeresen jár ki Kínába, ahol nagy tiszteletnek örvend és nemcsak a Kínai Tudományos Akadémián keltette fel a kutatók érdeklődését, hanem számos helyi vezető véleményét is megváltoztatta a sámánhagyományokkal kapcsolatban. Miután 2004-ben Bai Gengsheng naxi nemzetiségű kutató támogatásával Changchun városában (egykori Mandzsúria) ISSR-konferenciát tartottak, sorra nyíltak meg a sámánhagyományokat bemutató, államilag támogatott múzeumok és kutatóintézetek. A kínai pártvezetés ugyanis a sámánhagyományokban ma már nem lát veszélyt. A szunnita iszlám (ujgurok, huizuk) vagy a tibeti buddhizmus (tibetiek, mongolok) terjeszkedése helyett inkább a helyi sámánhagyományokat támogatják. Véleményem szerint ehhez a folyamathoz Hoppál Mihály munkássága is hozzájárult.

SOMFAI KARA DÁVID

Köszöntjük a hetvenéves Kósa Lászlót

Kósa László néprajzkutató-történész, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem professor emeritusa 2012. július 17-én ünnepelte hetvenedik születésnapját. A jeles évfordulón a magyar néprajz és művelődéstörténet kutatásának és egyetemi oktatásának határainkon túl is nagyra becsült egyéniségét köszönhetjük. Kósa Lászlót iskolateremtő kutatói és oktatói munkássága, a tudományos közéletben betöltött jelentős tisztségei és a tudományszervezésben vállalt feladatai egyaránt a

magyar szellemi élet meghatározó alakjává avatják. Sokfelé ágazó munkássága okán életművét több tudományág is magáénak vallja.

Úgy vélem, kevés olyan tagja van a magyar etnográfus és történész társadalomnak, akinek tudományos életpályáját az ünnepeltéhez foghatóan széles körben ismerik és elismerik. Eddigi alkotói életútját, tudományos eredményeit sokszor és sokan méltatták. Az első számvetésekre, visszatekintésekre rendszerint alkalmat adó hatvanadik születésnapjához közeledve pedig tanítványok és kollégák kérésére Kósa László maga is több ízben vallott családi indíttatásáról, pályájának meghatározó fordulópontjairól, szakmai hitvallásáról. A később egy csokorba fűzött és önálló kötetbe szerkesztett, korrajzként is felettebb izgalmas beszélgetésfüzérből egy hivatása mellett elkötelezett, értékteremtő és értékörző tudós pályaképe rajzolódik ki.

Kósa László 1942-ben született Cegléden, négygyermekes református lelkészcsalád legidősebb gyermekeként. A későbbi tudományos érdeklődését is alapvetően meghatározó első élményei azonban édesapja szolgálati helyéhez, Gyulához kötődnek. A biztos világnézeti alapokon nyugvó családi értékrend, a pártállami időszak diszkriminatív megnyilvánulásai, a határ menti, többnemzetiségű-többvallású alföldi kisváros sajátos miliője, és különösképpen a város múzeumigazgatójának, Dankó Imrének ösztönző szellemi hatása egyaránt nagy szerepet játszott a pályaválasztásban és a tudományos tájékozódás kiforrásában.

Kósa 1960-ban érettségizett, de származása miatt két esztendő fizikai munkásként kellett dolgoznia, míg felvették az ELTE Bölcsészettudományi Karára. A fölkészülés éveire a Tálasi-iskola és az Eötvös Kollégium szellemi közege gyakorolta a legmélyebb hatást. 1967-től bő évtizedig az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának tudományos kutatója, 1981-től pedig az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének oktatója volt, amelyet 1987- 2007 között professzorként vezetett. A Magyar Tudományos Akadémia 1998-ban választotta levelező, majd 2007-ben rendes tagjai sorába. Kósa László életének, pályájának szerves része a néprajzi közéletben való irányító részvétel is. Sokrétű tudományos közéleti tevékenysége során, akár a Magyar Néprajzi Társaság elnökeként, akár rangos akadémiai, valamint egyetemi bizottságok és testületek tagjaként, vezetőjeként mindvégig elkötelezetten képviselte a tudomány-szak érdekeit. Kiemelkedő munkásságát számos szakmai díj és közéleti elismerés jelzi. A néprajzos közösség által adományozott *Jankó János-díj* és *Györffy István-émlékérem* mellett 2012-ben magas állami elismerésben, a *Magyar Érdemrend középkereszt polgári tagozata* kitüntetésben részesült.

Negyven önállóan vagy társszerzővel írt, illetőleg szerkesztett könyv és hatszáznál több tudományos közlemény fémjelzi a kiemelkedő eredményekben gazdag, nagyívű és sokszínű életpálya eddigi legfontosabb állomásait. Kutatási területei a néprajz és művelődéstörténet széles spektrumát fogják át. Eleinte a társadalom- és tájtörténet, majd az életmód- és mentalitástörténet, később a tudomány-, intézmény- és természettörténet, végül egyre inkább és

az egyháztörténet területén elért eredményei váltottak ki maradandó szakmai elismerést.

Tematikus és tudománytörténeti monográfiái, szintézisei évtizedek óta alapvető kézikönyveknek számítanak az őt követő generációk számára, ugyanakkor nem egy munkája a szűkebb szakmai közönségen kívül is népszerű olvasmánnyá vált. Felsorolásuk, akárcsak a legfontosabbak kiemelése is, meghaladná e köszöntő műfaji kötöttségeit. Éppen ezért ezúttal csupán az utolsó tíz esztendő legszámottevőbb eredményeinek rövid összegzésére szorítkozom.

Kósa László munkásságának csak egyik, de az utóbbi időben nagyon lényeges szeletét képezik a vallási néprajzi és egyháztörténeti kutatásai. A témakör egyes részkérdéseit megvilágító, máskor szintetizáló, vagy éppen a kutatási feladatokat áttekintő programadó írásait immáron három önálló tanulmánykötetben jelentette meg. A tárgykörben született tanulmányai a magyar kultúra jellegzetes felekezeti tagolódásának sajátosságait, a protestáns, azon belül a református társadalom vallásosságának történeti változásait, az egyházak társadalmi-kulturális szerepének alakulását vizsgálják, felekezetek feletti összefüggésben, interdiszciplináris megközelítésben, tág társadalom- és művelődéstörténeti kontextusban. Szaktudományos munkássága mellett iskolateremtő, kutatásszervező és irányító erőfeszítéseit is dicséri az alapkutatásokat és ezek értelmező elemzését egyaránt tartalmazó óriási monografikus igényű vállalkozás, a 2006-ban megjelent *Reformátusok Budapesten* című, több mint ezerötyszáz oldalt kitevő, kétkötetes munka, melynek a felekezetitörténet-íráson túlmutató hatásait már sokan méltatták.

Ez a példa nélküli, grandiózus tanulmánykötet egyben annak is ékes bizonyítéka, hogy Kósa László nemcsak tudós és megbecsült kutató, de nagyhatású tanáregyéniség is. A tanulmányok döntő többségét ugyanis saját tanítványai írták. Kósa László igényes kutatói alkata, imponáló tudása, legendás munkabírása generációk számára jelent kutatói-oktatói mintát. Irányítása alatt a Művelődéstörténeti Tanszék igazi szellemi műhellyé vált. Tanárként soha nem sajnálja az időt tanítványaitól. Észrevételei, találó kritikái, csakúgy, mint szellemes csipkelődései, kutatásra és publikálásra nógató megjegyzései egyaránt ösztönzően hatnak. Segítőkészsége az elmúlt évtizedekben tanítványok egész sorát állította sikeres tudományos pályára. Kósa Lászlótól tanítványai nemcsak a szakma elmélyült ismeretét és tudományos igényességet tanulhattak, hanem a hivatásának elkötelezett értelmiségi szerepvállalásra is példát láthattak.

A hetvenedik születésnapi köszöntés éppen ezért egyszerre köszönet és jókívánság. Köszönet Kósa Lászlónak mindazért a jelentős munkáért, amivel eddig gyarapította a magyar néprajz kincsesárát és jókívánság: továbbra is lelje sok örömét a jól végzett munkában és a tudós nemzedékek nevelésében!

Manherz Károly hetvenesztendős

A Magyar Néprajzi Társaság gondozásában a magyarországi nemzetiségek néprajzi tanulmánykötetei 1975-ben jelentek meg először. Az azóta kiadott több mint 130 kötetből 26 német. A sorozatot azért is emlegetjük, mivel az eltelt 37 év alatt a főszerkesztők, a különböző nyelvű kiadványok szerkesztői mind változtak, egyedül a német *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* című sorozatát kezdettől fogva mindmáig Manherz Károly.

A „Tanár Úr” mögött sorakozó éveket jelezte, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsésztudományi Kara és a Germanisztikai Intézet 2012. október 11-én ünnepélyesen köszöntötte a 70 esztendős egyetemi tanárt.

A sokrétű és igen magas szakmai, egyetemi oktatói és közéleti tisztségeket betöltő, eseménydús életének itt csak a legfontosabb állomásai bemutatására vállalkozunk.

Szüülővárosa Pilisvörösvár, születési ideje 1942. május 1. Családja német nyelvű. Apja megbecsült szabómester. Magyar–német szakos diplomáját 1966-ban szerezte az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Az egyetem elvégzése után 1981-ig az Állami Balettintézet tanára, majd igazgatója Budapesten. Párhuzamosan az ELTE Német Nyelv és Irodalom Tanszékének óraadója, majd 1981-ben főállású oktatója. Az évben alapította meg az egyetem Germanisztika–Romanisztikai Tanszékét is, amelynek vezetője lett.

Tudományos érdeklődése az egyetemen professzora, Hutterer Miklós hatására irányul a magyarországi német nyelvjárások felé. 1968-ban már a Pilis-hegység német nyelvjárásaiból doktorál. A nyugat-magyarországi németség nyelvészociológiai helyzetéről írt értekezése alapján 1971-ben az MTA kandidátusa. 1977–1978-ban a Humboldt Egyetem ösztöndíjasa, egy ideig Augsburg és München egyetemén tanít és kutat, miközben nagynevű német és osztrák intézményekkel épít ki dialektológia-kutatási kapcsolatokat.

Az 1987–1989 közötti időben az ELTE dékánhelyettese, 1989-től – közéleti szerepet vállalva – művelődésügyi miniszterhelyettes, illetve 1990–1991 közt a Közoktatási és Művelődési Minisztérium államtitkára, majd a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Hivatalának címzetes államtitkára. 1992-től ismét az ELTE Germanisztikai Intézetének igazgatója és egyben az egyetem dékánja. 1993-tól az Egyetemi Doktori Tanács Tagja, a Doktori Tanács elnöke. 1994-ben a Germanisztikai Intézet keretében létrehozza a Magyarországi Németek Nemzetiségi Kutató Központját. 2006 és 2010 között az Oktatási és Kulturális Minisztérium felsőoktatási és tudományos szakállamtitkáráként ismét a közéletben vállal feladatot.

A 70 éves professzor továbbra is fáradhatatlanul tanít, kutat, szerkeszt. Többek közt vezeti a Germanisztikai Intézetet, irányítja a Német Nemzetiségi Kutató Központot, szerkesztője a *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* (A

magyarországi németek néprajza) című sorozatnak, folytatja a német nyelvjá-
rások kutatását és egyike a nyelvatlászorozat szerkesztőinek.

E gazdag életpálya során számos tudományos cikke, tanulmánya jelent
meg hazai és nemzetközi folyóiratokban. Jelentősebb kötetei: *A mosonszent-
jánosi kódex. Der Sankt-Johanner kodex.* 1991, 2012; *Volkstrachten der
Ungarndeutschen* (Boross Mariettával). 2000; *Ungarndeutschen Sprachatlas*
(*A magyarországi németek nyelvatlása*). 2008.

Manherz Károly legkiemelkedőbb hazai és külföldi kitüntetései: 1977 –
Pro Ethnographia Minoritatum-émlékérem (Magyar Néprajzi Társaság); 1984
– *Baden-Württemberg Kulturális Díja*; 1990 – *Osztrák Nagybecsületrend a
Tudományért és Művészetért*; 1995 – *Az NSZK Érdemrendjének Nagykereszt-
je*; 2002 – *Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje*; 2002 – *Pro Urbe
Budapest-díj*; 2003 – *Herder-díj*; 2004 – *Kisebbségekért-díj*; 2010 – *Magyar
Köztársasági Érdemrend Középkeresztje*; 2012 – *Eötvös-gyűrű*.

Manherz Károly 1975 óta tagja, 2002 óta tiszteleti tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak. A Társaság részéről ezúton is köszöntjük hetvenedik születésnapja alkalmából. Jó egészséget és további munkájához sok sikert kívánunk!

EPERJESSY ERNŐ

Mesterek mestere A 60 éves Csupor István köszöntése

Csupor István mint kézműves népművész került az etnográfus muzeológusok közé, s azon belül még csak nem is mint keramikus. Fiatalemberként tagja volt a Népművelési Intézet Faragó Fialatok Népművészeti Stúdiójának, és azóta sem szűnt meg kétkezi résztvevője is lenni a népművész alkotók közösségének. A fazekaskodást keramikus neje mellett tanulta ki és szerette meg. Vele együtt dolgozva, mellette sajátította el mindazt a technikai tudást, ami révén ma kivételes helyet foglal el a magyar népi fazekasság kutatói között. Nemcsak felkészült szakember, hanem tapasztalt mester, alkotó is, s mint ilyen, lényegesen több technológiai ismeret birtokában van, mint a gyakorlat nélküli pályatársai.

1983-ban – már mint fazekas – gyűjteménykezelőként került a Néprajzi Múzeumba, ahol több gyűjteményt is megismerve végül Kresz Mária segítőként a Kerámiagyűjtemény munkatársa lett. Kresz Máriával tanítványi tiszteleten alapuló, szeretetteljes munkakapcsolata volt, akinek aktívan ápolja az emlékét a halála után is. A múzeumi munka mellett, 1984-ben kezdte el az ELTE néprajz szakán a tanulmányait. 1989 és 1992 közt – továbbra is a mú-

zeum munkatársaként – az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszéke által kiírt Európai etnológia doktori képzésben vett részt. A nagybányai fazekasságról akkor írt dolgozatának megvédésére sajnos a mai napig nem került sor.

1991-ben a rendszerváltás lehetőségeivel élve létrehozta feleségével a Kresz Mária Fazekas Központot, mely a magyar fazekasok képzésének nemcsak gyakorlati, hanem elméleti (művészettörténeti, technikatörténeti, kerámiatörténeti) műhelyévé vált, és máig töretlen népszerűséggel működik. A mai fazekas iparművészek jó részének képzésében, elméleti oktatásában személyesen is részt vett. A Kresz Mária Fazekas Központ munkájában az alapító ma már csak mint kuratóriumi elnök vesz részt. Kresz Mária 1989-es halála után ő lett a szellemi hagyatékának továbbvivője, gondozója. Az örökösök az írásos hagyaték, fotó- és diafelvételek többségét a Fazekas Központra hagyták. Ennek, és a Néprajzi Múzeumban maradt kézírásos anyagnak a feldolgozását – mint tanítványtól – még várjuk tőle.

A népi fazekasságon kívül éveken át foglalkozott fotótörténettel, illetve a vizuális antropológiának a fényképkészítéssel, a népi fotóhasználat-hoz köthető területeivel, valamint az ezredforduló köszöntésére készült *Időképek* című kiállítás egyik kurátoraként az időméréssel, a népi időszemlélettel is.

2004 óta a valamikori Népi Iparművészeti Tanács, mai nevén Népi Iparművészeti Tanácsadó Testület elnöke. A népművészet fazekasmestereinek rendezvényein állandó előadó, a fazekasképzésben szakiskolai előadó, vizsgáztató, a mesterek termékeinek értő és avatott zsűrizője. Konferenciák, fazekas napok, előadássorozatok szervezője és tevékeny szereplője, a magyar fazekas népi iparművészeti élet megkerülhetetlen központi alakja. Rendszeres óraadó tanára az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének, rutinos, élvezetes előadó, akinek óráira szívesen jelentkeznek az egyetemisták. Fazekas szakiskolában előadó, a Néprajzi Múzeum Baráti Köre elnökségi tagja.

Egyik legfontosabbnak tartott feladatuként ismerte fel, hogy a színvonalas fazekasképzéshez praktikus ismereteket átadó segédeszközökre van szükség. Ebből a célból készült a népi fazekasság legfontosabb ismereteit tömören és céltudatosan, de a lehető legszélesebb spektrumban tartalmazó kötete, az edénykészítés szakmai fogásait, gyakorlati, technikai praktikáit is összefoglaló, feleségével közösen írott, 1992-ben megjelent *Fazekasiskola* című könyv. Fontosságát jól mutatja, hogy kissé kiegészítve, de lényegét tekintve változatlanul hagyva ismét volt rá igény, és 1998-ban *Fazekaskönyv* címen adták ki. Ugyanez a sürgető szükség hívta életre az edénykészítésről, az edények használatáról és a fazekasközpontokról készített ismeretterjesztő 3 filmet is 2009-ben *Fazekasság* címen.

A Néprajzi Múzeumban töltött harminc év alatt továbbvitte a Kresz Mária által kidolgozott gyűjteményi munkát. Egyik legnagyobb – immár közös – feladatunk a Kerámiagyűjtemény revíziója volt 2001 és 2007 között. Ez a rendszeresen ismétlődő állományellenőrzési munka azért volt nagyon fontos a mintegy 27 000 darabos gyűjtemény életében, mert a korábbi két-három ha-

sonló revízió csupán részeket érintett az állományból, konzekvensen nem vitték végig, részletes jegyzőkönyv lezárásáig egyik sem jutott el. Még az első világháború után eltűnt tárgyak törlése sem történt meg addig. Ennek a több évet igénybe vett munkának az irányításáért 2008. október 20-án az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közgyűjteményi Főosztálya *múzeumi nívódíját* vehette át. Az utóbbi 20 évben a Néprajzi Múzeum kiállításainak szinte minden kerámia témát érintő részét ő rendezte. Katona Edittel együtt a nevéhez köthető 2010-ben a Hagyományok Házával közösen szervezett új népművészetről szóló kiállítás is.

Számos tanulmányt, könyvet írt a Kerámiagyűjtemény egységeiről. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógus-sorozatának részeként jelent meg 2003-ban a Rékai Miklóssal közös szerzemény, a viszonylag kis számú egység, a vajköpülők csoportjáról készített kötet, *Vajköpülők* címen. A céhes, illetve díszítményeit tekintve valamilyen mesterséghez köthető kerámiákról írt könyve (*Céhes kerámiák*, 2010) nemcsak kerámiakatalógus, hanem fontos céhtörténeti kötet is.

2008-ban az Iparművészeti Múzeum Baráti Köre könyvsorozat kiadását tervezte el *A Kárpát-medence kerámiaművészete* címmel Vörösvári Ferenc szerkesztésében. A sorozat elsősorban a nagyközönség előtt nem szerepelt, magángyűjteményekben lévő, és így csak szűkebb kör által ismert tárgyakat mutatja be igen színvonalas fotókkal, sok képpel. Elsőként adták ki a Csupor István által írott *Erdély népi kerámiaművészete* című kötetet. E szemet gyönyörködtető sorozat harmadik kötete Csupor Istvánnak *Az Alföld kerámiaművészete* című könyve 2011-ben, és készül a következő, a Felvidék fazekasságát bemutató újabb munka is. Ezek a kötetek az utóbbi 20 év legszebb kerámia témájú képeskönyvei a magyar könyvpiacra.

Kevés olyan ember van, aki ennyire sorsszerűen – *nomen est omen* – öszszefonódik a munkájával, hivatásával, mint Csupor István a magyar ólomházas népi fazekassággal. Neki is köszönhető, hogy a magyar népi iparművészek oktatásának egyik legszínvonalasabb része éppen a fazekasok képzése. Egy teljes mestergeneráció tőle hallgatott magyar kerámiatörténetet. Személye, szemlélete évtizedekre hatással lesz a magyar fazekasok, kézművesek munkáira. Többször hallottam, amint mesternek szólították őt. Valóban: *ő a mesterek mestere*.

VIDA GABRIELLA

Köszöntések, 2013

Köszöntjük a 80 éves Hajdú Mihályt

Az évtizedek során az a szertartásos gyakorlat fogadtatott el, hogy a *Néprajzi Hírekben* a „szakmabelieket” – azaz: a „céhbeli” etnográfusokat-folkloristákat – köszöntjük az ünneplésre: az életmű elsődleges számbavételére-értékelésére alkalmat kínáló nevezetes (60-ik, 70-ik, 80-ik, 90-ik, ha kivételesen szerencsés a sors: 100-ik) születésnapon. Ez alkalommal mégsem kell mentegetőzőm-magyarázzkodnom, amikor a nyelvtudományok akadémiai doktorának, az ELTE több generációt útnak indító, tehát iskolateremtő nyelvészként ismert és elismert „professor emeritusának” címezve fogalmazom meg: „*Isten éltesen, Hajdú Miska nyolcvanadik születésnapodon!*”

Ő ugyanis – sokunknak, az őt közelebbről ismerő barátoknak – bizony-bizony „szakmabeli”! És nem csupán azért, mert 1964 óta tagja, 2000 óta „érdemes tag” kitüntető címmel is elismerten, a Magyar Néprajzi Társaságnak. Azért elsősorban, mert a bibliográfiailag számon tartható életművének¹ nem jelentéktelen hányada az eredeti szándék szerint is „néprajzinak” minősíthető. A sokkalta terjedelmesebb részének viszont, amellyel a nyelvészet több rész-diszciplínáját – elsősorban a „névtan” és a „csoportnyelvek” sokszempontú vizsgálatát – további kutatásokra (adatfelvételekre és elmélyült elemzésekre) ösztönzően megalapozta vagy újra-alapozta, bizony-bizony van (kellene hogy legyen!) néprajzi olvasata, következésképpen új felismerésekhez és kutatási programokhoz elvezető etnográfiai-folklorisztikai hasznosíthatósága is.

Így azután ez a köszöntésképpen fogalmazott laudáció nem is a számunkra, mindannyiunk számára és (hadd legyenek a bölcséleti tudományok jövőjében bizakodó) az utánunk következő nyelvész és néprajzos generációk számára lelkesítő például felkínálkozó életsors és életmű egészét szeretné összefoglaló igénnyel áttekinteni – elsősorban a „néprajzos” Hajdú Mihály kivételes érdemeit nyomatékosítom. Ami persze nem kínálkozik egyszerű feladatnak... Hiszen nincs például érdemi magyarázatom rá, hogy miként: milyen, a hely szelleméből és a vidéki tanár léthelyzetből le nem vezethető vonzások és késztetések hatására szorult lassan-lassan háttérbe az útnak indító pátriában, Orosházán a számára még meghatározóbbnak-vonzóbbnak látszó néprajz iránti érdeklődése, s lett mind egyértelműbben nyelvesszé az ifjú Hajdú Mi-

¹ Az életmű-bibliográfiát a 70. születésnapra megjelent gyűjteményes kötet tartalmazza. Hajdú Mihály: *Válogatott tanulmányok*. (Szerk: Kiss Jenő) Budapest, 2003. 467–506.

hály. 1966-ban ugyanis – még mindig Orosházáról – nyelvészeti témával lett aspiráns, majd 1970-ban (már az ELTE oktatójaként) kandidátus.

Pedig mintha „néprajzosnak született” volna (azt illendő leírnom egy születésnapi köszöntőben, hogy 1933. augusztus 14-én). Másképpen fogalmazva: a néprajzi problémaérzékenység érdekében könnyen mozgósítható és az adatgyűjtő munka során jól hasznosuló előismereteket és készségeket az otthoni (tehát paraszti, mezővárosi) környezetben szerezte meg. A tényleges „hasznosulás” pedig azért kezdődhetett el, mert orosházi érettségije után (előbb képe-
sítés nélkül) a kardoskúti általános iskolában, majd Nagyszénáson és Orosházán tanítóként dolgozó, s ezzel párhuzamosan tanítói (1952), majd magyar-angol-orsz szakos általános iskolai tanári (Szeged, 1957), végül magyar-könyvtár szakos középiskolai tanári (Budapest, 1961) oklevelet szerző ambiciózus fiatalember az Orosházán múzeumteremtő Nagy Gyula múzeumigazgatóval, a bár etnográfusnak autodidakta, de a szakmában „mester rangúnak” ismert és elismert „iskolateremtő” mentorral találkozott. Aki nemcsak a néprajzi célú és módszerű adatgyűjtés és a tudományos igényű feldolgozás szakmai fogásaival ismertette meg, hanem a publikálás lehetőségét is felkínálta számára – ahogy több más, a történelem és a néprajz iránt elkötelezett akkorifjú orosházi értelmiségi számára is felkínálta – sőt, meg is követelte a színvonalas és termékeny munkálkodást ebben a virtuális felső-iskolában és kutatóintézetben. Hajdú Mihály első – bár a „népnyelv” iránti érdeklődésről is tanúskodó, mégiscsak „néprajzi” – tanulmánya, mely mintaszerű alaposággal mutatta be az orosházi méhészkedést, a múzeum évkönyvében jelent meg,² és az egyik legtöbbet magára vállaló munkatársa lehetett Orosháza történeti és néprajzi monográfiájának is: népmeseszövegeket közölt, társszerzője volt az állattartás, valamint a népi jogélet fejezetnek, no meg a teljesség igényű Orosháza-bibliográfiának.³

Bár jelent meg ezeken kívül is Hajdúnak néhány kimondottan „néprajzi” látásmódról és problémaérzékenységről árulkodó dolgozata (pl. az orosházi disznóvágásról, a szeghalmi sertéstartásról⁴), az 1960-as évek közepétől-második felétől a mind meghatározóbb nyelvészeti szemlélet és módszer határozta meg mind a lokális – azaz: az alföldi –, mind az általánosabb igényű néprajzi kutatásainkat gazdagító publikációit.

Meghatározta egyrészt azokat a „névtani” indítékú közleményeit, elemzéseit, melyek egy újszerű, azaz: a névtan és a dialektológia eredményeinek

² A kasos méhészkedés hagyományai Orosházán és környékén. Méhészeti tájszótár. A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1961–1962. Orosháza, 1963. 171–235.

³ Nagy Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza*. Orosháza, 1965. Az említett fejezetek az alábbiak. Hajdú Mihály: Népmese, 563–575.; Gulyás Mihály–Hajdú Mihály–Szabó Mihály: Állattartás, 186–293.; Hajdú Mihály–Kovács Ferenc: Népi jogélet, 461–493.; Hajdú Mihály–Szabó Ferenc: Orosháza bibliográfiája, 647–756.

⁴ E dolgozatok újraközlését l. a *Nyelvészeti és néprajzi közlemények* (Orosháza, 2003) c. gyűjteményes kötetben.

„kötelező” figyelembevételével kialakítandó történeti néprajzi, illetve társadalomnéprajzi látásmódhoz járultak hozzá. Reveláló hatású volt pl. annak idején az az elemzése, mely az 1744-ben Orosházát megalapító, a Tolna megyei Zombárról áttelepülők – helyesebben: néhány évtized múltán továbbtelepülők – eredeti, Északnyugat-Dunántúlra lokalizálható származási helyére következtetett a helynévi eredetű személynvekből és a dialektológia eredményeiből.⁵ Ahogy (a statisztikailag is mérhető) 19. századi keresztnévadásnak az egykorú forrásokból bizton megérthető „közösségi szokásra” vagy értelmezhetetlennek tetsző norma-tagadó „különösségre” figyelmeztetés argumentálásának továbbgondolása is tanulságokkal szolgálna a társadalomnéprajzban, ha az „egyén” és a „közösség” viszonyát forrásokra alapozva akarjuk ezt vagy azt értelmezni.⁶

És a társadalomnéprajz kompetenciájáról szólva talán általánosíthatok is (a konkrét rámutatásokat mellőzve, illetve máskorra hagyva): mindazok a személynveket (vezetékneveket, keresztnveket, becézőneveket) egybegyűjtő, egyéni munkaként megteremtett monumentális adattárak,⁷ az általa szerkesztett, tehát inspiratív szerepét jól tükröző füzet/könyv-sorozatokba (*Magyar Személynévi Adattárak; Magyar Névtani Dolgozatok; Névtani Értesítő*) besorolt adatközlések⁸ és elemző dolgozatok, a társadalmi létezésforma, a közösséghez tartozás olyan összefüggéseire (is) felhívják a figyelmet, melyekre bizony-bizony a társadalomnéprajzi reflexiók nagyon is kívánatosak lennének. Ahogy a periférikus jelentőségűnek tetsző apaállatnév-vizsgálatait⁹ vagy hajónév-vizsgálatait¹⁰ is érdemes lenne abból a szempontból újraértelmez-

⁵ Az orosházaiak története 1744 előtt. *Békési Élet*, IV. (1969) 191–209. Az Orosházán megjelent gyűjteményes kötetben: i.m. (2003) 67–86.

⁶ Névadási szokások Csanádapácán száz évvel ezelőtt. *Békési Élet*, II. (1967) 3. sz. 86–92. Az Orosházán megjelent gyűjteményes kötetben: i.m. (2003) 99–106.

⁷ L. pl. *Sopron környékének magyar becézőnevei. 1700–1970.* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 128.) Budapest, 1972; *Magyar becézőnevek. 1770–1970.* Budapest, 1974; *Magyar tulajdonnevek.* Budapest, 1994; *Általános és magyar névtan (Személynvevek).* Budapest, 2003; *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink.* Budapest, 2010.

⁸ E sorozatokba besorolt Hajdú Mihály-füzetek: *A volt bukovinai Istensegíts és Fogadjisten keresztnvevei. 1790–1940.* (Magyar Személynévi Adattárak, 3.) Budapest, 1975; *A volt bukovinai Hadikfalva keresztnvevei. 1790–1940.* (Magyar Személynévi Adattárak, 7.) Budapest, 1975; *Keresztnévszótárak repertórium.* (Magyar Névtani Dolgozatok, 3.) Budapest, 1977; *A volt bukovinai Józseffalva keresztnvevei. 1836–1940.* (Magyar Személynévi Adattárak, 12.) Budapest, 1977; *A volt bukovinai Andrásfalva keresztnvevei. 1801–1940.* (Magyar Személynévi Adattárak, 21.) Budapest, 1978; *Szociolingvisztikai vizsgálat Orosháza két világháború közötti családneveiről.* (Magyar Névtani Dolgozatok, 150.) Budapest, 1997.

⁹ L. a másodközlést az Orosházán megjelent gyűjteményes kötetben: i. m. (2003) 160–186.

¹⁰ *Magyar hajónevek.* (Magyar Névtani Dolgozatok, 57.) Budapest, 1986.

nünk, hogy vajon mit mondanak el ezek az állatnevek a haszonállatok és a saját korában élő ember/emberi közösség, a vízi közlekedő eszközök nevei a „holt”, s mégis élőknek tekintett tárgy és az ember történelmi értelemben konkretizált viszonyáról. És persze a földrajzinévközlések¹¹ is részben a társadalmilag meghatározott tájhasznosításról, részben a táj- vagy utcamegnevezésekben megnyilvánuló társadalmias szükségletéről és kényszerről mondhatnak el nagyon sok „nekünk fontosat”.

Ugyanígy meghatározta Hajdú Mihály nyelvészeti szemlélete, ám korántsem hatástalanította az eredendő néprajzi indítékú készítményt, a személyesen végzett, illetve az általa szerkesztett *Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok* című füzet sorozat révén hatásosan inspirált csoportnyelvvizsgálatokat. Melyek a fentebb már idézett orosházi, s bár néprajzi, de a nyelvész Csűry Bálintnak a „munkamenetet és műszókincset” együtt vizsgáló módszertani kezdeményezését újragondoló ifjúkori méhészet-tanulmányának a logikai folytatásai.¹² Viszont a „csoportnyelv”-fogalom teoretikus igényű tisztázása is,¹³ a füzet sorozatba besorolt témákból és feldolgozási módokból kibontható látens koncepció is arról tanúskodik, hogy korántsem akarta leszűkíteni Hajdú egy-egy foglalkozási ág, tevékenységi terület meghatározóan néprajzi módszerű, s érdekű bemutatására és a hozzá csatolt szakszótárra (az éves rendszerességű néprajzi és néprajzi gyűjtőpályázatoknak is köszönhetően!) utólag felettébb eredményesnek-sikeresnek minősíthető társadalmiasított, tehát nem kutatóintézetben folytatott „csoportnyelv”-vizsgálatokat. Aligha vitatható persze, hogy az ebben a sorozatban publikált autentikus (bár jórészt „amatőröktől” származó) gyűjtések híján igencsak hiányosak-hézagosak lennének a néprajzi ismereteink jó néhány paraszti, félpasztyos és háziipari munkatevékenységről (erdőgazdálkodás, szénégetés, halászat, kosárfonás, pokróckészítés, lyukas hímzés, pereckészítés), valamint kisipari mesterségről (cipész, paszományos, szíjgyártó, kötélverő). Beleértette viszont Hajdú Mihály – a folkloristák szerencséjére – a „csoportnyelv” fogalmába, tehát ráirányította a figyelmet olyan folklórműfajokra (vagy kvázi-folklorra?), ezt igazolja a sorozat több füzete, mint a 18–19. századi levéltári forrásokból megismerhető káromkodások, a recens szólások és közmondások, a falucsúfolók, a köszöntések és megszólítások, a falvédőfeliratok, a tömegközlekedő eszközök falfirkálásai, valamint az organizált

¹¹ Pl. A Fonyódi járás 30 településének helynevei. In Papp László–Végh József (szerk.): *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest, 1974. 45–130.; *Budapest utcaneveinek névtani vizsgálata*. (Nyelvtudományi Értekezések, 87.) Budapest, 1975; A Vásárhelyi-pusztai helynevei. In Nagy Gyula (szerk.): *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, 4.) Békéscsaba, 1975. 71–118.; *A Csepel-sziget helynevei*. Budapest, 1982; *Orosháza utcaneveinek másodközlése*: i. m. (2003) 148–157.

¹² A téma véglegessé érlelt feldolgozása: *Az orosházi méhészkedés szakszókincse*. (Nyelvtudományi Dolgozatok, 7.) Budapest, 1971.

¹³ Vö.: *A csoportnyelvekről*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 1.) Budapest, 1980.

kisközösségi létben (mint amilyen a diák-, illetve a katonaélet) burjánzó szleng és szokásfolklor – olyan műfajokra tehát, melyekről e közlések nélkül alig-alig lenne hiteles ismeretünk. Ahogy az is az ő személyes érdemének tekinthető (bár akadtak már követői is!), hogy hangsúlyos rámutatása után bizonyos 18–19. századi, a mezővárosi közigazgatás-önigazgatás dokumentumának minősülő feljegyzéseket okkal-joggal „nyelvjárástörténeti forrásnak” fogadhatunk el – azokat a szövegeket, melyeket, mint „tollba-mondásokat”, a legteljesebb hűséggel rögzített a nótárius, hiszen ez volt a tiszte, s azokat, melyeket a betűvetéssel igencsak küszködő, írásbeli előképektől nem befolyásolt „laikus” (valamelyik tanácsbeli vagy maga a panaszos) úgy vetette papírra, ahogy a „füle diktálta” – azaz fonetikusán.¹⁴ Mondanom is fölösleges: nem sokat módosít ugyan az archivális forrás felkínálta információ történeti néprajzi adatként való hasznosításán, ha tudatosítjuk: a forrásszöveg (bizonyos fenntartásokkal) az ott és akkor *beszélt nyelv* adekvát tükrözője. Mégis más azért a jelentése egy olyan mondatnak, amit maga a vallomásra kényszerített parasztleigény mondott volt el egykoron a tanácsbélieknek, mintha a nótárius tudálékos vagy eufémizmusba beleburkolt „értelmezésével” kell szembesülnünk.

Szükségtelen folytatnom: az addig mondottakból is ki kellett derülnie, hogy miért tekintem én magam (és tudván tudom, hogy még jónéhány etnográfus és folklorista) „szakmabelinek” az immáron 80 esztendőes nyelvészprofesszort, Hajdú Mihályt. Aki nemcsak ifjúkorában, orosházi tanárként került a néprajz – jelesül a Nagy Gyula, az általam, az akkortájt nagyon ifjú gyulai múzeumigazgató által is „mesterként” tisztelt autodidakta tudományszervező – vonzáskörébe. Megmaradt néprajzosnak mindmáig! Abban az értelemben mindenképpen, hogy meghatározóan mégiscsak nyelvészeti szemléletű életművének minden aprócska részlete igényli, kiköveteli, kikényszeríti az etnográfiai és folklorisztikai reflexiókat *is*.

Erre a közös kötelességünkre: a méltó ráfigyelésre akart figyelmeztetni ez a születésnap-i köszöntő. Melynek a lényegi mondanivalója mégiscsak az akar lenni, hogy: „*Isten éltesse még nagyon sokáig, Hajdú Miska!*” Akit mi csak-azért-is néprajzosnak tekintünk...

SZILÁGYI MIKLÓS

¹⁴ A Hajdú Mihály által közzétett forrásszövegek: *Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Orosházáról*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 7.) Budapest, 1981; *Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII–XIX. századi Békésről*. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok, 15.) Budapest, 1983.

Schubert Gabriella köszöntése

Ünnepeltünk, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, nyugalmazott egyetemi tanár, Detsinyi Gabriella néven született Budapesten 1943. szeptember 22-én. Szüleivel együtt települt át Nyugat-Berlinbe 1957-ben. Középiskoláit már német nyelven, Berlinben végezte. Kezdetben fordítóként, tolmácsként járult hozzá családjá megélhetéséhez, miközben szlavisztikai és balkanológiai tanulmányokat folytatott a berlini Freie Universität-en (1971–1977). A német, majd az angol után oroszul és a balkáni szláv nyelveken is kitűnően megtanult, mind jobban bedolgozta magát a szláv filológiába, a történeti és összehasonlító módszert alkalmazó szlavisztikába.

A magiszteri vizsgát 1977-ben *Die ungarischen Lehnwörter im Serbokroatischen unter besonderer Berücksichtigung der Rückentlehnungen* címen megvédett és önállóan publikált értekezése alapján tette le. Magiszteri munkájában addig ismeretlen délszláv forrásokat is feldolgozott, a magyar jövevényszavak rétegét jelentősen kibővítette, az elfogadott történeti nézőpontot nyelvpszichológiai megközelítéssel egészítette ki és általánosítható, elméleti következtetésekké jutott el.

A következő két évtizedet – kisebb megszakítással – a Freie Universität Kelet-Európai Intézetében, annak Balkáni Osztályán önálló oktatói és kutatói tevékenységgel töltötte. Ott szerezte meg a doktori fokozatot *Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen* címen benyújtott értekezésével (1981), melyet egy évvel később az intézet rangos balkanisztikai könyvsorozatában adtak ki. Erre a munkájára már a magyar nyelvtudomány is felfigyelt. Hadrovics László nagyszabású szintézisként méltatta, amely a magyar nyelv areális jelentőségére figyelemmel foglalta össze a szókölcsonzésekkel, a nyelvi kölcsönhatásokkal foglalkozó addigi kutatásokat (*Acta Linguistica* XXXII.). Schubert Gabriella a kutatástörténet áttekintését, eredményeinek összefoglalását több száz etimológia felvonultatásával szemlélteti és fogalomkörök szerint haladva mutatja be a magyarból származó kölcsönzavakat a délszláv nyelvekben és a románban. A magyar jövevényszavak eredete és elterjedtsége mellett elemzi használatuk súlyát a népnyelvben és a köznyelvben, körültekintően vizsgálja az átvétellel kapcsolatos jelentéstani változásokat, nyelvészociológiai problémákat is. A közel 700 oldalas monográfiával részletesen foglalkozott Horváth Mária, aki főként kiegészítésekkel, pótlásokkal kívánta segíteni a tárgykör további kutatást (*Magyar Nyelv* 1988). A kötet 1982-ben elnyerte a müncheni Südosteuropa-Gesellschaft díját, a szerző első jelentős szakmai kitüntetését.

Schubert Gabriella az 1980-as évek közepén kezdte felvenni a kapcsolatot a magyarországi nyelvészekkel, etnográfusokkal és folkloristákkal. 1984-ben lett a SIEF (Société Internationale d' Ethnologie et de Folklore) tagja, vett részt az európai etnológusok és folkloristák Szuzdálban megtartott 2. kong-

resszusán. Emlékezetem szerint ott ismerkedtem meg vele, aztán az évtized második felében vált köztünk rendszeressé a találkozás, amikor már eljárt az MTA Néprajzi Kutatócsoport által szervezett magyar–jugoszláv konferenciákra és egyéb szakmai eseményekre is. Szoros kapcsolatot épített ki magyarországi szlavisták, etnográfusok, folkloristák széles köreivel; könyvek, folyóiratok, cikkek vagy fénymásolatuk megküldésével segítette tudományos munkájukat. Sokakkal konzultált, sokakat látott el hasznos információval a németországi ösztöndíj-elérhetőségek, publikációs lehetőségek, esedékes konferenciák tekintetében, még többektől kért kéziratot a *Zeitschrift für Balkanologie* számára.

1991-ben habilitált és kapta meg a *venia legendi*-t, az egyetemi előadások tartásának jogát a *Balkanologia* c. tárgykörből, 1990-ben lett a *Zeitschrift für Balkanologie* címen megjelenő rangos folyóirat felelős társszerkesztője. Habilitációs értekezése, a *Kleidung als Zeichen – Kopfbedeckungen im Donau-Balkan-Raum* Berlinben jelent meg 1993-ban. Ez a testes monográfia a balkáni női népviseletek, különösen a fejviseletek szemiotikai jelzőrendszerit dokumentálja és elemzi. Ez a könyve már elsősorban néprajzi érdekű, hiszen a szemiotikai problémák és a népviselet élő formái mellett a hajdani görög, trák, illír, római viselet emlékeit is bevonja az elemzésbe. Bizonyítja, hogy a fejviselet, az öltözet nem csupán objektum, az anyagi kultúra tartozéka, de kifejezi viselőjének életkorát, családi állapotát, társadalmi helyzetét, rangját is. Mágikus jelentése mellett a népviselet etnikai és regionális tradíciót hordoz, összességében kommunikációs szerepet tölt be az adott kultúrát ismerő közösségek és egyének életében.

1992-ben, habilitációs munkájának megvédését követően töltött el egy szemesztert vendégprofesszorként az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszékén a Pro Renovanda ösztöndíjprogram keretében. Kérésre Délkelet-Európa néprajzáról tartott egy kurzust az ELTE-n, de jutott ideje a debreceni Néprajzi Tanszék meglátogatására, a Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadásra és saját könyvtári, adattári kutatásaira is. 1992-ben a Magyar Néprajzi Társaság külföldi tiszteleti tagjává választotta. Néprajzi munkássága az évek során egyre sokrétűbbé vált, s a kultúrnövények európai terjedésének balkáni útvonalától, a különféle ételek-italok, viseleti elemek balkáni változataitól a sajátos balkáni szláv társadalomszervezeti formákig és a folklórműveltség, a délkelet-európai népmesék, balladák jellegzetességeiig kiterjedt. Már az 1990-es évek elején is közel hetven olyan tanulmánya volt, amely néprajzi és irodalomtörténeti problémákat tártak fel (pl. A nő szerepe a délszláv néphitben. *Slavica Gandesia*, 1980; Szent György és a Szent György nap a Balkánon. *Zeitschrift für Balkanologie*, 1985; Ung. *palóc. Uo.*, *Balkanologie*, 1979; „Pfeffer” und „Paprika” im Südosten Europa. *Uo.*, 1992; A délkelet-európai népek viseletei – szemiotikai megközelítéssel. *Ethnographia*, 1994).

1996-ban elnyerte a jénai Friedrich Schiller Egyetem Szláv Filológiai Intézetének professzori állását és egymást követték a szakmai elismerést kifeje-

ző tisztségek: 1996-ban a Német–Bolgár Társaság (Berlin) alelnökévé, a társaság jénai részlegének vezetőjévé, 1999-ben a Südosteuropa-Gesellschaft (München) elnökségének, tudományos tanácsának tagjává választották. 2001-ben lett a Michael Žikić–Stiftung tudományos tanácsának tagja, 2001–2002-ben a budapesti német nyelvű Andrassy Gyula Egyetem alapító szenátusának tagja, 2002-ben a bécsi Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Institut tudományos tanácsának tagja. 2009-ben megkapta a Bolgár Tudományos Akadémia, 2011-ben a Vuk Karadžić Alapítvány kitüntetését. A belgrádi egyetemen 2003-ban a *Đuro Daničić-émlékérmét* vette át, 2004-ben a Magyar Tudományos Akadémia, 2006-ban a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia választotta külső tagjává. Székfoglalóját a színeknek az emberi életben betöltött szerepéről tartotta meg a Magyar Tudományos Akadémián 2005. október 17-én. Előadásának nyomtatott változata azonban csak néhány évvel később, *A színek jelentősége az ember tájékozódásában és mindennapi élete szervezésében* címen jelent meg (*Ethnographia* 2011:1. 1–28).

2008-ban nyugdíjba vonult a jénai egyetemről, de azóta is jó kapcsolatot ápol korábbi munkahelyével. Munkatársai, tisztelői, barátai igen tekintélyes Festschriftet állítottak össze tiszteletére, amit a német tudomány tekintélyes kiadója, a Harrassowitz Verlag jelentetett meg (Dahmen, W.–Himstadt-Vaid, P.–Ressel, G., Hg.: *Grenzüberschreitungen. Traditionen und Identitäten in Südosteuropa*. Wiesbaden, 2008). A 700 oldalas kötetben Schubert Gabriella három magyar barátjának cikke is olvasható. A Festschrift-ben megtalálható az ünnepelt szerző addigi tudományos publikációinak jegyzéke is, mely hat monográfia, százhetven tanulmány, szakcikk címléírását tartalmazza. A recenziók között magyar szerzők (Vargyas Lajos, Hadrovics László, Gráfik Imre) egy-egy könyvének ismertetése tűnik fel. Kapcsolata a magyar tudományos élettel a korábbinál is rendszeresebbé vált, amihez hozzájárultak az MTA éves közgyűlésének alkalmi és az etnográfusokkal erősödő munkakapcsolatok is. 2007-ben tagja lett az *Ethnographia* külső tanácsadói testületének (Advisory Board), 2009-ben az *Acta Ethnographica Hungarica* külső board-jának.

2010-ben elnyerte a Balassi Intézet ösztöndíját, amit budapesti könyvtári, adattári, levéltári kutatásokra használt fel, hogy a német olvasóknak szóló „kis magyar művelődéstörténetet” hozzon létre. A magyar kultúra nagy alkotóit, nemzetközi mércével mérve is kiemelkedő egyéniségeit középpontba állítva kívánja bemutatni művelődéstörténetünk korszakait, helyét és kapcsolódását Európa kultúrtörténetéhez (*Ungarn im Spannungsfeld zwischen Ost und West. Selbstbilder im Wandel der Zeiten und Ereignisse*). Ilyen jellegű művekre égető szükségünk van, ha azt akarjuk, hogy valós kép alakuljon ki a világban Magyarországról és a magyarság kulturális teljesítményeiről, szemben az országról századok óta létező, de különösen a 20. században forgalomba került hamis klisékkel és a népünknek sokat ártó sztereotípiákkal.

Schubert Gabriella eddigi tudományos munkássága legalább olyan mértékben szolgálta a magyar érdeklődő balkanisztikai kutatásokat, mint az érintett délkelet-európai népek nyelvét, néphagyományait, művelődéstörténetét vizsgáló stúdiumokét és a német nyelvű tudományosságát általában. Teljesítményét – magyar származása és kapcsolatrendszere okán – a magyar balkanista tudósok (nyelvészek, történészek, etnográfusok) legjobbjai között kell számon tartanunk.

Jeles évfordulója alkalmából tisztelettel, megbecsüléssel és szeretettel köszöntöm. Kívánom, hogy az eddiginél is több időt töltsön el közöttünk, gyakrabban járjon haza, és maradéktalanul valósítsa meg kutatási terveit. Teljék kedve életműve kiteljesedésében és az égiektől kapjon ehhez továbbra is sok erőt, nagyon jó egészséget!

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

* * *

Köröstárkány

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 13463)

HAGYOMÁNYÁPOLÁS, HAGYOMÁNYTEREMTÉS

Nemzetiségeket a Nemzeti Jegyzékre!

Az UNESCO szellemi kulturális örökség egyezménye és hazai megvalósítása
Fórum Magyarország nemzetiségei számára
(Budapest, Néprajzi Múzeum, 2013. március 7.)

A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága közös szellemi kulturális örökség fórumot szervezett, melynek célja hazánk nemzetiségi közösségeinek tájékoztatása az UNESCO szellemi kulturális örökség egyezmény hazai megvalósításának gyakorlatáról, s lehetőségeiről a nemzetiségek számára. Az elméleti bevezetőt követően már a nemzeti jegyzéken, illetve UNESCO-listán szereplő közösségek tapasztalatait ismerhette meg a nagy számban megjelent közönség, s lehetőség nyílt a felmerülő kérdések megbeszélésére is.

Az előadások sorát Horváth Sándor szakosztályi elnök rövid bevezetője után Csonka-Takács Eszter, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága vezetője nyitotta meg. Előadásában bemutatta az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló 2003-as egyezményét, a hazai megvalósítás folyamatát. Az egyezmény szerint szellemi kulturális örökségnek számít minden *„olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely – amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratemetnek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és emberi kreativitás tiszteletét.”*

A Magyarországon élő nemzetiségek szellemi örökségének számbavétele az egyezmény elvei alapján is Magyarország feladata, hiszen minden részes állam többek közt a területén található szellemi kulturális örökség számbavételét, védelmét és megőrzésének segítségét vállalja az egyezményhez való csatlakozás által.

A Nemzeti Jegyzékre való felterjesztéshez szükséges a jelölő nyomtatvány kitöltése, s mellékelni kell fotódokumentációt, videofilmet és a közösség beleegyező nyilatkozatait. A felterjesztések folyamatának koordinációja és az elkészült dokumentációk fogadása az Igazgatóság feladata; a benyújtás folyamatos.

A Nemzeti Jegyzékre vétel kritériuma, hogy az adott elem *szellemi kulturális örökség* legyen az UNESCO meghatározása szerint, jegyzékre kerülése hozzájáruljon a szellemi kulturális örökség *jelentőségének társadalmi tudatosításához*, közkinccsé válásához. Tükröznie kell a *nemzet kultúrájának sokszínűségét*, példát kell szolgáltatnia az *emberi kreativitásra*. Emellett rendelkezésre kell állniuk az elem *megőrzését és továbbélését* segítő terveknek és védelmi elképzeléseknek. Az elemet az *érintett közösség/csoport/egyén* legszélesebb körű részvételével és előzetes *beleegyezésével* kell jelölni a jegyzékre.

A Nemzeti Jegyzék mellett lehetőség nyílik a szellemi kulturális örökség legjobb megőrzési gyakorlatainak nemzeti nyilvántartásába való felterjesztésre is.

Az Igazgatóság munkatársai mellett a felterjesztéseket érintő kérdésekben a szellemi kulturális örökség megyei referensei nyújtanak tájékoztatást. Az ő feladatuk az információ széles körű terjesztése és a felterjesztési folyamat kezdeti irányítása, tanácsadás.

A jelölő nyomtatvány, valamint a hozzá tartozó kitöltési útmutató letölthető a www.szellemiorokseg.hu oldalról, programajánlók és friss információk elérhetőek a Facebookon is.

A bevezető előadást követően a szellemi kulturális örökségvédelem konkrét, nemzetiségi példái kerültek terítékre. Jelenleg a Nemzeti Jegyzéken három nemzetiségi elem található: a *bólyi Emmauszjárás*, a *mendei pünkösdi templomdíszítés*, illetve Magyarország első eleme az UNESCO Reprezentatív Listáján, a *mohácsi busójárás*.

Labadics Istvánné, a mendei evangélikus gyülekezet felügyelője a szlovák származású mendei evangélikus közösséget és annak gyönyörű hagyományát, a pünkösdi templomdíszítést mutatta be. Mendén töretlenül gyakorolják a zöldágazásnak ezt a rendkívül látványos változatát. Pünkösd szombatján már kora reggel mennek a házakhoz a lányok és a gyerekek, hogy minél több virágot összegyűjtsenek. A délelőtt folyamán 6–8 férfi kivágja az előre kiválasztott nyárfákat. Ezt a munkát generációról generációra öröklődően mindig ugyanannak a hat családnak a tagjai végzik. Minden évben nyolc nyárfát állítanak fel a templomban, amelyeknek lombja a kórus fölé ér. Délelőtt, amíg a férfiak a fákkal foglalkoznak, addig a lányok és az asszonyok a kimosott, kikeményített kézimunkákra kötik fel a szalagokat, amelyekkel majd a fákra erősítik azokat. Erre az alkalomra mindenki olyan kézimunkát hoz, amelyet máskor nem használ, mindenkitől elfogadják a följánlott kendőket, terítőket. Elsődleges szempontnak tartják, hogy minél tarkább legyen a díszítés. Évek során kialakult munkamegosztással dolgoznak.

A pünkösdi templomdíszítéssel kapcsolatban figyelemre méltó a településen élő két felekezet egymás iránti toleranciája. Pünkösdkor a katolikus házakhoz is bezörgetnek virágért, amit aztán úrnapján viszonznak. Voltak evangélikus lányok, akik az úrnap virágszőnyeg elkészítésében is segédkeztek.

Az evangélikus szomszédok nem fogták be lovaikat úrnapiján a katolikus szomszéd iránti tiszteletből. Pünkösdkor viszont évekig egy katolikus fiatalember szállította a kivágott nyárfákat a templomba a lovas kocsiján az evangélikus nagyapja emlékének tiszteletére. Egymás szokásainak tiszteletben tartása a falu közösségén belül is kialakította a másik felekezethez tartozók megbecsülését.

A templomdíszítéshez még minden évben összegyűlnek elegendő létszámban, de szükséges egy újabb generáció felnevelése, akik fontosnak érzik majd ennek a több évszázados hagyománynak a továbbéltetését. Ebben nyújthat segítséget a megerősítés, amelyet a Szellemi Kulturális Örökség biztosít a mendei evangélikus gyülekezet számára. Az előadó bemutatta, hogy a jegyzékre való felkerülés 2011 szeptemberében történt kihirdetése óta érezhetően felerősödöben van a közösségen belüli feladatvállalási kedv.

Ferkov Jakab, a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum igazgatója Magyarország első UNESCO-listás elemét, a mohácsi sokácok télvégi alakoskodó szokását, a busójárást mutatta be.

Mohács különböző anyanyelvű és kultúrájú nemzetiségeit, népcsoportjait a mindennapok közös gondjai és örömei, valamint a többnyire azonos vallás lassanként összemosta, és mára egy igen színes, mindmáig eleven hagyományokat őrző, multikulturális atmoszférájú város lett. Régi szokásaikat és népviseletüket részben elhagyták, részben átalakultak és talán anyanyelvük maradt fenn a legtovább, illetve van egy szokás, amely – bár sokat változott, de – mindmáig fennmaradt: ez a mohácsi sokácok farsangi, alakoskodó hagyománya: a busójárást.

Különböző alakoskodó szokások valaha az egész világon ismertek voltak, és általában a földművelő társadalmakhoz kötődtek. Ezekkel a tél, a sötétség, a gonosz elűzését, illetve a fény, a tavasz jövetelét kívánták elősegíteni, és úgy hitték, hogy a termékenység befolyásolására is alkalmasak. A télűzésnek és a termékenység befolyásolásának ilyen jellegű szokása – Magyarországon és a történelmi Baranyában – leginkább a horvát népcsoportba tartozó sokácokhoz kötődött, melyet őshazájukból hoztak magukkal.

A mohácsi busójárást – *poklade* – szűkebben véve farsang végén, csütörtöktől húshagyó keddig tart. Tágabban jóval hosszabb, mivel a fölkészülést már a tél elején megkezdik, és ma már farsangkor szinte minden mohácsi fiatal beöltözik busónak. Egy-egy busócsoportnak általában zenekari kísérete is van, ami visszaul a valamikori kizárólagos élőzenére. A zenekar általában tamburazenekar, de újabban egyre gyakrabban ismét felbukkannak a dudások is. Az utóbbi években még Horvátországból is jöttek ilyen zenészek. A korábbi programokhoz képest, a különböző busócsoportok saját látványos programokkal is készülnek, amelyekről általában szüleiktől, nagyszüleiktől hallottak, vagy spontán alakítanak ki.

Az UNESCO – Magyarországon elsőként – a mohácsi busójárást vette fel 2009-ben Az *Emberiség Szellemi Kulturális Örökségének* reprezentatív listájá-

ra. Az elismeréssel együtt jár a világban való ismertsége is – melynek érdekében a város vezetése és lakossága is sokat tesz –, és ma már turisták tízezrei látogatnak ilyenkor Mohácsra egész Európából, illetve más földrészekről is egyre többen jelennek meg. Ezért a város költségvetése minden évben kiemelt jelentőségű, országos rendezvényként elkülönített összeget fordít a programra.

A busójárás hagyománya apáról (avagy most már anyáról is?) fiúra (és ma már lányra is) öröklődik, a busók viselkedését egy saját maguk által kidolgozott ún. busókódex szabályozza, melynek betartására az UNESCO általi elismertség óta még inkább ügyelnek.

A mohácsi sokácok egykori farsangi alakoskodó szokása, számos tiltás és retorzió ellenére is olyannyira fennmaradt, hogy ma már az egész város saját kulturális örökségének tartja, és rendkívül büszkén őrzi, ápolja. A busójárás összes eseménye és lebonyolításának módja szép példája a társadalmi párbeszédnek, ahol az egész közösség a városvezetéstől a busócsoportokon át az egyénekig mintaszerűen gyakorolja a hagyományt. Viszonyulása a busójáráshoz példaértékű, hiszen működése nyomán és e tudatosság hatására a környező közösségek, határon túli és hazai települések is sorra megújítják a már elfeledett szokást. Magyarországon példaértékűnek bizonyult *Az Emberiség Szellemi Kulturális Öröksége* cím megnyeréséhez.

A Nemzeti Jegyzék, majd a Reprezentatív Lista nemzetiségi példái után Mukicsné Kozár Mária néprajzkutató, az Országos Szlovén Önkormányzat Kulturális Bizottságának elnöke a magyarországi szlovének örökségvédelmi törekvéseit mutatta be, s a szellemi kulturális örökségvédelem határon átnyúló lehetőségeit a rönkhúzás példája nyomán.

A szellemi örökség számbavétele, megőrzése, továbbadása és közismertté tétele a nemzetiségi önkormányzatok és a civil szervezetek hatáskörébe tartozik, de kiveszik részüket a magyarországi szlovének publikációi és médiumai is, így például a *Porabje (Rábavidék)* című hetilap. Az átörökítés folyamatában pedig jelentős szerepet vállalnak az *oktatási-nevelési intézmények*.

A határon átnyúló együttműködés a szellemi örökségvédelem érdekében a szlovéneknél már jó ideje működik, mivel az énekkarok és néptáncscsoportok mentorai a szomszédos Muravidékről járnak át a Szentgotthárd környéki szlovénekhez.

Szlovénia 2008-ban csatlakozott az UNESCO konvenciójához. A szlovéniai *A kulturális örökség védelméről* szóló törvény (*Zakon o varstvu kulturne dediščine*) „a nem tárgyi vagyis szellemi örökség” helyett „az élő kulturális örökség” elnevezést használja. Szlovéniában „az élő kulturális örökség” elemei „azok a múltból örökölt javak, amelyeket a szlovének, az olasz és a magyar nemzetiséghez, valamint a roma közösségekhez tartozók, illetve a Szlovén Köztársaság többi állampolgára mint saját értékének, identitásának, vallási és egyéb meggyőződésének, tudásának és hagyományának kifejezőjeként határoz meg. Figyelembe veszi a szlovén szellemi örökség jellegzetességeit és a szakirodalomban használt szakkifejezéseket.” Az élő örökség nemzeti jegy-

zékének létrehozásáért és folyamatos fejlesztéséért a szlovén kulturális minisztériumban létrehozott Kulturális Örökség Igazgatósága mellett az *Élő kulturális örökség védelmének koordinátora* gondoskodik. 2008 és 2011 között a koordinátori feladatokat a Szlovén Néprajzi Intézet látta el. 2011-től a koordinációt a Szlovén Néprajzi Múzeum vette át.

Szlovéniában *A kulturális örökség nemzeti jegyzéke* (*Nacionalni register kulturne dediščine*) jelenleg 18 elemet tartalmaz, köztük a muravidéki rönkhúzást.

2010-ben az akkori koordinátor Szlovén Néprajzi Intézet megbeszélést tartott a muravidéki szakemberekkel a térség jegyzékének elkészítéséről. A megbeszélésről készült jegyzőkönyvben szerepel, hogy 2011-re Gradba terveztek egy szakmai tanácskozást a rönkhúzásról, amelynek témája többek között az lett volna, hogy a régió három szomszédos országa (Szlovénia, Ausztria és Magyarország) közösen jelölje az UNESCO felé a rönkhúzást, hogy az az emberiség szellemi kulturális örökségének is részévé váljon.* A tanácskozásra, sajnos nem került sor. Azonban a Szlovén Néprajzi Társaság, a szentgotthárdi Pável Ágoston Múzeum és a Magyarországi Szlovének szövetsége 2011. június 4-én nemzetközi workshopot szervezett Szentgotthárdon. Ezen a tanácskozáson számos szlovén elem felterjesztését javasolták elindítani.

A magyarországi szlovének már képviseltetik magukat a magyarországi kulturális örökség nemzeti jegyzékében, hiszen az eddig regisztrált elemek között szerepel *A Népművészet Mestere* díj kitüntetettjeinek tudása és tevékenysége. Köztük van az utolsó magyarországi szlovén fazekas, az orfalui születésű és Kétyvölgyön működött Doncsecz Károly (1918–2002) is, aki 1984-ben lett *A népművészet mestere*.

A magyar, szlovén és osztrák kutatók megállapításai szerint a rönkhúzásban (tőkehúzás, tuskóhúzás, fahúzás stb.) az ősi ekehúzás, illetőleg a mágikus szántás emléke él. Mint ilyen a téli–tavaszi agrárrítusok körébe tartozott, s célja a termékenység biztosítása volt. Legutóbb a Magyarországi Szlovének Szövetsége szervezett nagyszabású rönkhúzást 2003-ban Szentgotthárdon.

Az Országos Szlovén Önkormányzat 2014 farsangján szervez rönkhúzást Felsőszölnökön, a helyi és a többi hat szlovén településen, illetve a Magyarországon diaszpórában élő szlovének, valamint a szomszédos muravidéki falvak lakosainak részvételével. Az esemény dokumentálásával és a jelölési adatlap kitöltésével az Országos Szlovén Önkormányzat a többi magyarországi szlovén szervezettel közösen benyújthatná a rönkhúzás szokásának jelölését a magyarországi Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére.

A szlovéniai jegyzékben már szerepel egy muravidéki rönkhúzás. Amennyiben az elem Magyarországon és Ausztriában is jegyzékre kerülne, ideális esetben a három ország a távolabbi jövőben akár közösen is jelölhetné a rönkhúzás szokását az UNESCO listájára.

* <http://www.zkds.si/filelib/Zapisnik-Verzej.pdf>

Az érdekesítő előadásokat hosszas, kötetlen beszélgetés követte; a kérdések főképp a felterjesztés konkrét folyamatára, gyakorlati példáira vonatkoztak. Reméljük, a nagyszámú résztvevő által minden érintett közösséghez eljut majd minden szükséges tudnivaló, s a közeljövőben egyre több nemzeti-elemmel gazdagodik és színesedik Magyarország Nemzeti Jegyzéke!

FILKÓ VERONIKA

* * *

Körösánosfalva

(Fotó: Györffy István, Néprajzi Múzeum, F 13480)

MINDENFÉLE

Szponzor kerestetik a Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat díjazásához!

A Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő szakosztálya *Tradíció Pályázat*ot alapított 2012-ben. Minden korcsoport, a határon túliak, az egyéni és csoportos önkéntes néprajzi gyűjtők, néprajzkutatók, pedagógusok és gyermekek pályázhatnak a hagyományok és a jelenkori élő kultúra dokumentálásával, gyűjtésével, feldolgozásával. A fő lebonyolító partner a Néprajzi Múzeum.

A *Tradíció Pályázat*ot évente egyszer hirdetjük meg. A következő pályázati kiírást 2013 szeptemberében adjuk ki és 2014 tavaszán lesz a benyújtási határidő.

Szponzort keresünk a fenti céljaink megvalósításához, a mostantól évente meghirdetendő pályázat díjakkal való támogatásához *díjazott minősítés* (lásd alább) esetén.

Szeretnénk a legjobb pályázóinkat méltóképpen megjutalmazni, ehhez olyan támogatókat, szponzorokat keresünk, akik egyetértenek pályázati céljainkkal! A pályaművek értékelésére vonatkozóan az alább olvasható kiírás az irányadó.

A *Tradíció Pályázat*ot szponzoráló szervezeteknek, cégeknek a következőket ajánljuk támogatásuk mértékétől függően cserébe (megkötendő támogatási szerződés értelmében):

- a támogató emblémájának elhelyezése a *Tradíció Pályázat* rendezvényein, táborában;
- a támogató által megjelölt személy felszólalása a díjkiosztó rendezvény alkalmával a Néprajzi Múzeumban;
- a támogató intézmény bemutatása a díjkiosztón és a táborban (2013 nyár) saját tablón;
- a támogató a szakmai értékelésben helyezést elért pályázókat díjazhatja;
- a támogató gyűjtést finanszírozhat, a szakmai értékelésben kiemelkedő pályaművek alkotóinak további kárpát-medencei néprajzi gyűjtőmunkáit finanszírozhatja;
- a támogató saját díjat alapíthat az általa választott kategóriában és/vagy témában, mely díjat személyes képviselője által nyújthatja át;
- a díjkiosztó rendezvényt a sajtó képviselőinek részvételével rendezzük meg, nyilvánosságot biztosítunk a Néprajzi Múzeum impozáns aulájában a támogató megjelenésére;
- a Magyar Néprajzi Társaság tradíció pályázati weboldalán és onlineközösségi oldalakon megjelentetjük a támogató emblémáját, cikket készítünk a díjalapításáról és a díjkiosztó rendezvényről, a fotókat is elhelyezzük oldalainkon.

Ezúton adjuk közre tájékoztatásul a *Tradíció Pályázat* rövidített kiírását. (A teljes kiírást lásd: <http://www.neprajzitorsasasag.hu/?q=node/577>)

A *Tradíció Pályázat* a hagyományos értékeinkre és a jelenlegi kulturális formákra, azok mentésére irányul. A Társaság, a Néprajzi Múzeum és a társ-kiíró intézmények szakmai közössége az önkéntes és hivatásos gyűjtők munkáját saját gyűjtésekre ösztönzi, eredményeiket felszínre hozza, az egyéneket és a közösségeket aktivizálja a hagyományok és a jelenkori élő kultúra eredeti dokumentálásában, gyűjtésében, mentésében, megismertetésében. A pályázat célja továbbá, hogy a néprajzi tudást dokumentációval, elemzéssel és szakírássaikkal gazdagítótak összegyűjtse és a legjobb pályaműveket szakmai díjakkal elismerje, azokat a Néprajzi Múzeum Etnológia Archívumában elhelyezze és ekképpen a további kutatásokat elősegítse.

Kézművesek, népzeneészek, néptáncosok, népdalénekesek, különösen A *Népművészet Mesterei*, A *Népművészet Ifjú Mesterei* díjazottak, magánszemélyek, közművelődési szakemberek, magángyűjtők, muzeológusok, valamint honismereti gyűjtők és csoportok is pályázhatnak. A 2013-as első pályázati forduló kiemelt célcsoportjai:

- a pedagógusoknak külön témakiírás a Köznevelési tv. és a NAT szellemében;
- kialakítottuk a gyűjtőpályázat gyermekszekcióját a 2–11. témakörökre (lásd alább);
- az önkéntesen gyűjtő néprajzkutatók, különösen az elmúlt öt-tíz évben végzett néprajz szakos hallgatók tanulmányai, szakdolgozatai.

A hagyományos, gazdasági, kulturális önellátó közösségek már felbomlóban lévő vagy átalakuló kultúrájának gyűjtése mellett éppolyan fontosnak tartjuk a hagyomány mai, új funkciókkal, intézményes keretek közötti továbbélésének és új formáinak dokumentálását és elemzését. E kettős szándék fejeződik ki alábbi tematikánkban.

1. *Néprajzoktatás és gyűjtőszakkörök* téma. a. altéma: gyakorló pedagógusok (óvónők, tanítók, tanárok) és b. altéma: szakkörvezetők, közművelődési szakemberek részére.

2. *Emlékezünk* téma. A történeti emlékezet, a személyes emlékek gyűjtésére irányul.

3. *Szülőföldünk értékei* téma. Az anyagi kultúra, gazdálkodás, folklór, népi építészet, lakberendezés stb. és Magyar ÉrtékTár felmérés a Hungarikum Szövetség ajánlásaival.

4. *Táplálkozás és családi élet* téma. A táji jellemzők életszerűségének bemutatása.

5. *Mesterségek, kézművesek, tárgyalakotás* téma. Eredeti és átértelmezett tárgyak és kézműves alkotók, közösségeik, környezeti tárgykultúránk bemutatása.

6. *Viselet- és babakészítés* téma. Eredeti és újraértelmezett darabok és alkotóik bemutatása.

7. *Népzene, népdal, néptánc, népi hangszerek, népi játékok* téma. Az eredeti és revival jelenségek kárpát-medencei és kontinenseken átívelő jelenségeinek feltárása.

8. *Szokások, hiedelmek, vallásosság* téma. Dramatikus megnyilvánulásformák gyűjtése, az emberélet fordulóihoz, a naptári évhez és konkrét dátumhoz nem kötődő események rögzítése.

9. *Közösségek régen és ma* téma. A közösségi megnyilvánulások dokumentálása.

10. *Népköltészet* téma. A tréfás történetek, anekdoták, viccek, a mai gyerekfolklor, iskolai folklor (kiszámolók, mondókák, halandzsák stb.), népköltészeti alkotásoknak (népballada, népmese, monda) gyűjtése és/vagy az alkotók bemutatása.

11. *Szabadon választott* téma. Bármely egyéb néprajzi/kulturális antropológiai témakör.

12. *Gyűjtők, gyűjtemények* téma. Helyi magángyűjtemények és magángyűjtők bemutatása.

A beérkező pályaműveket a következő típusokban várjuk. Szempontok a pályaművek elkészítéséhez:

1. Minél gazdagabb gyűjtési dokumentációval és gyűjtött anyaggal (hangzó, szöveges, képi).

2. A gyűjtésekre épülő feldolgozással.

3. Gyűjtött anyagból készített szakmai tanulmánnyal és szaktudományos érvényű elemzéssel.

A *Tradíció Pályázatra* beérkező munkák értékelése, díjazásának alapelvei, minősítési kategóriák:

1. *Etnológiai Archívumba befogadott* minősítés.

2. *Díjazott* minősítés. A zsűri magasabb minősítésével látja el a kimagasló teljesítményt (figyelemre méltó–megfelelő–jó–nagyon jó–kiváló kategóriák, kategóriánként több díjazott). A pályázat legjobbainak a tudományos és szakmai vérkeringésbe való bejuttatásáról is igyekszik gondoskodni a kurátor, lehetőségeihez mérten.

A díjazott minősítést kapott pályamű értékelési kategóriái:

Pedagógus és gyermek kategória, *Ifjúsági és egyetemi hallgató* kategória, *Felnőtt* kategória.

A beérkező pályaművek ismeretében a zsűri dönthet további kategóriák (pl. közművelődés, muzeológia, magángyűjtemény) felállításáról is. Felnőtt, ifjúsági és gyermek díjakat és különdíjakat szponzori, támogatói és társkiírói hozzájárulásra számítva osztunk ki.

Három díjazottunk elnyeri a 2013. július utolsó hetében Örkényben megrendezendő Tradíció Néprajzi Továbbképzési Táborunkon való ingyenes részvételt.

Benyújtási határidő: 2013. április 30.

A pályázat megjelenésének helye:

A Magyar Néprajzi Társaság, a pályázati kurátor honlapján olvasható a *Tradíció Pályázatra* felhívás teljes szövege (www.neprajzitarsasag.hu).

A pályázatra beérkező munkák elbírálásának határideje: 2013. június 10.

A díjkiosztó rendezvény (konferenciával és kiállítással egybekötve) a Néprajzi Múzeumban lesz Budapesten, időpontja: 2013. június 22.

A pályázati kiírás további közzétételének helye:

<http://tradicio.weebly.com> weboldalakon, kiegészítő információk kíséretében.

www.tradicio.hu és Facebook oldalakat működtetünk: Néprajzi Gyűjtők, Tradíció Pályázat címen. Google-csoport levelezőlistánk: Néprajzi Gyűjtők MNT

<https://groups.google.com/forum/?fromgroups#!forum/oneprajzigy>

További információ: az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály elnöksége, Paál Zsuzsanna: (+3630) 5220571, Baksa Brigitta: (+3630) 5373545.

Elektronikus postafiók: gyujtoszakosztaly@gmail.com

Várjuk a jelentkezést!

PAÁL ZSUZSANNA

A MÁV ZRt. Központi Irattára

A különböző levéltárak és irattárak között vannak olyanok, amelyeket a néprajzos szakma nem igazán fedezett fel, pedig hiánypótló forrásokat őriznek. Egyik ilyen a MÁV ZRt. Központi Irattára, amely nem csupán a „vasútnéprajz” kutatóinak szolgálhat kincsesbányaként. Több pozitívuma mellett ki kell emelni, hogy az anyag jelentős része már digitalizálva van! Alább közöljük az irattár vezetőjének, Opauszki Istvánnak az írását, amelyben röviden bemutatja ezt az intézményt.

A SZERK.

*

A MÁV ZRt. Központi Irattára a Jogi Igazgatóság keretében az Ügykezelési és Dokumentációs Szolgáltató Szervezeten belül működik. 2001 elején alakult meg, amikor az irattár működtetésére létrehozták a Levéltári Osztályt. 2001–2004 között az irattár ideiglenes helyszínen, a Vezérigazgatóság épületében működött. 2005-ben adták át az új épületét, amelyben korszerű körülmények teszik lehetővé az iratok és tervrajzok hosszú távú megőrzését és az ügyfelek gyors és szakszerű kiszolgálását.

Előzmények

Az 1950-es évektől a MÁV-ot törvény kötelezi, hogy a levéltárak által előre kijelölt témájú, nem selejtezhető iratait átadja az állami levéltáraknak. Az állami levéltárak azonban a raktári kapacitás szűkössége és a közigazgatásban keletkezett iratok elsődleges volta miatt nagyon kevés iratot vettek át. A Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya ezért 1961-ben vasúti szaklevéltár alapításra adott elvi engedélyt a MÁV-nak. A vezérigazgatósági iratanyag feldolgozása az 1960-as években gyorsan haladt és jóváhagyták a tudományos kutatók munkáját lehetővé tévő Kutatási Szabályzatot (1966). 1970-ben azonban megfeneklett a MÁV szaklevéltár létrehozásának folyamata. A megvalósítás csak több mint 30 év után került újra napirendre.

Az 1990-es évek elejére a MÁV-nál kb. 70 ezer iratfolyóméternyi dokumentum halmozódott fel, s ennek mintegy 25%-a a „nem selejtezhető” kategóriába tartozott. Az ügyiratokat, terveket gyakran rendkívül rossz körülmények között, pincékben, dohos helyiségekben tárolták, ez többször vezetett rongálódáshoz, megsemmisüléshez. A kialakult helyzet megoldására a MÁV Rt. Igazgatósága 2000 októberében fogadta el az irattározási rendszer korszerűsítéséről készített előterjesztést. Ez tartalmazta egy új, speciálisan irattár céljára szolgáló épület létesítését és a gyors keresés és kiszolgálás érdekében az irattárba kerülő iratok digitalizálásának feladatát.

A jól felszerelt és nyugodt környezetet biztosító kutatószoba

A Központi Irattár létesítése a MÁV elemi érdeke, hiszen elengedhetetlen, hogy a szakmai munkához szükséges dokumentumok, információk rendelkezésre álljanak. A jobbiztosító iratok, a tervrajzok elveszéséből, rendezetlenségéből a MÁV-nak és alkalmazottainak súlyos anyagi kára származhat. Fontos érv volt a létrehozás mellett, hogy a MÁV szervezeti reformja során az átalakuló egységek ne bontsák meg az irattárak egységét, az alapvető dokumentumok minden szervezeti egység számára egy központi helyen rendelkezésre álljanak.

Az új épületet 2004-ben adták át, majd a következő évben az irattár is beköltözhetett.

Szervezet és infrastruktúra

A 2001 elején létrehozott Levéltári Osztályon jelenleg 12 fő dolgozik. A budapesti Nyugati pályaudvar területén létesített, összesen 3000 m² alapterületű épület négy szintjén raktárak, míg egy szinten az ügyfélszolgálati helyiségek, irodák és az iratfeldolgozó rész épült. A dokumentumok elhelyezése a legkorszerűbb: a tárolóhelyiségek hőmérséklete, páratartalma szabályozható, a biztonságról riasztó- és tűzvédelmi rendszer gondoskodik.

Az irattár befogadóképessége 20 000 iratfolyóméter. A polcrendszer gördülőállványos, amely lehetővé teszi a legnagyobb helykihasználást, a nem mozgó rendszerhez képest dupla annyi iratot lehet így elhelyezni. A kutatószobában 6–8 ügyfél tud egyszerre megfelelő körülmények között dolgozni.

A MÁV Rt. Igazgatóságának határozata a Központi Irattár létesítése mellett elfogadta az irattárba kerülő nem selejtezhető dokumentumok digitalizálásának koncepcióját is. Ez a munka egy külső cég bevonásával 2001–2004 között az iratok nagy részének digitalizálását eredményezte. A MÁV jelenleg saját digitalizáló kapacitással folyamatosan dolgozza fel az újonnan érkező iratokat és a terveket. A Központi Irattárban 3 millió dokumentum található meg elektronikusan is, mintegy 1500 GB terjedelemben. A digitalizálásból számos előny származik, hiszen az elektronikus irattárban való keresés a számítógéppel csupán néhány percet vesz igénybe, sokkal nagyobb az iratok megtalálásának valószínűsége, ráadásul a kereséshez iktatószám vagy tervszám sem szükséges. Az eredeti dokumentumot csak nagyon ritkán, pl. bírósági tárgyalás alkalmával kell kiadni, így az elvesztés, sérülés kizárható. A központi tárolás emellett jóval kevesebb munkaerőt igényel. A megtalált dokumentumok az internettel pillanatok alatt eljuttathatók a felhasználóhoz.

A Központi Irattár gyűjtőköre és iratanyagának leírása

A Központi Irattár létrehozásával kétszintűvé vált a MÁV eddigi területi alapú irattározási rendszere. A Központi Irattárba a 15 évnél régebbi, nem selejtezhető, illetve történeti értékű ügyiratok, valamint több addig önálló tervtár ke-

rült. A később selejtezhető iratok továbbra is a szervezeti egységek irattáiraiban maradtak. Minden évben egy újabb év iratai kerülnek a Központi Irattárba. Az átvett dokumentumok terjedelme 13 000 iratfolyóméter.

A MÁV Központi Irattárában tárolt dokumentumok három csoportra oszthatók: irattárakra, tervtárakra és gyűjteményekre. Ezek összesen 62 fondban (ez az iratnyilvántartás legnagyobb egysége) vannak elkülönítve. Az irattárak legfontosabb részét a hat volt MÁV Igazgatóság és a Záhonyi Üzemigazgatóság nem selejtezhető iratai adják, de egyes főosztályok, osztályok (pl. gépészet, személyügy) és alacsonyabb szervezeti egységek iratai is megtalálhatók. A tervtárak közül a legjelentősebbek a MÁVTI volt tervtára, a magasépítmenyi tervtár és a hidász tervtár. Ezek egyenként is több százezer tervrajzot tartalmaznak. Külön említendők az archív tervtárak, melyek az 1945 előtti időszak feltárásához nyújtanak információkat. A MÁV-nál előforduló speciális dokumentumtípusok tematikus egységei gyűjteményekben kaptak helyet. Az utasítások, a menetrendek, a menetjegyek, a szabványtervek, a helyszínrajzok gyűjteményei is fontos információkat nyújtanak. Újabban került a Központi Irattárba a mintegy 200 000 felvételt tartalmazó MÁV-fotógyűjtemény és a 2000 filmtekercsből álló oktatófilm-gyűjtemény. Ezek elsősorban az 1945 utáni korszakról nyújtanak pótolhatatlan képi információkat. Az oktatófilmek a celluloidtekercsek mellett már digitális formában is rendelkezésre állnak. Az irattári fondok részletes jegyzéke és további információ olvasható a Központi Irattár honlapján (www.mavintezet.hu/leveltar_hu).

OPAUSZKI ISTVÁN
levéltári csoportvezető

A Magyar Néprajzi Bibliográfia új, online felülete

A kurrens néprajzi bibliográfia anyagának gyűjtését és szerkesztését 1971 óta végzi a Néprajzi Múzeum Könyvtára. 1988-ig Serfőzőné Gémes Magda összeállításában a *Néprajzi Hírekben*, 1989-től már önállóan, a Néprajzi Múzeum kiadványaként jelent meg, 1999 és 2005 között a Magyar Néprajzi Társaság anyagi hozzájárulásával. 2008-ig többnyire kétéves ciklusokban összesen tizenkét kötet¹ látott napvilágot az 1988 és 2004 közötti tárgyvekre vonatkozóan. Szerkesztését 1989 és 1995 között Cserbák András, 1996-ban Piróth István, 1999-ben Terbócs Attila, 2001-ben Nagy Réka, 2005 és 2008 között pedig Mészáros Borbála végezte. A kétéves ciklusok publikálása mellett azonban 2001-től, a Könyvtár internetes katalógusának működésbe lépésétől

¹ A *Magyar Néprajzi Bibliográfia* kötetei megvásárolhatók a Néprajzi Múzeum boltjában: http://www.neprajz.hu/bolt.php?menu2=36&kiadvany_tipus_id=12

online is elérhetővé váltak a bibliográfia tételei, hiszen az anyaggyűjtés akkor már régóta a könyvtári szoftver használatával történt.

A néprajzi bibliográfia nyomtatott kiadványként való folyamatos megjelenése régóta egyedülálló volt a magyar humántudományi bibliográfiák között, ugyanis számos szaktudomány kurrens bibliográfiai számbavétele megoldatlan, más működő bibliográfiák pedig már online könyvtári katalógus² formájában léteznek. A társadalomtudományi könyvészet hiányosságait jelentős mértékben pótolta 2008-tól az Országos Széchényi Könyvtár HUMANUS nevű tanulmány- és cikkadatbázisa.

A határon túli magyar néprajzi bibliográfiák közül a Kriza János Néprajzi Társaság által készített *Romániai magyar néprajzi bibliográfia*, illetve a *Moldvai csángók bibliográfiája*,³ valamint a Fórum Kisebbségtudományi Intézet által gyűjtött *Szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia*⁴ internetes adatbázis formájában létezik, a vajdasági néprajzi anyag pedig a *Jugoszláviai magyar irodalom bibliográfiája*⁵ keretén belül jelenik meg nyomtatva és elektronikus dokumentumként. Azonban sajnos mindhárom határon túli néprajzi bibliográfia jelentős késéssel jelenik meg, a vajdasági és a szlovákiai néprajzi könyvészet a 2002-es, az erdélyi a 2007-es tárgyévig kereshető jelenleg, ráadásul az erdélyi anyag számbavétele a tételszámokat tekintve sajnos aligha tekinthető teljesnek. A nemzetközi néprajzi bibliográfia publikálása közel egy évtizede megszakadt,⁶ az 1985–1999 közötti anyagát pedig adatbázisszerűen tették közzé a Humboldt Egyetem Könyvtárának EVIFA nevű néprajzi információs oldalán.⁷

Mind a nyomtatási költségekre való pályázati lehetőségek elapadása, mind az internetes információforrások növekvő szerepe arra készítette a könyvtárat, hogy a néprajzi bibliográfiának a nyomtatott helyett új elektronikus formát találjon. 2010 őszétől kialakításra került a könyvtár internetes katalógusán belül egy új, elkülönített bibliográfiai adatbázis <http://biblio.neprajz.hu/> címen, amely-

² Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár internetes katalógusának keretén belül használható a *SzocioWeb*, a *Magyar Szociológiai Irodalom Bibliográfiája* és az *Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája*. Az OPKM szintén online adatbázis formájában teszi elérhetővé a pedagógiai szakirodalmat. A magyar történettudomány bibliográfiai számbavételének megújítása pedig nemrég kezdődött el az MTA TTI Bibliográfiai Témacsoportjának felállításával.

³ A Kriza János Néprajzi Társaság által készített bibliográfiák: <http://www.kjnt.ro/in.php?q=YmlibGlVZ3JhZmlhaw==>

⁴ *Szlovákiai Magyar Néprajzi Bibliográfia*:

http://www.adatbank.sk/hu/6/bibliografiak/27/szlovakiai_magyar_neprajzi_bibliografia_1819_2010

⁵ Legutolsó kötete 2010-ben jelent meg és a 2002-es kiadványokat veszi számba: <http://adattar.vmmi.org/index.php?ShowObject=konyv&id=336>

⁶ Utolsó megjelent kötete: *Internationale Volkskundliche Bibliographie 1999*. (2004).

⁷ <http://www.evifa.de/cms/evifa-recherche/ivb-online/>

ben a bibliográfiai tételek a Könyvtár egyéb dokumentumaitól elkülönítve kereshetők. Evvel párhuzamosan a Néprajzi Múzeum weboldalán továbbra is rendelkezésre bocsátjuk a kétéves bibliográfiai ciklusokat szerkesztett, PDF formátumú változatban.⁸ Ugyanitt olvashatók a bibliográfia 1971 és 1985 közötti digitalizált kötetei is.

A bibliográfia anyaggyűjtése továbbra is kiterjed a hazai megjelenésű néprajzi, antropológiai és szorosan kapcsolódó társadalomtudományi szakirodalomra, valamint a határon túl magyarul megjelenő vagy magyar vonatkozású néprajzi publikációkra is. A feldolgozott dokumentumtípusok tekintetében teljes körű: a monográfiák mellett mintegy kétszáz folyóirat, évkönyv néprajzi vonatkozású cikkeit, valamint számos tanulmánygyűjtemény analitikáját veszi számba. Egyedülálló a hazai bibliográfiák között, hogy az ún. néprajzi magfolyóiratokat teljes mértékben feltárja, betöltve evvel e folyóiratok tekintetében a kurrens repertórium szerepét is.⁹ A bibliográfia egy kétéves ciklusának tétel-száma kb. 3500 tétel.

A bibliográfia tételei a könyvtár katalógusában kerülnek rögzítésre, tartalmi feltárásuk tárgyszavakkal, valamint nagyobb tematikus egységekbe, „fejezetekbe” való sorolással valósul meg. Ez utóbbi 37 fejezet határozza meg az adatbázis alapján készített új internetes kiadvány szerkezetét is. Az egyes tételek csak egy fejezethez kerülnek besorolásra. A kárpát-medencei régiók fejezeteiben (Alföld, Dunántúl stb.) csak a tematikailag vegyes, azonban egyértelmű földrajzi vonatkozású tételek szerepelnek, míg az egyes földrészeknél (Afrika, Amerika stb.) található minden olyan tétel, amelynél a vizsgálat terepe az adott földrészen található. Az Európa fejezetbe magyarországi, magyar vagy kárpát-medencei kisebbségi vonatkozású tételek nem kerülnek. Fontos megemlíteni, hogy a fejezetcímekbe való besorolás csak a 2005-ös tárgyévtől kezdődött, és jelenleg (2013. március) a 2010-es tárgyévvel bezárólag készült el.

A nyomtatott kiadványtól eltérően az interneten publikált PDF-es változat nem tartalmaz mutatókat, ezek szerepét a bibliográfiai adatbázis a hagyományos mutatóknál jóval gazdagabb és összetettebb keresési lehetőségei (szerző, cím, tárgyszó, kiadó, megjelenés éve, helye, dokumentumtípus, forrásdokumentum, sorozat) töltik be. A kombinálható keresési lehetőségek és a rekord-exportálási funkció használatával ki-ki saját bibliográfiát készíthet egy adott tárgyterületről, szerzőről, kiadótól stb.

⁸ A néprajzi bibliográfia elektronikus kiadványként itt érhető el:

<http://www.neprajz.hu/tartalom.php?menu2=551>

A bibliográfia 2009/2010-es ciklusának szerkesztett, fordított változatának elektronikus megjelenése 2013 nyár végére várható. A 2011/2012-es ciklus anyaggyűjtése megkezdődött, ebből már ezer tétel – egyelőre fejezetbe sorolás nélkül – elérhető az adatbázisban.

⁹ A könyvismertetéseket, kisebb recenziókat nem gyűjti a bibliográfia.

A *Magyar Néprajzi Bibliográfia* valamennyi tételének címét az NKA anyagi segítségével angol nyelvre fordítattuk, ez biztosítja, hogy a korábban nyomtatásban, jelenleg online megjelenő kiadványt számos – a Néprajzi Múzeummal szakmai kapcsolatot fenntartó – külföldi szakkönyvtár, tudományos intézet és múzeum tartja számon.

MÉSZÁROS BORBÁLA

Rövid hírek, tudósítások

VIKÁR BÉLÁRÓL. Kupát és utcát neveztek el róla, szobrot állítottak neki, s az önkormányzati hivatal falán tábla hirdeti: Hetes neves szülőtte Vikár Béla (1859–1945) etnográfus, a *Kalevala* fordítója, aki egy kiváló kaposvári vegyeskarnak is névadója. 2010. szeptember 24-től emlékház várja a látogatókat a parányi somogyi faluban. Ott, ahol Vikár János református lelkész gyermekeként meglátta Isten egét, s ahonnan elindult egy nagy reményű élet. Részletesebben lásd Lőrincz Sándor: Vikár-emlékhely nyílt Hetesen. *Somogyi Honismeret* 2011. 2. sz. 80–81. old. • Az MTA-n 2009. október 27-én megrendezett *Vikár Béla-emlékülésen* hangzott el Voigt Vilmos Vikár Béla és a *Kalevala* című előadása, amely később az *Ethnicaban* (2011. 3. sz. 56–58. old.) látott napvilágot. • 2011-ben a budapesti Hagyományok Háza kiadásában, Pávai István szerkesztésében jelent meg *A folklorista Vikár Béla – Egy kiállítás képei és dokumentumai* címet viselő 104 oldalas könyv.

KUBASSEK JÁNOS: THAIFÖLD (SZIÁM.) Mit kínál Thaiföld? Mindenekelőtt számunkra egzotikus, ezerarcú távol-keleti világot: évezredes kultúrát őrző buddhista szentélyeket, ősi kolostorokat, pazarul díszített templomokat, mesébe illő palotákat, csendes halászfalvakat, pezsgő életű fürdőhelyeket, páratlan természeti képződményekben, szeszélyes formájú sziklaalakzatokban gazdag tengerpartokat, bársonyos homokkal borított strandokat, Phuket, Samui, Phi Phi híres nyaralószigeteit. Kínálja az éjjel-nappal lüktető gigantikus metropoliszt, Bangkokot, ahol ízelítőt kap a látogató a mindig barátságos, mosolygó thai emberek világából. A Távol-Kelet Velencéjeként emlegetett főváros izgalmas sokarcúságát, girbegurba csatornáit, a khlongok mozgalmas úszópiacait, cölöpökre épült házait, az egymástól eltérő városrészek színpompás változatosságát, a keleti építészet és képzőművészet varázslatos emlékeit, az aranydíszítéstől ragyogó templomok és légkondicionált felhőkarcolók szegélyezte utcák trópusi furcsaságokkal megtűzdelt világát. Kínálja az európai turisták számára legvonzóbb arcát: a trópusi természet birodalmát, az örök napfényben ragyogó, pálmafákkal szegélyezett homokos tengerpartokat éppúgy, mint a nappal is félhomályos dzsungeleket, a festői vízesésekkel, mély szurdokokkal tagolt, rejtélyes barlangokban bővelkedő hegyvidéket, a szeszélyes formájú sziklaalakzatoktól ékes dél-thaiföldi szigetvilágot, a ritka állatokban és növényekben páratlanul gazdag nemzeti parkokat vagy az évszázados hagyományait őrző, nomád életmódot folytató hegyi törzsek romantikus településeit. (*Medicina Könyvkiadó, Bp., 2011*)

ELHUNYT KEMÉNY HENRIK BÁBMŰVÉSZ. Életének 87. évében, 2011. november 30-án elhunyt Kemény Henrik *Kossuth-díjas* bábművész, *A Népművészeti Mestere*, Vitéz László életre keltője. Vitéz László kiterjedt rokonságához tartozik a német Casperl, az orosz Petruska és az angol Punch. Kemény Henrik a vásári bábozásba beleszületett. Nagypapa, Korngut Salamon vándorcirkusz igazgatója volt, apja, Henrik Budapesten, a hűvösvölgyi Nagyréten és a Népligetben állította fel bábszínházát. Az ifjabb Henrik már hatévesen fellépett itt. A második világháború után az Állami Bábszínház tagja lett, de továbbra is mulattatta a gyerekeket a vurstliban. 1973-ban önállósította magát. A televízióban többek között Hakapeszi Maki és Süsü sárkány mozgatója volt. Kultúrtörténeti emlékké nyilvánított bábszínháza 2011 októberében porig égett a Népligetben. Hamvait 2012. január 29-én – végakarátának megfelelően – szórták szét a Népligetben, az általa „Bódé”-nak nevezett Kemény Bábszínház maradványai előtti tisztáson.

TÉRKÉPEK. Az MTA Földrajztudományi Intézete, Kocsis Károly és Schweitzer Ferenc szerkesztésében 2011-ben adta ki Magyarország térképekben című atlaszát, amelyben 200 térkép és ábra 57 táblázat található (a feldolgozott témák pl.: népesség, etnikumok, vallás stb.). • A Magyar Tudományos Akadémia megújult kutatóintézet-hálózatának egyik fontos közfeladata a honismeretet elmélyítő, a megalapozott döntéshozatalt támogató, valamint az oktatásban is használható térképgyűjtemények kiadása. Az új Nemzeti Atlasz Program keretében megjelenő kötetek egyik „előfutárát”, a Kárpát-medence és szomszédsága etnikai arculatának változásáról szóló kiadványt 2013. március 8-án mutatták be az MTA-n. „A most bemutatott térképgyűjtemény a társadalom-földrajzi kötet egy szelete, amely a települések szintjén ábrázolja az etnikai, vallási, valamint kulturális tekintetben egyedülállóan sokszínű Kárpát-medence és szomszédsága, a Kárpát–Pannon-térség etnikai arculatának változását 1495-től napjainkig” – mondta a rendezvényen Kocsis Károly, az MTA FKI igazgatója. A magyar és angol nyelvű kötet térképein 30 ezer település etnikai adatait és a térszerkezetnek az elmúlt fél évezredben történt változásait böngészhetik az érdeklődők. Az egy fő- és kilenc melléktérképen ábrázolt népességviszonyok pontosabb megértését külön füzetben kiadott térképmagyarázó szöveg segíti, amelyben a szerzők kitérnek a tudományos munka előzményeire és módszertanára is.

KÖNYVEK BARTÓKTÓL, BARTÓKRÓL. A szegedi Gerhardus Kiadó gondozásában 2011-ben látott napvilágot a Szlovák népdalok – Batók Béla Tót népdalok című gyűjteményének „piszkozata” című könyv első kötete (szerk.: Käfer István). A kiadványról lásd például Käfer István A „Tót népdalok” folytatása – Bartók Béla kéziratban maradt szlovák gyűjteményének kiadása (*folkMAGazin* 2011. 5. sz. 36–37. old.). • A Csemadok Művelődési Intézet adta ki Tari Lujza Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése című könyvét (Dunaszerdahely, 2012), amelynek ünnepélyes bemutatója 2012. szeptember 13-án volt Budapesten, az MTA Zenetudományi Intézetének Bartók Termében. • Temesi Ferenc negyven évvel ezelőtt határozta el, hogy megírja Bartók Béla, a világhírű magyar zeneszerző és zongoraművész regényét. Elszánt kutatómunka, a tényekben és lelkekben való kitartó nyomozás után felkavaró, szenvedélyes életírás vagy inkább fikatív életfilm született. Az Alexandra Kiadónál a 2012. évi könyvhétre megjelent kötet a külső és belső utak szövevényes regénye. (Bartók. Alexandra Kiadó, 2012. 600 old.) Vö. például Vándor Ágnes: Nekünk Isten Bartókban adta meg a legnagyobb magyart – Beszélgetés Temesi Ferencsel Bartók című

regényéről (*Alexandra Könyvjező* 2012. 5. sz. 15–17. old); Bartók regénye (*Uo.* 6. sz. 14–16. old.).

INDIAI ÉS KOREAI KULTURÁLIS KÖZPONT BUDAPESTEN. *Bharata Kultúrtér* néven 2012. január 4-én nyílt meg a budapesti Almássy téren az indiai kultúra központja. A Bharata Kultúrtér programjai a klasszikus indiai zene, a hagyományos táncok, a jóga és a meditáció tradícióiból merítenek – ez az *ars poeticája* az új kulturális központnak. A klasszikus indiai koncertek mellett világszenei programokkal és zenei, illetve táncworkshopokkal is várják majd az indiai előadóművészet iránt érdeklődőket. • Kézműves galéria, könyvtár, művészeti csarnok, teaszalon és látványkonyha is várja a közönséget az új budapesti Koreai Kulturális Központban, amely 2012. február 13-án nyílt meg Budapesten. Az intézmény a Dél-koreai Kulturális Minisztérium kezdeményezésére jött létre.

AZ OSZKÓI HEGYPÁSZTOR KÖR. „Oszkó egy kicsi település Vas megye déli részén, a Vasi-hegyháton, s amiért most beszélünk róla, az egy kis örökségvédő, civil társaság: az oszkói Hegypásztor Kör. Ez a társaság decemberben *Kós Károly-díjat* kapott huszonöt éves múltja visszatekintő, értékmentő, közösségszervező munkájáért. Hogy mit is csinál a Hegypásztor Kör? Most például éppen 650 órás tanfolyamot hirdetett a hagyományos zsúptetőkészítő mesterség kitanulására...” A cikk (Csordás Lajos: Referenciamunka a szőlőhegyen. Présházakat mentenek az oszkói hegypásztorok) folytatását lásd *Népszabadság* 2012. jan. 19. 15. old.

SZÉKELY EKTIVITI. *Ha nem tudja, mitévő legyen, amikor arra kéri, „acsongassa el a murokot”, akkor játsszon Székely Ektivitit.* Az ismert társasjáték már székely kifejezésekkel is játszható. – Gondoltuk, hogy jó lenne egy olyan játék, amelyik székely szófordulatokat gyűjt össze – magyarázta Antal András ötletgazda. – Az eredeti társasjátékot játszva jöttünk rá, hogy a magyar változatban szerepel jó néhány olyan, Magyarországon használatos szó, amelyek jelentésével mi Erdélyben nem vagyunk tisztában, vagy nem így mondjuk. Ekkor jött az ötlet, hogy jó lenne úgy játszani, hogy a játék a helyi tájszólás szavait, vicces megnevezéseit tartalmazza – mondta a csíkszeredai tanár. A játék alapcsomagja 100 darab kártyát, játékleírást, egy székely-magyar szótárt, illetve játékpályát, lépegetőket, dobókockát tartalmaz. A kereslet pedig egyre nagyobb. – Nagyrészt Erdélyből elszármazottak vásárolják, főként nosztalgiaiból. De a magyarországi ismerősök is jó poénnak gondolják a székely szavakat. (szd.: *Mi az a pipepurc? Nyelvörző céllal készült a Székely Ektiviti.* Helyi Téma 2012. febr. 1. 12. old.)

ÖRSI JULIANNA: A HAGYOMÁNYŐRZÉS ÚTJÁN. A 21. század elején mi szükség van a távoli múlt felidezésére, előző korok emberei tetteinek felelevenítésére? – gondolhatnánk a könyv címének láttán. Azonban belelapozva, elolvasva nemcsak a múlt tisztelete, szereplőinek megelevenítése idéződik fel bennünk, hanem arra is rájövünk, hogy egy kistáj, a Nagykunság milyen értékeket hozott létre évszázadokon keresztül és hordoz mind a mai napig. A kulcsemberek közösséget szerveztek, példájukkal mintaadóvá váltak környezetükben. Mindez hozzájárul, hogy napjainkban is erős identitástudattal rendelkeznek a nagykunok utódai, a kunsági települések lakói. Mindez tettekben is megnyilvánul. A ma emberének szüksége van a stabil közösségre és a példaadó emberekre. Sokszor nehezen értik, értették meg gondolataikat, viselke-

désüket, de előbb-utóbb kivívják a közösség megbecsülését, tiszteletét. Nélkülük „megállna a világ”. A fejlődés generátorai, mai szóval az innováció elindítói ők. A hagyományörzés tehát nem múltba merengés, hanem egy olyan évszázadokon át létrehozott, gyarapított szellemi tőke, amely napjainkban is segíti a megújulást. Talaján termelődik ki a stabil gyökerekkel rendelkező, a kor emberének mondott korszerű ismeretekkel és szemléletmóddal rendelkező egyén, aki képes az innovációra és hatással van környezetére. A közösség minél inkább átveszi, magáévá teszi ezt a gondolkodásmódot, annál erősebb lesz és képessé válik a megújulásra. Erre pedig az alföldi településeknek, sőt, az egész vidéki Magyarországnak nagy szüksége van. (Türkevei Kulturális Egyesület, Türkeve–Karcag, 2012. 248 old.)

SZAMBA, TANGÓ, CSÁRDÁS. *„Múlt pénteken kezdődött és hamvazószerdán ér véget a karnevál Brazíliában, és a nagyszabású ünnepségsorozatra nemcsak a két-százmilliós ország lakossága, hanem az egész világ odafigyel. A riói mellett a Sao Pauló-i a legnagyobb, és az idei fiestának van egy minket is érintő különlegessége. [...] A Sao Pauló-i Rosas de Ouro szambaiskola idén negyvenéves, és az egyik leghíresebb és legnagyobb tömegeket megmozgató intézmény a megapoliszban. A szerdánként és péntekenként tartott próbáikon három-ötezer lelkes támogató táncol és énekel hajnalig egy futballpályányi méretű fedett csarnokban. A karnevál témájának kiválasztása sorsdöntő kérdés, hiszen utána a jelmezektől kezdve a felvonulási kocsik sorrendjén át a szambaritmusig minden erre épül. Ez az iskola idén magyar témát választott, így a mi történelmünk, népviseletünk, népzenei elemeink köré építették a táncaikat. A döntést Roberto Justus Brazíliában élő, magyar származású híres showmannek és reklámszakembernek köszönhetjük, aki szüleinek Magyarországról Brazíliába való emigrálását és az új világba való megérkezését mutatja be, történelmi allegóriákon keresztül. A kocsik és a különböző tematikus csoportok (»szárnyak«) magyar szimbólumokkal lettek feldíszítve, a jelmezek nagy része magyar népi motívumok alapján készült. Sőt, a városban működő magyar néptáncscsoport is helyet kapott a karneváli felvonuláson, mert a szambaiskola egy egész szárnyat szentelt a Sao Pauló-i magyaroknak, ahol százötven magyar származású brazil vonulhatott fel szambaritmusra táncolva. A látványos, középkori várra emlékeztető díszletkocsi előtt, egy aranyozott királyi hintóban ült az igazságos magyar király, Sotkovszki Tibor tiszteletbeli konzul személyében – a karneválok történetében először fordult elő, hogy főszerepet kaptunk a szambadromnak nevezett arénában. [...]”* (Részletesebben lásd Lukács Csaba: Magyar Szamba. Magyar Nemzet 2012. febr. 20. 7. old.) • *„Az argentinai télben tartották a latin-amerikai magyarok tizenegyedik néptáncfalalkozóját. Az eseményre Brazíliából, Uruguayból és Venezuelából érkeztek táncosok, de a Kárpát-medence is képviseltette magát: az anyaországból zenészek és oktatók, a Felvidékről pedig fiatal táncosok mentek. A gálaest örömnappal volt egy maroknyi közösségnek abban az országban, ahol cseppet sem mennek jó irányba a dolgok. [...]”* (Részletesebben lásd Lukács Csaba: Tangó és csárdás. Magyar Nemzet 2012. szept. 22. 32. old.)

RÁKOSI SZÜLETÉSNAPIJA. Hatvan éve, 1952. március 9-én gigantikus kiállítás nyílt a Néprajzi Múzeum mai épületében (az akkortájt munkásmozgalmi kultuszhelyként szolgáló egykori Kúriában) dolgozó népünk bölcs és hön szeretett vezére, Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapján a Munkásmozgalmi Intézet szervezésében. A feltárlalt anyagot a viszontszeretett dolgozó nép neki címzett több ezernyi ajándéktárgyából állították össze a korabeli rendezők. A Néprajzi Múzeum 2012. március 9-én megnyílt

tárlata erre az alkalomra emlékezett. A megnyitó beszédet Voigt Vilmos professzor tartotta, amely az *Acta Ethnologica Danubiana* 14. kötetében (Komárom–Somorja, 2012. 231–236. old.) olvasható. • 2012. március 24–25-én Békéscsabán megrendezték a XVII. Magyar Drámaíró Versenyt, amelyet szokás szerint a *Magyar Nemzet* című napilap egy véletlenszerűen kiválasztott cikke alapján születtek egy éjszaka alatt egyfelvonásos színdarabok három közismert szerző (Szabó T. Anna, Egressy Zoltán és Garaczi László) tollából. A kész műveket három rendező és három színészcsapat vitte színre a helyi Békés Megyei Jókai Színházban. A színdarabok alapjául szolgáló témát Wekerle Szabolcs írása (Nem vicces. Bölcs vezérünk feje az ostornyélen. *Magyar Nemzet* 2012. márc. 24. 31. old.) szolgáltatta, amely a Néprajzi Múzeum Rákosi-kiállításáról szólt. A legjobb drámaírónak járó díjat Egressy Zoltán, a legjobb rendezés díját Csiszár Imre kapta meg. Egressy *Idestova hatvan* című darabjában egy időgép repíti vissza a főhősöket az 1952-es kiállításra. • A kiállítás kapcsán az *Ethnographiában* (2012. 1. sz. 1–47. old.) Fejős Zoltán „Rákosi elvtárs élete” – egy hatvan évvel ezelőtti sztárkiállítás rétegei címmel közölt részletes tanulmányt.

MAGYAR ÖRÖKSÉG DÍJASOK, 2012. 2012-ben – mások mellett – a következők részesültek a Magyar Örökség Díj rangos kitüntetésben. Veres Péter író, Gulyás Gyula és Gulyás János (filmrendező) (március); Molnár V. József „néplélekrajz-kutató” és Szabó Zoltán író, falukutató (június); a Hazajáró című honismereti televíziós műsor és Venczel József szociográfus (szeptember); Györffy István néprajztudós és Zelnik József etnográfus, író.

SZILÁGYI MIKLÓS: MEZŐVÁROS ÉS PARASZTI KULTÚRA. E címmel és *Történeti-néprajzi dolgozatok az alföldi mezővárosokról* alcímmel jelent meg Szilágyi Miklós új könyve (Nagykun Hagyományörző Társulás, Kisújszállás, 2012. 396. old.), amelyet Bartha Júlia az előszóban az alábbi szavakkal ajánlott az érdeklődők figyelmébe: „A szerző az Alföld, de kiváltképp a Nagykunység történeti-néprajzi kutatásának kiemelkedő alakja. Az elmúlt ötven év során számos kiváló tanulmánnyal járult hozzá a térség paraszti kultúrájának megismeréséhez. Kutatási területe sokirányú, amely a magyar halászat és az alföldi mezővárosok történeti-néprajzi kutatásától a földművelésen, népi építészetben, vadfogáson, méhészkedésen, a folklór körébe tartozó témákon, kutatástörténeten át a jelenkor változásainak vizsgálatáig terjed. Hosszú ideje foglalkozik a néprajzi forráshasználat módszertani kérdéseivel, a paraszti életrajzok, memoárok, történeti eseményekkel foglalkozó elbeszélések forrásértékével. Kutatásai levéltári források és terepgyűjtések során szerzett gyűjtésre alapozva olyan aspektusból világítják meg a népi kultúrát és a társadalmat, amelyek más tudományterületekre is termékenyítőleg hatnak. Ebben a kötetben azokat a dolgozatokat gyűjtöttük össze, melyek az alföldi mezővárosokról szóló dolgozatokból szerkesztett korábbi kötet (*Mezővárosi társadalom – paraszti műveltség. Történeti néprajzi dolgozatok és elemzési kísérletek. Folklór és Etnográfia* 87. Debrecen, 1995) megjelenése óta születtek. Azoknak az olvasóknak ajánlom ezt a kötetet, akiket az alföldi népi kultúra, kiváltképp a nagykunysági népi kultúra érdekel. Forgassák haszonnal. Merítsenek belőle!”

PLETYKA. „A pletyka hasznossága tudományosan bizonyított, és az emberiség történetének egyik legfontosabb mozgatórugója – vélekedik Szvetelszky Zsuzsanna pletykakutató. Az ELTE kommunikációelmélet- és tudásmenedzsment-oktatója szerint a nők jobban pletykálnak a férfiaknál, aminek történeti okai vannak, a magyarok pedig

sokat pletykálnak, ám csupán az ország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan” – így kezdődik Velkei Tamás Szvetelszky Zsuzsannával készített interjúja (*A jó pletykásnak vág az esze*), amely a Magyar Nemzetben (2012. ápr. 6. 5. old.) olvasható.

A SZENT KORONA ÉS A TUVA SÁMÁN. Tuva sámán tisztelgett a magyar Szent Korona előtt. Oiun Agidzsi See Oglu Dél-Szibériából érkezett hazánkba, Kanalas Éva énekesnő meghívására, aki szerint Magyarországon téves kép él a mai gyógyító samanizmusról. – Alapvetően népdalénekes vagyok. Hallottam olyan szibériai felvételeket, amelyek felkeltették a figyelmemet, ugyanis nagyon hasonló az énektechnika a miénkhez. Az altaji türk népek és a tuvák is ugyanúgy altatják a kisbabákat, mint a csángók – mesélt a kezdetekről Kanalas Éva népdalénekesnő, aki utazásba és gyűjtésbe kezdett. – 1996-ban utaztam először az Orosz Föderáció dél-szibériai füves pusztáira, az Altaj hegységbe és a Szaján-hegység láncai között fekvő Tuvai Köztársaságba. Óhatatlanul találkoztam a sámánvilággal, hiszen ez az ottani hétköznapi része – magyarázta Éva. – Kint olyan énekhangokkal kezdtem foglalkozni, amelyek transzslapoptba juttatják az embert. Az énekesnő Dél-Szibériában találkozott Oiun Agidzsi See Oglu sámánnal. Idén márciusban Kanalas meghívta Magyarországra a sámánt, hogy a vésztömágori történelmi emlékparkban végzett ásatások területén a tuva samanizmus és a magyar táltoshagyomány feltételezett összefüggéseit vizsgálja. Agidzsi tuva tisztító szertartásokat is bemutatott a fővárosban. – Elmentünk a Parlamentbe, ahol a sámán megnézte a Szent Koronát, ami akkora hatást gyakorolt rá, hogy azt mondta, más ember lett. Pár nappal később visszamentünk, és a sámán tiszteletadó szertartást végzett a magyar Szent Korona előtt. (szd.: Sámán tisztelgett a koronánál. *Helyi Téma* 2012. ápr. 18. 12. old.)

GYŐRI MÚZEUMÉ A TIMAFFY-HAGYATÉK. A győri Xántus János Múzeumnak ajándékozta Timaffy László néprajzkutató hagyatékát három lánya – írta a Kisalföld. A tudós nappalijának teljes berendezését, könyvtárának értékes köteteit, a kutató munkaeszközeit már a múzeumba szállították. Perger Gyula igazgató a lapnak elmondta, már megkezdődött a hagyaték feldolgozása, a különleges kiállítótér tervezése. (*MTI*, 2012. ápr.)

A MAGYAR NYELV ROKONSÁGÁRÓL. Két éve jelent meg a legutóbbi összegzés a magyar nyelv rokonságáról *A nyelvrokonságról – A török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság* (Tinta Kiadó, Bp., 2010, főszerk.: Honti László, szerk.: Csúcs Sándor–Keresztes László) címmel. Honti László *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről – Tények és vágyak* címet viselő, a közelmúltban napvilágot látott monografikus műve (Tinta Könyvkiadó, Bp., 2012) a kérdéskör új szempontok szerinti, korszerű összefoglalása.

STEPHANUS-DÍJAT KAPOTT BARNA GÁBOR. A XX. Szent István könyvhéten, 2012. május 14-én Erdő Péter bíboros, valamint Spányi Antal székesfehérvári megyés püspök, a Stephanus Alapítvány elnöke átadták a 2012. évi Stephanus-díjakat. Irodalmi kategóriában Barna Gábor néprajzkutató, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének vezetője kapta a kitüntetést.

A SZÉKELY KAPUK ASSZONYÁT DÍJAZTÁK. *Europa Nostra*-díjat vett át Lisszabonban 2012. június 1-jén Kovács Piroska néprajzkutató, aki a székely kapuk

megóvásában végzett munkájáért kapta a műemlékvédelmi elismerést. Csak a helyszínen derült ki, hogy a néprajzkutató egyike annak a hat díjazottnak, akinek tízezer euróval járó fődíjat ítélte a bírálóbizottság. Kovács Piroska kiemelkedő példája azoknak a szerény, elkötelezett európaiaknak, akiknek jelentősebb források nélkül is sikerül tudatosítaniuk embertársaikban a múlt fontosságát. (MTI) • Az udvarhelyszéki székely kapuk megmentéséért fáradozó Kovács Piroskáról lásd például Csordás Lajos: Piroska néni Europa Nostra-díja – A tanárnő, aki lerajzolta a máréfalvi székely kapukat (*Népszabadság* 2012. júl. 23. 15. old.).

ÜNNEPI KÖNYVHÉT, 2012. A 2012 június 7. és 11. között megrendezett 83. Ünnepi Könyvhétre megjelent művek közül a következőket ajánljuk olvasóink figyelmébe. Jung Károly: *Ikerkönyvek 2. Délszláv folklórtémák magyar kitekintéssel* (Forum, Újvidék); Péter László: *Kérésztapám nadrágja* (Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta); Vári Fábán László: *Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok* (Intermix, Ungvár); Letenyey László: *Kulturális antropológia. Elméletörténet* (Typotex Kiadó, Budapest); Szilágyi Sándor: *Erdélyország története különös tekintettel művelődésre I–II.* (Tarandus Kiadó, Mosonmagyaróvár); Temesi Ferenc: *Bartók* (Alexandra Kiadó, Pécs).

A SÓSTÓI MÚZEUMFALU ÉPÍTŐJE. E címmel és 60 éves dr. Páll István, valamint (*Köszöntő kötet, egy kicsit másként*) alcímekkel, Nagyné Bösze Katalin szerkesztésében jelent meg szép kivitelű, gazdagon illusztrált kiadvány Nyíregyháza–Sóstófürdőn 2012-ben, amelyben tisztelők, munkatársak és barátok idézik fel az ünnepelttel kapcsolatos emlékeiket.

PINTÉR BÉLA A NÉPI KULTÚRÁRÓL. *Pintér Béla foglalkozása színész, rendező, zenész, drámaíró. Tizenhat évesen, másodéves gimnazistaként került a Szkéné Színházba színésznek. 1998-ig az Arvisura társulat tagja volt, majd megalapította a Pintér Béla Társulatot, amelynek minden darabját ő maga írja. A társulat előadásaiban a kortárs színház és a népi kultúra elemeit vegyíti. A Parasztopera, a Gyévuska, a Tündöklő középszer és a Szutyok mellett számos sikeres színpadi mű fűződik nevéhez. Jászai Mari-díjas. Egy interjúbán így nyilatkozott a népi kultúráról: „Az erdélyi kultúra búvkörébe a táncházakban kerültem bele. Ez több előadásomban is megjelenik. Azt mondják, egy hagyomány addig élő, ameddig változik. Ezt az elvet szem előtt tartva használtam fel, változtattam meg népdalok szövegét. A Parasztoperában például szabadon, vagy ha úgy tetszik, szemtelenül. A magyar népi hagyományt nem múzeumi tárgyként, érinthetetlen ereklyeként kezelem, hanem megpróbálok humorral közelíteni felé.”* (Horváth András Dezső: *Bartók és pálpusztai. Páros interjú Lux Elvira, Pintér Béla.* *Népszabadság Magazin* 2012. jún. 29. [4–6.] 6. old.)

A XL. HONISMERETI AKADÉMIA. A Honismereti Szövetség *Szőlő, bor, hagyomány, honismeret* címmel 2012. július 1. és 6. között rendezte meg a XL. Honismereti Akadémiát. Az egyesület folyóiratában, a *Honismeretben* Egerről és Heves megyéről a 2012. 3. számban (3, 30–54, 64–66. old.); az akadémiáról és az egyesület kitüntetettjeiről a 4. (50–62. old.) és az 5. (39–41. old.) számban olvashatunk írásokat. Az egri rendezvény néhány előadása (Hála József: *Aranyat termő szőlők*; Csoma Zsigmond: *A magyar szőlő- és borkultúra társadalmi szerepe*; Dominkovits Péter: *A szőlőhegyek közigazgatása a XVI. században*; Cs. Varga István: *A bor és az irodalom*; Dénesi Tamás: *Az egyházak és a bor*) az 5. számban (34–56. old.) olvasható.

ÚJ VEZETŐ AZ MMI ÉLÉN. A jövőben Závogyán Magdolna irányítja megbízott főigazgatóként a Magyar Művelődési Intézetet (MMI) – jelentette be L. Simon László, az Emberi Erőforrások Minisztériumának kultúráért felelős államtitkára a tegnap az intézményben tartott állománygyűlésen. A 2007-ben kényszerből az intézethez csatolt Képzőművészeti Lektorátust leválasztják, és az a jövőben a Magyar Alkotóművészeti Nonprofit Kft. részeként, szakmai önállóságát megtartva végzi majd munkáját. A racionalizálás révén létrejön egy tisztán közművelődési és közgyűjteményi profilú intézet, illetve egy alkotóművészeti szakmai szervezet. (P. SZ. E., Magyar Nemzet 2012. július 13. 15. old.)

KITÜNTETÉSEK 2012. AUGUSZTUS 20-A ALKALMÁBÓL. Nagy ünnepünk alkalmából – mások mellett – az alábbiak részesültek rangos kitüntetésekben. Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatója, Társaságunk elnöke (*Magyar Érdemrend Középkeresztje*); Csoma Gergely fotóművész, szobrász, író (*Magyar Érdemrend Lovagkeresztje*); Kunkovác László Balogh Rudolf-díjas fotóművész, néprajzkutató (*Magyar Érdemrend Tisztikeresztje*); Lukács József üzletember, zenész, népzene gyűjtő (*Magyar Arany Érdemkeresztje*); Élő Lajosné hímező népi iparművész, Galánfiné Schmidt Teréz népművész és Lőrincz Etel textiltervező iparművész (*Életfadíj*); Albert István, az Egyházasközpári Csángómagyar Hagyományörző Egyesület vezetője (*A Csángó Kultúráért Díj*); Kücsán József etnográfus, muzeológus (*Móra Ferenc-díj*); Debreczeni János szövő, népi iparművész, Dugár János fazekasmester, Géczi Hegedűs Sándor népi mesemondó, Gönczi Antalné hímező, népi iparművész, Halmos Béla népzeneész, előadóművész, Lőrincz Istvánné hímező, népi iparművész, Nyulasi József fadaragó népművész, Tankó Jánosné népdalénekes, Vaszil Imre néptáncos (*A Népművészet Mestere*); Kubinyi Júlia énekes, Mahovics Tamás néptáncos szólista, Tallabille zenekar, Hortobágyi Ivett néptáncos szólista, Nyitrai Tamás hegedűs, Velnér Klára néptáncos szólista, Bumberák Mária mesemondó, Fazekas Gergely kemencekészítő, Hafner Miklós busómaszk-készítő, Dezső János kopjafa-faragó, Nyíri Dánielné népi ékszerkészítő, Szatmári Ferenc vesszőfonó, Pozvai Andrea játékkészítő, Jaskó Dorottya nemezkészítő, Kovács Emese nemezkészítő (*A Népművészet Ifjú Mestere*).

ERDÉLYI JÁNOS: ÚTI LEVELEK, NAPLÓK. A reformkor művelődéstörténetének egyik legfontosabb műve a század közepi irodalmi napló. Erdélyi János itt közlésre kerülő úti írásai a hazában és a nagyvilágban tett utazásainak dokumentumai. (Tarandus Kiadó, Győr, 2012. 632 old.)

KISZELY ISTVÁN HALÁLA. 2012. augusztus 26-án elhunyt Kiszely István antropológus, címzetes egyetemi tanár. Emlékező gyászmise keretében szeptember 22-én a budavári Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban búcsúztak el tőle.

MUNKÁCSI BERNÁT ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA. Kozmács István Munkácsi Bernát életéről és munkásságáról szóló műve *The Life of Bernát Munkácsi* címmel 2010-ben jelent meg Budapesten. A munkát, amint azt a róla szóló ismertetésben (*Kucsera Tímea, Finnugor Világ 2012. 4. sz. [26–29.] 26.*) olvashatjuk: „Peter Munk, kanadai–magyar iparmágnás és filantróp adományából fordították le angolra és juttatják el az Amerikában élő magyarokhoz. Munkácsi Bernát Peter Munk nagypapjának a testvére volt, így a könyv személyes örökségnek is tekinthető, melyet szívügy-

ének érezhetett megjelentetni második anyanyelvén. Ezen felül azt gondolom, hogy az angol fordítás ahhoz is hozzájárul, hogy az amerikai magyarok megismerjék hazájuk, nyelvük egy kis szeletét egy a személyiségében példamutató és kitartásáért, áldozatos munkájáért tiszteletre méltó tudós élete által. Remélem, a mű nemcsak érdekes olvasmányként szolgál majd nekik, természetesen mindenkinek határon innen és túl, hanem felébreszti a hazaszeretet lángját is az olvasóban.”

MÁNDOKY KONGUR ISTVÁN: KUNOK ÉS MAGYAROK. A Molnár Kiadó Budapesten 2012-ben a fenti címen adta ki Mándoky Kongur István, „a kun Kőrösi Csoma”, a fiatalon elhunyt nyelvész hozzáférhető írásait. Az előszót Vásáry István, a bevezetőt Molnár Ádám írta.

STÁDIUM – ÚJ ORSZÁGOS HAVILAP. Stádium címmel Százhalombattán társadalmi és kulturális havilap indult 2012 nyarán. Alapítója és felelős szerkesztője: Fazekas István, főszerkesztője: Pozsgay Imre.

HÁROMSZÉKI KÖZGYŰJTEMÉNY SIKERE. Magyar közgyűjteményként Romániában elsőként kapta meg 2012 nyarán a bukaresti Kulturális Minisztérium által akkreditált státust a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum. A 138 éve alapított, az utóbbi időben több sikeres rendezvényt szervező közgyűjtemény ezzel országos rangú kulturális intézménnyé emelkedett.

TAMÁS ILDIKÓ KITÜNTETÉSE. A Nemes László író által 2003-ban unokatestvére, a finnugor nyelvész Vértes Edit emlékére díjat hozott létre, amelyet 2004-től két-évenként ítél oda a Finnugor-díj Vértes Edit Emlékeire Alapítvány. Az alapítvány kuratóriumainak döntése alapján a 2012. évi jutalmat Tamás Ildikó nyelvész és néprajzkutató, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének tudományos munkatársa, a lapp lírai népköltészet szakértője kapta. (Eddigi munkásságát Zaicz Gábor mutatta be a Finnugor Világ 2012. 4. számának 40–43. oldalain.)

MAGYAR ZOLTÁN KÖNYVEI. Magyar Zoltánnak, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Kutatóintézete tudományos főmunkatársának 2012-ben a következő könyvei jelentek meg: *Hungarian Royal Saints. The Saints of the Arpadian Dynasty.* Herne, 2012. Gabriele Schäfer Verlag, 239 p. + 42 t.; *Mezőségi népmondák.* (Magyar Népköltészet Tára XIII.) Budapest, 2012. Balassi Kiadó, 666 p. + 32 t.; *Érmelléki népmondák.* Barót, 2012. Tortoma Kiadó, 280 p. + 24 t.; *A híres Báthoriak. Történelmi emlékek és folklórhagyományok.* Budapest, 2012. Kairosz Kiadó, 239 p. + 16 t.; *Mátyás király Körösréven. Géczy Hegedűs Sándor történetei.* Rév, 2012. Pro Rév Egyesület, 256 p. + 1 t.

FINN POLITIKUSNŐ KÖNYVE A MOLDVAI CSÁNGÓKRÓL. 2012. szeptember 14-én, a Finnugor Világkongresszus zárónapján mutatták be Tytti Isohookana-Asunmaa finn politikusnő csángókról írt könyvének (Csángó körkép) magyar és angol nyelvű kiadását, amely a felvidéki Méry Ratio kiadásában látott napvilágot. A 2011-ben A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével kitüntetett szerzőnek politikusként fontos szerepe volt abban, hogy 2001-ben az Európa Tanács elfogadjon egy jelentést, amely a csángó magyarság jogainak biztosításáról szól. Ő indította el azt a

folyamatot, amelynek eredményeként megindult a csángó gyerekek magyar nyelvű oktatása, a magyar nyelvű misézés szükségességéről elkezdődött a párbeszéd. Finnország egykori kulturális minisztere, az Európa Tanács volt raportőre kötetében nyíltan beszél a munkásságát akadályozó román politikusokról, és felveti a katolikus egyház felelősségét is az anyanyelvétől megfosztott közösség sorsának alakulásában. A fotókkal gazdagon illusztrált könyvben helyet kaptak például csángó népdalok, versek (Lakatos Demeter és Duma-István András művei) és moldvai népszokások leírásai is. Alapos történeti áttekintések vannak benne Erdélyről, a romániai magyarságról, azon belül a csángókról, sőt, még a Ceaușescu-diktatúra hétköznapijairól is.

ELHUNYT SZÉPE GYÖRGY. Szépe György nyelvész, a PTE professor emeritusa és az MTA doktora 2012. szeptember 12-én, 81 éves korában elhunyt. Búcsúztatása október 14-én volt az ELTE BTK Tanácstermében.

JANKÓ JÁNOS-DÍJAS KUTATÓK TALÁLKOZÓJA. Társaságunk Jankó János-díjas néprajzkutatóinak 2012. évi találkozója szeptember 22–23-án Palicson az önkormányzati szakszervezeti nyaralóban volt Papp Árpád szervezésében. Az első napon városnézésen vettünk részt Szabadkán: a monumentális zsinagógát Negyela László Márk, a szabadkai zsidó hitközség intendánsa, a Szabadkai Városi Múzeumot Korhecz-Papp Zsuzsanna, az intézmény munkatársa mutatta be és megtekintettük a nevezetes szecessziós Városházát is. Este Palicson egy szabadtéri folklórműsort tekintettünk meg. A vacsorát hajnalig tartó baráti beszélgetés követte. Élményekkel és új ismeretekkel gazdagodtunk, amit ezúton is nagyon köszönünk Papp Árpád kollégánknak! (Hála József)

A HUSZADIK SZÁZAD EMLÉKEZETE A GALGA MENTÉN. E címmel, Péterfi Gábor szerkesztésében jelentetett meg kötetet 2012-ben a L'Harmattan Kiadó. E vállalkozás 24 megszólalóval mondatja el egyetlen magyar tájegység, a Galga mente utóbbi nyolc évtizedének történelmét az egyén családjának, személyes életkörülményeinek, sorsának megannyi meghatározó élményével. Az interjúk az alábbi három nagy témában gyűjtik össze az emlékezetben rejlő történelem adatait: „köztörténeti fordulópontok”; a kommunista diktatúra alatti vallásgyakorlás; az aszódi oktatás, nevelés, közművelődés.

A MOHÁCSI MÚZEUM ÚJ OTTHONA. A déli szláv népek bázismúzeumaként is ismert mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum új épületbe költözött, amelyet 2012. október 27-én avatott fel L. Simon László kulturális államtitkár. A fejlesztés 373 millió forintból valósult meg, amelyhez 280 millió forint uniós támogatást vettek igénybe. Az új épületben időszakos kiállítás nyílt, két látványraktár pedig népviseleti, illetve bútor- és kerámiagyűjteménynek biztosít helyet.

FOTOGRÁFIÁK MÁRIA-ZÁSZLÓKRÓL. Biró Aurél történész többéves kutatása során Budapesten több mint háromszáz Szűz Mária-ábrázolású zászlót katalogizált. A gyűjtést a fővárosi múzeumokban, templomokban és iskolákban végezte. A zászlók időköre 16–21. század közötti, típusai között találunk templomi, katonai, céhes, iskolai, ipartestületi és cserkész-zászlókat, van közöttük örmény, görög és lengyel katolikus, orosz és szerb ortodox zászló is. Az Ars Sacra Fesztiválon e zászlókat mutatta be

az a fotókiállítás, amely a budapesti Café Dorottyában (V. ker., Dorottya utca 1.) 2012 őszén volt látható.

VÁLTOZÁSOK TÁRSASÁGUNK SZAKOSZTÁLYAIBAN. *Berta Péter lemondott a Nemzetiségi Szakosztály titkári posztjáról. Társaságunk választmánya a 2012. december 5-én megtartott ülésén a lemondást elfogadta. • Gyöngyössy Orsolya családi okok miatt nem tudja ellátni a Folklor Szakosztály titkári teendőit. E posztot – Társaságunk választmányának 2013. április 24-én meghozott döntése értelmében – a továbbiakban Smid Bernadett tölti be.*

HAGYOMÁNYÖRZÉS BABARCON. Helyi önkéntesek önzetlen munkájának és a Szerencsejáték ZRt. támogatásának köszönhetően 2012-ben befejeződött a Baranya megyei településen a Babarci Német Nemzetiségi Tánccsoport kiállítóhelyiségének felújítása. A régen tápos boltnak használt épületben fotókiállítás mutatja be a helyi németiség egykori szokásait, a valaha közkedvelt szakmák tárgyi emlékeit, de még a Babarcon beszélt nyelvjárással is megismerkedhetnek itt az érdeklődők.

A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADEμία ÚJ TAGJAI. *Folyóiratunk 2012. 2. számában (95. old.) közöltük a Magyar Művészeti Akadémia néprajzkutató, illetve a néprajzzal szoros kapcsolatban lévő tagjainak névsorát. Az MMA 2012. december 15-én megrendezett közgyűlésén – mások mellett – a következő új tagokat választották be a köztestületbe. Irodalmi Tagozat: Iancu Laura költő, író (levelező tag). Népművészeti, Néprajzi Tagozat: Bánszky Pál művészettörténész, néprajzkutató; Berecz András ének- és mesemondó; Kobzos Kiss Tamás zenész, előadóművész, zenepedagógus; Sebestyén Márta népdalénekes; Galánfi András fafaragó, tanár; Landgráf Katalin szövöttanyag-tervező; Vidák István textil- és nemezsművész (rendes tagok); Petrás Mária népdalénekes, keramikusművész; Halmos Béla zenész, népzene kutató és -oktató; Kékedi László fafaragó, népi iparművész; Stoller Antal koreográfus (levelező tagok).*

NEMZETISÉGEKÉRT DÍJASOK. Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere 2012. december 18-án, a Nemzetiségek Napján, a Parlamentben egy kulturális egyesületnek és tíz személynek adta át az idei *Nemzetiségekért Díjakat*. A magyar állami kitüntetésben részesült – mások mellett – Eredics Gábor a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékén végzett tanári munkájáért és Orsós Anna a beás nyelv kutatásában elért eredményeiért. • Ugyanazon a napon a Budai Vigadóban osztották ki a *Pro Cultura Minoritatum Hungariae* kitüntetést is, amellyel a magyarországi nemzetiségek kultúrájáért tevékenykedők munkáját ismerték el. A kitüntetésben részesült – mások mellett – Martyin Emília román nemzetiségű néprajzkutató muzeológus és Majnics József szlovák nemzetiségű népi énekes.

ELHUNYT FEHÉRVÁRI GÉZA. *Nyolcvanhét éves korában, 2012. december 26-án elhunyt Fehérvári Géza Londonban élő művészettörténész, régész és orientalista, az iszlám kori iráni művészet híres magyar kutatója. Fehérvári Géza 1953-ban szerzett diplomát az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. A Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeum segédkurátoraként kezdett dolgozni, de az 1956-os forradalom bukása után kénytelen volt elhagyni az országot, ugyanis letartóztatás fenyegette, mivel ő volt az intézménynél a forradalmi bizottság elnöke. (Magyar Nemzet 2012. dec. 27. 17. old.) • A tudós orientalistáról, régésről, művészettörténésről és diplomatáról terjedelmes és*

tartalmas megemlékezés jelent meg az *Érdi Újságban* (2013. jan. 17. 10. old.) Kubassek János igazgató (Magyar Földrajzi Múzeum) tollából.

EPERJESSY ERNŐ KITÜNTETÉSE. Somogy Megye Közgyűlése oktatói, nevelői, néprajzkutatói munkájáért és a hazai nemzetiségek érdekében kifejtett tevékenységéért 2013. január 7-én *Somogy Polgáraiért Díjjal* tüntette ki Eperjessy Ernő etnográfust, Örtilos első néptanítóját.

KOVALCSIK KATALIN HALÁLA. *Életének 59. évében, 2013. január 30-án meghalt Kovalcsik Katalin etnomuzikológus. Hamvasztás utáni búcsúztatója március 4-én volt a budapesti Fiumei úti Sírkertben.*

KEMECESI LAJOS A NÉPRAJZI MÚZEUM FŐIGAZGATÓJA. Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere 2013. február 1-jei hatállyal, öt évre Kemecsi Lajost nevezte ki a budapesti Néprajzi Múzeum főigazgatójává.

KUNKOVÁCS LÁSZLÓ KIÁLLÍTÁSA: PÁSZTOROK ÉS HUSZÁROK. A budapesti (VI. ker. Teréz körút 9.) Forrás Galériában 2013. február 1. és 22. között volt látható Kunkovác László kiállítása. A jeles etnofotográfus a meghívón így invitálta meg az érdeklődőket: „Mi is természeti népek lettünk volna? Föltétlenül. Időszerű-e még erről gondolkodni korunkban, egy világváros közepén? De még mennyire! Civilizációs zsákutcáink arra figyelmeztetnek, hogy merítsünk példát a régműltből, amikor még semmit nem rontottunk el. Herman Ottó, a nagy polihisztor ősfoglalkozásnak nevezte a halászatot és a pásztorkodást. Nekünk nem kell a modern világtól kevéssé érintett népek közé utaznunk, hogy ott kutakodjunk. Még itt vannak köztünk a természettel való együttélés örök példái, a kinnháló gulyások, a magatarti juhászok, a hallgatag halászok. Arcukra odaköltözött a táj, amelyben élnek. Portréikat ereklyeként őrizzük majd, miként az amerikaiak az indián törzsfőnökök fotóit, akik a vissza nem térő korból méltósággal tekintenek ránk, némán is bölcsességre tanítanak. Pásztoraink és halászaink nem szennyeznek és nem élnek föl környezetüket, mert jövőre is ugyanott szeretnének legeltetni és továbbra is a vizek adományaiból akarnak megélni. Ismerjük meg őket!”

A NÉPRAJZI HÍREK SZERKESZTÉSE. Társaságunk választmányának 2013. április 24-én megtartott ülésén hozott döntése értelmében a *Néprajzi Híreket* továbbra is Hála József (felelős szerkesztő) és Máté György (szerkesztő) gondozza. Megbízatásuk 2015. december 31-ig szól.

Összeállította:
HÁLA JÓZSEF
MÁTÉ GYÖRGY

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen
Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.